

Jurjen Beumer

DE SPIRITUALITEIT
VAN HET
GEWONE LEVEN

Over veerkracht

\

Inhoudsopgave:

VOORWOORD.....	-4-
DEEL 1. SPANKRACHT.....	-5-
1.1. Spankracht, een inleiding.....	-5-
1.2. Averij aan je ziel.....	-7-
1.3. De doorn in ons vlees.....	-11-
1.4. Exorcisme is mensenwerk.....	-16-
1.5. Zaaïen en rijpen, maaien en oogsten	-20-
1.6. Geroepen worden.....	-25-
DEEL 2. DAADKRACHT.....	-28-
2.1. Daadkracht, een inleiding.....	-28-
2.2. Is er iemand die van me houdt.....	-30-
2.3. De grondhouding van het diaconale handelen.....	-34-
2.4. De stad, 'de arme' , en de kerk.	-45-
2.5. Weest niet bezorgd.	-53-
2.6. De rol van de godsdienst in de multiculturele (westerse) samenleving.	-58-
DEEL 3. VEERKRACHT.....	-63-
3.1. Veerkracht, een inleiding.....	-63-
3.2. De werking van de stilte.....	-66-
3.3. Onderweg naar huis. De spiritualiteit van het thuiskomen.....	-71-
3.4. De spiritualiteit van het luisteren.....	-75-

3.5. Sterven, kun je dat leren?.....	-80-
3.6. Eeuwig leven.....	-86-
3.7. Verrast door de vreugde.....	-90-
3.8. Nooit heb ik niets met jou.....	-94-
<i>Andere publicaties van Jurjen Beumer.....</i>	<i>-99-</i>

*Voor Hanny Korstjens, sinds vele jaren mijn naaste collega bij Stem
in de Stad, ons oecumenisch-diaconale werk in Haarlem.*

VOORWOORD

In ons gewone leven – de dagelijkse gang, de lichte en de zware tred, de lasten en de lusten – zijn we het meest mens. We kunnen dat maar moeilijk hebben is mijn indruk, want de dag moet toch vol en opwindend zijn. Zo is onze tijdgeest. Onze wereld daagt ons uit tot spanning, tot sensatie, tot het passeren van bekende grenzen, je moet je adrenaline voelen. We worden opgejut tot meer, vaak tot prestaties boven ons kunnen. Onze wereld draait dot, slaat over de kop. Wij zelf ook. Onze veerkracht staat op het spel. 's Avonds voor het naar bed gaan staan we in hemdsmouwen voor de spiegel. We kijken naar onszelf en steeds vaker vragen nogal wat mensen zich af of ze dit zogenaamde opwindende leven nog wel willen, of ze de pressie van 'de wereld' niet achter zich moeten laten. Er is een diep verlangen naar 'gewoon leven', naar eenvoud, naar rust en ingetogenheid, naar vriendschap en warmte. De pieken en de dalen die we krijgen aangereikt zijn kunstmatig en worden ons opgedrongen. Je leven gaat lijken op een achtbaan, je innerlijke landschap krijgt iets weg van een permanent pretpark.

Maar, een gewoon leven, is dat niet saai en burgerlijk? Ja, dat is het en wordt het als het daarbij blijft. Daarom gaat het in dit boek over de spiritualiteit van het gewone leven. De spiritualiteit brengt diepte aan in ons bestaan en ze prikt dwars door de kunstmatige buitenkant en opsmuk van onze wegzinkende wereld heen. Spiritualiteit leert ons achtslaan op de dingen die er wél toe doen en ze put hierbij uit de rijke bronnen van de religieuze- en humanistische tradities. Spiritualiteit is anti-burgerlijk en anti-moralistisch en brengt ons bij mensen in nood, dichtbij en wereldwijd. Spiritualiteit schept solidariteit, dat is haar keurmerk.

In dit boek verken ik de spiritualiteit van het gewone leven in drie delen, in de drieslag spankracht, daadkracht en veerkracht. Aan het begin van elk deel leid ik deze begrippen in. De titels van de hoofdstukken laten zien dat

het om intiem-menselijke zaken gaat, met in het midden enkele diaconale essays waar ik onze inzet voor mens en samenleving aan de orde stel. Zo komt ons gewone leven in beeld, voorbij de opwinding en de sensatie die we opgelegd krijgen en waar we onszelf zo vaak in verstrikken. Ik hoop dat lezer en lezeres zich zullen herkennen in wat ik schrijf. Ik wens hen veel veerkracht toe.

Haarlem,

voorjaar 2005

DEEL 1. SPANKRACHT

1.1. Spankracht, een inleiding

Jij en ik, hoeveel spankracht bezitten we? Het leven trekt en sjort aan ons. Het gromt en blaast tegen ons als een hond die kwaad wil, met schuim op zijn bek. 'Ik voel me een pion in een onberekenbaar kansspel', zei laatst iemand tegen me, 'een pluusje fladderend op de wind zonder rust en duur, drijvend zonder koers op de wisselvalligheden van het lot.'

Bij spankracht moet ik denken aan ons vliegeren van vroeger. Die vliegers maakten we toen zelf. Ik had een paar neven die er heel goed in waren. Eerst fabriceerden we het houten raamwerk, ongeveer in de vorm van een kruis. Dat moest heel precies, want door foute constructies in het begin kreeg je later een naar links of rechts afwijkende vlieger. Vervolgens kwam de heel precieze klus om het vliegerpapier om het raamwerk te plakken. In de linker en rechterkant van de horizontale lat boorden we aan het eind een gaatje waardoor we een touwtje trokken. Tenslotte trokken we met een rechtopstaand, houten stokje in de nok van het kruis de hele bouwwerk strak. De vlieger was nu geheel gespannen en kon met tientallen meters vliegertouw opgelaten worden. Zou het lukken? Vooral bij vliegerwedstrijden was dat een spannend moment. Zou onze inspanning de vlieger in de lucht houden? Zou de spankracht van de vlieger de harde wind kunnen weerstaan? Er

waren jongens en meisjes die voor deze vliegertechniek een feilloos gevoel bezaten. Maar ik herinner we vooral de vliegers die steeds naar links of rechts afbogen en niet mooi 'bleven staan', zo dat heette. Mijn eigen vliegers, ik moet het bekennen, trokken dikwijls zo hevig naar alle kanten dat ze meermalen in allerlei gekke bewegingen naar beneden tuimelden.

We raken uit koers en buiten adem als onze spankracht niet goed is georganiseerd. Dan breekt het houtje, we raken uit balans en duikelen naar beneden. Als iemand onze kant op blaast gaan we wankelen. Tegenslagen, en wie krijgt die niet, doen ons op hol slaan. We raken in paniek. Persoonlijke spankracht is in onze tijd van hollen en vliegen uiterst waardevol. Er gaat zoveel druk uit van onze moderne samenleving. Het lijkt of je overal aan mee móet doen. Wie niet voldoet aan de standaarden van de dwingende reclames overal om ons heen wordt als 'loser' gezien. We kapseizen als de spankracht die we meekregen gebroken wordt.

Ik ken veel mensen die kapseizen, ze kunnen niet meer meekomen met deze dwingende samenleving. Ze haken af. Het laatste restje spankracht dat er nog was verdwijnt. Om dan opnieuw een vlieger te gaan maken, om dan de verloren gegane spankracht te herwinnen! Dat lukt je bijna niet in je eentje, daarvoor heb je medemensen nodig. Ik wil in de hoofdstukken die volgen proberen langszij te komen, op zoek naar hernieuwde spankracht. Waar liggen de wortels van onze spankracht? Waar komt die kracht, die dynamiek in ons vandaan, waar wordt ze geboren? Door wie wordt die kracht in ons op spanning gebracht zodat we vrij en in vrijheid kunnen uitvliegen?

De paragrafen in dit eerste hoofdstuk gaan over deze spankracht. Hoe we die verder kunnen ontwikkelen, of als we onze spankracht kwijt zijn, deze opnieuw terug kunnen vinden. Spankracht is een spirituele dimensie in ons leven zonder welke we krachteloos en futloos in het leven staan. We gaan op zoek naar de oorsprong.

De eerste spirituele verkenning in dit hoofdstuk voert ons naar de ziel. Ziel, wat is dat? Hoe 'zit' (de) ziel in ons, wat is haar eigenheid? (1.2.) Na de ziel ons vlees, toegespitst op de uitspraak van de apostel Paulus 'een doorn in het vlees'. (1.3.) De doorn die ons steekt in het persoonlijke leven krijgt maatschappelijke en politieke dimensies in de volgende paragraaf. Daar komt de vertwijfelde vraag aan de orde waarom wij mensen de 'onreine geesten', de ellende van oorlog en geweld, zo moeilijk uit onze wereld kunnen uitdrijven. (1.4.) Misschien komt dat wel, zegt de laatste paragraaf omdat we ons vergissen en oogsten verwarren met scoren. (1.5.) De parabel van de zaaier wil deze knoop uit ons denken en handelen halen. Tenslotte onze roeping, waarmee we de overgang naar deel twee maken. 1.6.) We worden geroepen tot liefde en daadkracht.

1.2. Averij aan je ziel

*'Een ziel is iets dat gemaakt is uit vuur en bergkristallen. Is iets dat heel streng is en oud-testamentisch hard, maar ook zo zacht als het gebaar waarmee zijn behoedzame vingertoppen soms mijn wimpers streelden.'*¹⁾

Zoveel weten en ervaren we wel, dat de ziel de meest eigen plek in elk mensenkind is. Maar, hoe dan, wat dan? Weten we dat? In het dagelijkse spraakgebruik duikt de ziel regelmatig op. We houden ziels-veel van iemand, of we zijn ziels-gelukkig. Maar we kunnen ook ziele-pijn hebben. Dan zit het heel diep, dieper dan welke pijn ook. Je hebt die ziele-pijn soms even of voor een langduriger periode. Die pijn zit er, maar je kunt er niet goed bij, het heeft met je ziel te maken. Als het lang duurt ga je ervan ziel(e)-togen, dat heeft met dood en verderf te maken, zoals een vis die op het droge ligt en het water mist. Wie kent die momenten niet? Je snakt, je hapt, je kunt het allemaal niet meer aan. Anderen, die er niks van begrijpen vinden je zielig, je bent in hun ogen een ziele-poot, maar ze zouden eens moeten weten ... ! ; weten van jouw inspanning om het leven bij te houden, van jouw verborgen kant die niemand kent, van jouw angsten en pijnen. Hoeveel mensen seinen niet die oude code de wereld in, S.O.S., 'save our souls' redt onze zielen, red mijn ziel. Hoeveel mensen vangen dat signaal op? Kerken zijn, als

---

¹⁾ E. Hillesum, *Het verstoorde leven. Dagboek van Etty Hillesum, 1941-1943*, Haarlem 1981/5, 182.

het goed is, plekken waar men getraind is in het horen van deze oer-oude kreet, S.O.S., Kyrie eleison

Zoals in de meeste religieuze tradities is ook in de bijbel de ziel 'iets' heel centraals, iets middelpuntigs, iets waaromheen onze hele bestaan cirkelt. In het evangelie staat een tekst waar gesproken wordt over de ziel en de averij die ze kan oplopen. Het is een bekende bijbeltekst die nogal eens geciteerd wordt. Blijkbaar wordt gevoeld en ervaren dat hier een wezenlijk punt wordt benadrukt, dat belangrijk is in onze huidige tijd. 'Want wat baat het een mens de hele wereld te winnen en aan zijn ziel schade te lijden?' (Marcus 8,36)

We willen de hele wereld winnen. De wereld, de kosmos, met alles erop en eraan, we willen er over heersen en zijn daar zo mee bezig dat er niets anders lijkt te bestaan. Waarmee niet gezegd is dat de bijbel laatdunkend doet over de geschapen werkelijkheid. De wereld is in beginsel bedekt met schoonheid, ze glimlacht ons tegemoet. We moeten in onze tijd misschien wel opnieuw leren om 'gevoelig (te) zijn voor de mystiek der dingen. De dingen, ze zijn er zo maar. 'Een kiezelsteen is er veel langer dan een mens. (...) elk ding rust trillend in de vrijmacht en het onmetelijk welbehagen van de Schepper.' ¹⁾ Maar dat alles hoeven we niet te winnen, dat alles is er al, ligt zo maar voor ons klaar, pro Deo - gratis. Winnen is willen heersen en béheersen, winnen en willen winnen zien we

---

²⁾ A.A. van Ruler, *Stadia in het innerlijk leven*. In: Idem, *Theologisch Werk deel 4*, Nijkerk 1972,58.

elke avond op de tv, vooral bij de sport. Voor winnen moet alles wijken. Op winnen is alles gericht. We leven in een win-cultuur. Winnen is uit zijn op winst en nog grotere winst, op de groei van onze bankrekening. En elk uur van de dag sterven in de arme landen 200 kinderen per uur. Ik schrok ervan toen ik het las. Elk uur 200 kinderen!

Om misverstand te voorkomen. Ik wil niet schamper doen over sport doen. Ik houd van sport, ik beoefen het zelf. Sport kan een kunde zijn als het spel-element ten volle benut wordt. Prachtig die soepele lichamen die uit onmogelijke posities doelpunten maken, door het water trekken of aan de rekstok hangen. De winst die dan behaald wordt in een wedstrijd kan een genot zijn. Waar het om gaat is, dat winnen niet het één-en-al wordt. In de sport niet, in ons werk niet en in ons bezit niet. Dat zelfs de kerk niet het een en al wordt, noch ons geloof en noch onze geliefde. Als iets of iemand het één-en-al wordt, alles-overheersend, dan hang je daaraan, dan wil je koste-wat-kost daaraan vasthouden en je eraan vastklampen. Dan ben je niet in staat om, zoals er staat, je leven te verliezen. 'Ieder die zijn leven zal willen behouden, die zal het verliezen; maar ieder die zijn leven wil verliezen om Mij en het evangelie die zal het behouden.' (Mc 8:35) Zo worden we binnengeleid in de leerschool van het evangelie, in de oefenschool van het leven: 'Want wat baat het een mens, wat voor nut heeft het, wat helpt het hem of haar, de hele wereld te winnen en aan de ziel schade te lijden.' (Mc 8:36)

Het is duidelijk, denk ik. In onze totaalgreep om de hele wereld te winnen, lijden we schade aan onze ziel. De vraag wordt dan hoe we ons kunnen ontworstelen aan die overmacht, hoe kunnen we weer schade-vrij leven, met hart en ziel. Daarom na deze eerste verkenning opnieuw, wat is (de) ziel?

De ziel, dat is bijbels gezien, een uitsparing in ieders bestaan. Toen ik dit las, begreep ik wat er bedoeld werd, maar het bleef toch redelijk vaag. ¹⁾ Totdat ik er voor mezelf een voorbeeld bij 'uitsparing' had gevonden. De ziel is een uitsparing in jouw en mijn leven. Wat is dat, een uitsparing? Laten we denken, nu komt het voorbeeld, aan een gitaar of een viool. In de gitaar zit een uitsparing. Het is het gat in de klankkast. Het is letterlijk een uitsparing, want er zit niks. Het is slechts een gat. Er gebeurt (nog) niks. Zo ook ligt, zit of beweegt de ziel in ons leven, als een uitsparing. De bedoeling van onze ziel is dat hij (of zij) een levende ziel wordt, dat er adem in geblazen wordt, dat ze tot leven wordt gewekt. De bedoeling van de gitaar en de viool is, dat erop gespeeld wordt, dan pas bewijst de uitsparing - het gat, of de opening in de orgelpijp - zijn dienst. Een gitaar die op de zolder ligt is nutteloos. Als de organist de windtoevoer van het orgel niet aanzet, dan kan hij niet spelen, dan komt er geen muziek uit.

---

³⁾ K. Waaijman, 'Ziel. Een spiritueel kernbegrip, gezien vanuit de Schrift.' In: B. Voorsluis (red.), *Geïnspireerd leven. Op zoek naar een bijbels georiënteerde spiritualiteit*, Zoetermeer 1996, 66-87.
K. Waaijman, *Spiritualiteit. Vormen, Grondslagen, Methoden*, Gent/Kampen 2000, 435 e.v.

Nu een stapje verder. Ik hoop dat het voorbeeld helder blijft. Het gat in de gitaar heeft een functie naar buiten en een functie naar binnen. Er is een inwendige- en een uitwendige ziel. Bij de gitaar, en bij ons. Het zijn twee kanten van één medaille. In de klankkast speelt zich de inwendige ziel af. Hier geschiedt ons meest eigen leven, hier wordt de toon gezet, hier klinkt ons verlangen, hier huilt ons verdriet, hier zetelt onze hoop, hier klaagzangt de wanhoop, hier ontstaat de liefde!

Wat binnenin, in onze inwendige ziel, wordt gevormd, wil naar buiten, móet naar buiten. Via de uitsparing, het gat, klinkt de muziek naar buiten. Dat is onze uitwendige ziel. De bijbel noemt dat, ons 'vlees'. Het is ons uitwendige leven. Vlees en ziel horen dus bij elkaar. We leven niet alleen innerlijk, maar ook uiterlijk, naar buiten toe. Mensen zijn naar binnen en naar buiten gericht, we zijn klankkast en levende muziek. Samen geeft dat bezieling aan ons bestaan.

In de vele malen dat het woord ziel in de bijbel voorkomt (754x) gaat het in tweederde van de gevallen om mijn ziel, jouw ziel of zijn/haar ziel. Het gaat om mijn gitaar, of jouw viool. Zonder dat bezittelijk voornaamwoord gebeurt er niet zoveel. De gitaar is 'op zich' mooi, maar het wordt spannend en leuk als 'ik' of 'jij' de gitaar ter hand neem en ga spelen. Zo gaat het ook met de ziel, mijn ziel en jouw ziel. Er is een nauwe samenhang tussen 'ik' en de ziel. Mijn 'ik' draagt de ziel, de ziel huist in mij. Ik moet ervoor zorgen, ik moet mijn ziel koesteren, er attent op zijn, er aandacht

voor hebben. Zielzorg is het oude, mooie woord voor het pastoraat van de kerk. De kerk zorgt voor je ziel. Dominees en pastoors heetten vroeger ook wel zielzorger.

In het jodendom is het 'ik' de moeder en 'de ziel' het kind. In enkele psalmen heet de ziel 'mijn enig kind'. De evangelietekst gaat nu nog meer leven. Schade lijden aan de ziel? Dat is, dat je aan je innerlijk, aan je binnenste voorbij gaat, dan let je slechts op het 'vlees', op de buitenkant. Je speelt dan weliswaar op je gitaar, om dat beeld nog even vast te houden, maar je spel mist bezieling. Je speelt alleen de noten en je speelt niet vanuit je binnenste. De kenners van muziek horen dat onmiddellijk. Niet dan jouw spelen dan vals klinkt of zo, maar het mist spirit en spankracht. Het klinkt mechanisch, lauw, flauw. Je lijdt aan geestelijke bloedarmoede, het wil niet, de fut is eruit. Je loopt rond als een windzak waar geen wind in blaast. Wie kent ze niet, deze dorre periodes in het leven, ze zijn er soms zomaar. Het zijn de worstelingen en de aanvechtingen, het zijn de aanrollende vragen waar je nooit een antwoord op zult krijgen.

Gelukkig zijn er ook tijden en momenten van verrukking. Er is dan evenwicht tussen binnen en buiten. Je bent in balans. Er is geestdrift, het leven klinkt als muziek in de oren. De speler is geraakt, heeft in zijn ziel (zijn klankkast) iets ontdekt dat hem boven alles uittilt. De kenners van muziek horen dat meteen. Het is nieuw, sprankelend, fris, vol spankracht. Je voelt onmiddellijk, hier kan ik de dag mee door. Onze ziel huppelt van zielevreugd. De zon schijnt, de merel zingt, de kinderen spelen hun spel, de

wereld baadt in schoonheid en de mensen dromen hun verlangens van vrede en recht, van vriendschap en liefde. O, was het altijd maar zo! Mag het niet zo blijven, deze opperste verrukking! En wat het mooiste bij dit alles is, de gitaar gaat op zoek naar andere gitaren, de viool naar andere violen, veel andere instrumenten gaan ook meedoen. De ziel is niet een hoogst individueel iets, maar zoekt anderen, andere zielen. 'Op mijn bed 's nachts zocht ik mijn zielsbeminde.' (Hooglied 3:1) 'De minnende ziel treedt verlangend uit zichzelf, gaat uit naar de beminde, omwille van de beminde.'⁴⁾ Mijn ik, onze 'ikken', wij mensen samen hebben onze ziel tot grote hoogte opgestuwd. Eén grote liefdesgemeenschap is ontstaan, één groot orkest barst los. Alle instrumenten, van het grote orgel tot de kleine piccolo, hun binnenkant trilt naar buiten in een grote gezamenlijkheid, hun zielen hebben elkaar gevonden in een volstreekte harmonie. O, dat we het dikwijls mogen horen, dat het eindeloos mag klinken en ons mag troosten, steeds weer troosten, en ons meedraagt voorbij onze beperkingen van ziekte en dood, verdriet en gemis.

Dit magistrale concert mogen we beschouwen als één groot gebed gericht tot Degene die werkt in de diepte van onze ziel, in de verborgen kant van onze 'klankkast'. Daar, binnen in ons, wordt onze klankkleur, ons diepst eigenste leven, geproefd en beproefd. 'Mijn ziel dorst naar U, mijn vlees smacht naar U', 'Mijn ziel is aan U verkleefd.' (Psalm 63). Alle spirituele schrijvers weten samen

---

⁴⁾ Waaijman, 'Ziel' a.w., 81

met deze psalm dat de ziel de plek is waar wij God kunnen ontmoeten, maar vooral, waar God óns wil ontmoeten.

‘Het hoogste van de ziel staat in de eeuwigheid en heeft niets te maken met de tijd en weet niets van de tijd noch van het lichaam. (...) Daarin ligt zoiets als een oorsprong van alle goeds verborgen en als een stralend licht dat altijd straalt, en als een brandend vuur dat altijd brandt, en die brand is niets anders dan de Heilige Geest.’ (Eckhart) ¹⁾

---

⁵⁾ geciteerd in: T. van der Stap, *De weg van Eckhart*, Zoetermeer/Kapellen 2003, 78

1.3. De doorn in ons vlees

'Mij is een doorn in het vlees gestoken, als een bode van de satan die mij moet afranselen, opdat ik niet verwaand word. Tot drie maal toe heb ik de Heer gesmeekt, dat die van mij zou weggaan. Maar Hij antwoordde mij: 'Je hebt genoeg aan mijn genade. Kracht wordt juist in zwakheid volkomen.'

2 Korinte 12, 7 - 9

Onze 'inwendige ziel', zo schreef ik het in hoofdstuk hiervoor, daar kan niemand bij komen, ook wij zelf niet. Die geheime plek in ons, ons innerlijk heiligdom, die moeten we overlaten en toevertrouwen aan onze Schepper. God, de ziel van onze ziel, is daar één met ons. Anders ligt het met onze 'uitwendige ziel', ons 'vlees'. Met ons 'vlees' leven we ons dagelijkse leven. Wij zijn mensen van vlees en bloed. Meer basaal kan het niet worden uitgedrukt. Onze spankracht heeft te maken met ons 'vlees', met onze uitwendige ziel. Onze veerkracht, waar het verderop in deel drie over zal gaan, heeft nauwe relaties met onze inwendige ziel. Onze spankracht wordt op de proef gesteld. Redden we het? Of tuimelen we naar beneden omdat de spanten van onze 'vlieger' het begeven? We lopen wonden en verwondingen op. Niemand ontkomt eraan. Het leven kan hard en meedogenloos zijn. Er steken dorens in ons vlees. Het kunnen lichte speldenprikken zijn, maar ook heuse kwetsuren. De term 'doorn in het vlees' is een bekende uitspraak van de apostel Paulus. Wat bedoelt hij ermee? Hoe kunnen we via Paulus zicht krijgen op de dorens die de

spankracht van ons leven bedreigen. We tasten tekst en context van de tweede Korinte-brief af om daarna dichtbij onszelf en onze tijd te komen.

Korinte was een grote havenstad in de eerste eeuw. De stad vervulde een centrumfunctie voor de hele zuidelijke regio in het toenmalige Griekenland. Het was een stad vol 'wijsheid' van allerlei goden en religies, vol wijsgeren en goeroes en vol prachtige tempels met indrukwekkende rituelen. De godin Afrodite werd er vereerd met tempelprostitutie en al. Op een bepaalde manier sloeg de nieuwe boodschap van Paulus aan, zowel bij welgestelde mensen als bij mensen die het minder voor de wind ging. Waarom dat zo was, waarom deze Grieks-hellenistische mensen met hun rijke cultuur overgingen naar een ander, nieuw geloof? Waarschijnlijk vanwege de eenvoud van het Jezus-verhaal en de vrijheid die daardoor ontstond. Je hoefde je religieus niet meer naar alle kanten waar te maken. In religies, of ze nu oud zijn of nieuw, zit altijd veel moeten en dwang. In het nieuwe nieuws van het evangelie zit eenvoud en vrijheid. Bovendien staat de inzet voor de ander centraal. Het gaat niet louter om jezelf en de eigen religieuze prestaties. Zo ontstonden door Paulus' prediking overal kleine basisgroepjes en huisgemeenten. Ze trokken weg uit de overbekende, knellende religiositeit en kerkelijkheid. Paulus was hun voorganger.

De apostel Paulus was een man vol vuur en charisma, maar nogal eigenzinnig. Hij vond van zichzelf dat hij niet zo goed sprak, hij

was opvliegerig en zette zaken soms heel scherp aan. Op de vragen die men hem stelde gaf hij rake antwoorden, meestal per brief, omdat hij alweer in een andere stad bezig was met zijn prediking. Wie Paulus' brieven aan de geloofsgemeenschap in Korinte leest, krijgt gemeentelieden voor ogen die enerzijds bevlogen zijn over het nieuwe Jezusgeloof, maar anderzijds nog helemaal vastzitten aan hun oude religieuze gewoonten. Daar zitten ze mee in hun maag en ze leggen wat hen bezig houdt voor aan Paulus. Dit soort vragen: 'Paulus, hoe moet dat nu met het eten van offervlees uit de tempels dat ze op de markt verkopen, mogen we dat nu wel of niet eten? Paulus, die tempelprostitutie, onze seksualiteit, het huwelijk, de relatie man/vrouw, zeg daar eens wat over vanuit het perspectief van het Jezus-verhaal? Paulus, onze relatie met de joods-christelijke gemeente in Jeruzalem en onze collecte voor de mensen daar, hoe zit dan in elkaar, wat zijn de afspraken? Paulus, wij gelovigen uit de heidenen en de christen geworden joden en hun gemeentes, hoe zit dat tussenbeide? Paulus, de cultische maaltijden in de tempel en onze maaltijd van de Heer, onze eucharistie, wat is het verschil?' Paulus, joods schriftgeleerde en hartstochtelijk navolger van Jezus legt uit. Hij probeert een richting aan te geven. Hij doet een poging de gemeente in Korinte voor te gaan. De ene keer schrijft hij mild, op andere momenten stevig en vermanend.

Net zoals de mensen van Korinte toen, hebben ook wij in onze huidige culturele, context talloze vragen. Zullen we ze aan Paulus (of een andere grote voorganger) voorleggen? 'Paulus, wat moeten we

aan met de toename van kennis op medisch gebied; de euthanasie, de pil van Drion, gaan we daar goed mee om? Paulus, de asielzoekers in ons land, de nieuwe vreemdelingenwet, zeg jij er eens wat van in het licht van het verhaal van bevrijding? Paulus, onze geldcultuur; elk uur een beursbericht, geldfraudes en verspilling, zitten we nog wel op het goede spoor? Paulus, de diepe vragen van onze ziel; een kind verloren, een ziekte, de onvermijdelijke dood, wil jij ons daar in helpen, wil jij ons 'geloof, hoop en liefde' voorhouden, wil jij ons Jezus zelf brengen?' Deze vragen, anders in context, maar gelijk in essentie. Vragen naar de drie grote universalia: het ware, het goede en het schone. Vragen naar die Ene in ons midden, onze Schepper, onze Minnaar.

Maar dan, als door een wesp gestoken, hoort Paulus dat er tijdens zijn afwezigheid allerlei partijschappen in de gemeente zijn ontstaan. Andere leraren hebben onder zijn duiven geschoten, 'schijn-apostelen' noemt hij ze (11,13). Wat hebben ze gedaan? Wat prediken ze dat ze de gelovigen in de war brengen, maar ook medestanders krijgen? Historisch is het niet helemaal goed na te gaan. Maar aan een bepaald, door Paulus veelgebruikt woord, kunnen we er een beetje achter komen. Deze concurrenten van Paulus 'roemen'. Roemen wil zoveel zeggen als; 'je er op laten voorstaan', 'snoeven', 'zich beroemen op', 'claimen' 'dwepen'. De tegenstanders van Paulus zijn religieuze dwepers. Ze prijzen een gemakkelijk evangelie aan met een goedkope genade. Ze gebruiken alle woorden die Paulus ook gebruikt, maar ze halen er de angel

uit. Ze staan zich voor op hun religieuze ervaringen, ze pronken ermee. Zij hebben de Geest en de anderen hebben 'slechts' het geloof. Zij worden rechtstreeks door de Heer aangesproken, zij zijn 'in de Heer', en anderen die deze ervaring niet op hun manier hebben zijn nog niet zo ver. Wie kent ze niet, deze evangelisch-aangevuurde gelovigen die in grote hallen hun duizenden verslaan? Of verlichte newagers die een rechtstreeks lijntje met 'het Hogere' schijnen te hebben. Dat 'voelt zo goed', 'ik ben zò gegroeid!', zegt men dan.

Ik wil niet negatief doen, ik wil deze mede-gelovigen best geluk wensen met hun 'wijsheid'. Ik wil ook zeggen dat het in de 'gewone' kerken dikwijls lauw is, dat het er flauw en futloos is en dat daar best wat extase bij kan. Maar toch, al die dweperij, al dat roemen, al dat bekeringsvuur in je sloffen naar ánderen, dat kan buitenkant zijn. De extase van de een en de lauwheid van de ander, het kan ons afhouden van de zaak waarom het gaat. Daarom klimt Paulus in de pen, als hij hoort dat deze dwepers zijn gemeente in Korinte verleiden. Buitengewoon furieus schrijft hij dan zijn zogenaamde 'tranenbrief' waarvan de laatste drie hoofdstukken bewaard zijn gebleven. Het betreft het slot van de tweede Korinte-brief.

'Roemen hè!' Ik paraphraseer. 'Jullie denken zeker dat ik géén religieuze ervaring heb gehad.' Paulus gaat zich verdedigen. 'Gezichten en openbaringen, ik ken ze ook, misschien wel meer en dieper dan jullie. Nooit ben ik er over begonnen, want het dient nergens toe (12,1), maar nu jullie mij in het nauw drijven, okay.'

Paulus laat zich meeslepen. Heel kwetsbaar stelt hij zich op. Hij spreekt in de derde persoon als hij het over zichzelf heeft omdat hij moeite heeft hij met vertellen over zulke persoonlijke ervaringen. Die horen bij jezelf te zijn, en zeker mag je er anderen niet mee om de oren slaan. 'Ik ken een mens in Christus, veertien jaar is het geleden ...' (12,2) En Paulus vertelt hoe hij buiten het lichaam om in 'de derde hemel' is geweest. De derde hemel is de plek waar naar antiek besef de hoogste hemel of het paradijs is, waar de mensen van God na hun dood zullen zijn. Paulus heeft daar een glimp van mogen opvangen tijdens een hevige, religieuze ervaring. Het lijkt of hij de ervaringen van zijn tegenstanders wil overtroeven. Maar hij bedwingt zich. Sterker nog, ook al zou hij willen, het roemen en dwepen is hem onmogelijk gemaakt omdat er iets anders in zijn leven is dat hem dat belet. En dan spreekt hij die raadselachtige woorden over 'de doorn in het vlees'. 'Mij is een doorn in het vlees gestoken, als een bode van de satan die mij moet afranselen, opdat ik niet verwaand word. Tot drie maal toe heb ik de Heer gesmeekt, dat die van mij zou weggaan. Maar Hij antwoordde mij: 'Je hebt genoeg aan mijn genade. Kracht wordt juist in zwakheid volkomen.'

Er zijn veel verklaringen voor deze doorn. Er lijkt overeenstemming te bestaan over het feit dat Paulus hier melding maakt van zijn epilepsie, dat hij leed aan een vallende ziekte. ¹⁾ De overdrachtelijke verklaring spreekt mij aan, die zegt dat de

---

⁶⁾ C.J. Den Heyer, *Paulus. Man van twee werelden*, Zoetermeer 1998. Over de epilepsie, 'maar zeker is ook dat niet', 59.

doorn in het vlees duidt op een soort heftige emotioneel-psychische aanslag of depressie die hem zo nu en dan zeer pijnlijk 'afranselt', om hem eraan te herinneren dat hij eens Christus en zijn gemeente vervolgd heeft. Dat dus deze 'doorn in het vlees' hem bij het ambt van apostel moet houden en hem moet behoeden voor roemen en opscheppen over allerlei mooie religieuze ervaringen. ⁷⁾ Ons bijbelgedeelte sluit dan af met de befaamde Paulus-woorden, 'Je hebt genoeg aan mijn genade'. Een andere vertaling luidt: 'mijn genade is u genoeg.'

Wat er ook op je levensweg gebeurt, met die genade van Godswegen moet je het doen. Die genade, die diepe belangstelling van God voor jou is veel belangrijker dan wat jij van jou uit in de richting van God voelt, ervaart en denkt. Jouw wijsheid en wereldwaan is niet interessant, daar loop je toch in vast. Al die vragen waar je geen antwoord op krijgt, al die ongerijmdheden in je leven, nooit zul je er geheel mee in het reine komen. Ze zullen altijd bij je zijn, maar probeer ook, samen met anderen ze zo nu en dan van je af te gooien, laat ze niet steeds aan je kleven, want ze trekken je mee een nog groter donker gat in, duistere diepte, onderaards ongeluk. Jij sterveling, jij kleingrote mens, je zult het moeten doen met je zwakheden, roem daar maar op, houd het daar maar bij. Gewoon het alledaagse gewone leven met zijn zorgen en verdriet, met zijn lach door de tranen, daar ligt je genade, daar is Christus zelf.

---

⁷⁾ W. Lüthi, *Der Apostel. Der zweite Korintherbrief, ausgelegt für die Gemeinde*, München/Hamburg 1968, 181.

In de ongewoon felle polemiek met zijn tegenstanders verwijt Paulus hen dat zij het steeds hogerop willen zoeken, terwijl hij Paulus het steeds láger wil zoeken. Bij de menselijke zwakheden, bij de doorn in het vlees, bij Christus zelf. 'Want als ik zwak ben dan ben ik sterk.'(12,10)

Wij allemaal hebben onze eigen doorn in het vlees, denk ik. Het is iets waar we geen raad mee weten, maar dat toch steeds opspeelt. Het hoort bij ons, en vaak merken we pas bij het ouder worden dat we die zwakheid hebben:

Die doorn kan een stuk van je karakter zijn, het boetseert je tot wie je bent. Een eeuwige onrust die maar knaagt, het zit zo diep in jezelf, je kunt er niet bij. Soms word je er radeloos van. Een aangeboren lichamelijk ongemak kan die doorn zijn. Je kunt er wel redelijk mee uit de voeten, maar toch word je er steeds aan herinnerd, het is jouw doorn in het vlees. Soms steekt de doorn te hevig en is de pijn ondraaglijk. Het kan iets zijn dat je is overkomen, ooit in een grijs verleden of pas geleden. Hij is alcoholist en al lange jaren vrij van alcohol. Bij het ouder worden is de vraag naar drank weer toegenomen, de zucht naar alcohol is zijn doorn in het vlees.

Het kan te maken hebben met de geloofsgemeenschap waar je lid van bent. Je komt er nog wel, maar je voelt je langzaam wegdrijven. Je wilt niet weglopen want je houdt van de mensen in die gemeente, maar het gaat steeds meer knellen en steken tussen jou en je kerk. Jouw doorn in het vlees kan te maken heb met je strijd in het geloof, je gevecht met God. Het niet kunnen en het toch

willen. Je hoop en vertrouwen op God, maar er zo zelden iets van ervaren. Ook God kan een doorn in het vlees worden.

Laten wij daarom niet roemen op hoe fantastisch het allemaal is, want dat weten we wel (of niet). Maar laten we roemen in al deze zwakheden. De doorns zitten verstopt in onze biografie, ze liggen in onze bloedbaan, ze maken ons tot wie we zijn. Inderdaad, ze kunnen onze spankracht knakken. Dat gebeurt, keer op keer, in ieders mensenleven. Maar soms is er een heldere dag. Dan laat ik mijn vlieger weer op. De Geest blaast de wind in mijn vleugels. Er komt een zweem van genade rond ons broze leven, herwonnen spankracht.

1.4. Exorcisme is mensenwerk

'Thuisgekomen, alleen met zijn leerlingen, vroegen dezen Hem: 'Waarom konden wij die geest niet uitdrijven?' Hij zei tegen hen: 'Dit soort kun je niet anders uitdrijven dan met gebed.'

Marcus 9, 28 en 29

Onze ziel (psyche) is ontleed, in spirituele zin wel te verstaan. Er is sinds Freud nogal wat psychologie op mensen losgelaten. Op zich waardevol, maar meer dan 'op zich' ook weer niet. Het is vanuit gelovig-spiritueel een illusie om te denken dat de psychologie onze 'geestgronden' zou kunnen doorgronden, hooguit een deel misschien. ¹⁾ Onze tijd staat bol van zielenknijpers, therapeuten, psychologen en psychiaters. Voor elke 'afwijking' is wel een therapeut te vinden. Aan de ene kant is dat een vooruitgang, maar anderzijds legt het ook de zwakke kanten van onze hyper-individuele maatschappij bloot. De moderne mens lijkt aangedaan door een scala aan geestelijke verwondingen. Vroeger reguleerde de sociale context van de sámen-leving dat. Nu daalt bij het geringste akkevietje in het domein van geest en ziel de trauma-helikopter naast ons neer. Afgemeten aan het leger hulpverleners, moet het bar en boos gesteld zijn met onze 'geestelijke' volksgezondheid. Natuurlijk overdrijf ik, maar toch? Zou ons 'ziek, zwak en misselijk', zo heet dat tegenwoordig,

---

¹⁾ Het psychiatrisch ziekenhuis in Bennebroek draagt sinds enkele jaren de mooie naam 'De Geestgronden.'

misschien ook komen omdat we de plek van onze inwendige ziel zijn gaan vermijden of ontkennen? Omdat we niet (meer) geloven dat exact daar een andere Genezer in en aan ons werkt? Dat we dan, onverschillig en zelfgericht als we zijn geworden, ook niet meer de boze demonen in en buiten onszelf te lijf kunnen? Wat nogal tragisch is, want onze wereld staat in brand en schreeuwt om de concrete inzet van mensen. De stad of de plaats waar we wonen heeft mensen nodig om de boze geesten van onze tijd met verzet en liefde tegemoet te treden.

Daarom passen we de vertwijfelde vraag van de leerlingen van Jezus toe op onszelf: Waarom hebben wij die stomme, onreine en dove demon niet kunnen uitdrijven?

Ja, waarom kunnen wij dat eigenlijk niet? Waarom zijn de demonen van haat en geweld sterker dan óns kunnen? Het woordje 'kunnen' staat centraal in deze versen van het evangelie. Waarom leggen goede plannen het dikwijls af tegen de nuchtere werkelijkheid van 'doe maar gewoon.' Waarom krijg ik met moeite een paar centen bij elkaar voor woonruimte voor getraumatiseerde asielzoekers en waarom spinnen de rijken altijd garen bij lege plekken in de stad? O, wat wordt ons kunnen getest en op de proef gesteld in het evangelie, en daarmee ook ons uithoudingsvermogen. Het verhaal vertelt dat een vader met zijn bezeten zoon naar de discipelen is gegaan met de vraag of zij de kwellende demon uit de jongen kunnen krijgen, '... en zij hebben het niet gekund.' (9,18) Het is ook geen kleinigheid natuurlijk. De duivelse machten gaan hevig tekeer. Ze werpen de jongen op de grond. Hij krijgt schuim op

zijn mond. Hij knarst met zijn tanden en wordt stijf. Een gigantische overmacht aan demonen gaat tekeer in ons en onze wereld. We zijn bezet gebied geworden, er heerst terreur alom. Hoe zou je daar iets aan kunnen dóen, en wat dan?

Wie werkt met en voor mensen in nood, komt ze veel tegen, mensen met psychische aandoeningen. Het is zeer ingrijpend als je helemaal in de macht bent van bijvoorbeeld 'stemmen', of van 'wanen' die je een andere kant op willen dan de wil om te leven. Wat kunnen wij doen? Hoe zouden wij exorcisten, duiveluitdrijvers, kunnen zijn als ook psychiaters met de handen in het haar zitten.

Wie werkt met en voor asielzoekers weet het. Wereldwijd is het een kokende chaos. Miljoenen mensen zijn op drift geraakt. In wanhoop en wanorde trekken ze de hele wereld rond. Het is vaak zo uitzichtloos, hun land is zo arm, hun leiders zo corrupt. Hier is het zo rijk, maar de gouden bergen die hen door mensensmokkelaars zijn beloofd, zijn er hier voor hen niet. Wat kunnen we doen? O ja, we doen best het een en ander. We geven aan enkele tientallen asielzoekers onderdak, aandacht, geld en warmte. Maar verder?

Mondiaal slaan boze mensen munt uit deze chaos. Ze lokken de niet-wetende massa en dienen haar het gif van het fanatisme toe. De barre omstandigheden van veel mensen (ver)hinderen hen om na te denken. De fuik staat open, men is gevangen en gehersenspoeld voor men het weet. Zo worden de demonen

gekweekt. De kweekvijvers zijn vol. Zij knarsen met hun tanden, hun verstand is verstijfd. In hun geest is het gevaarlijke gif gespoten van de godsdienst-waanzin, en ze horen: je komt in de hemel als je je leven opoffert voor 'de goede zaak'! Het zijn duivelse influisteringen die zeggen dat het helemaal niet erg is als er vele duizenden sterven als jij een vliegtuig kaapt en vervolgens een wolkenkrabber ramt op 'nine eleven' 2001. O dat fanatisme in de godsdiensten. Nee, niet alleen in de godsdienst van de ander, laten we de Islam niet demoniseren, maar ook in de christelijke godsdienst. ¹⁾ Wie in dialoog bijeenkomt met moslim-gelovigen weet hoe moeilijk het is om elkaar te verstaan en te begrijpen. Er openen zich andere werelden. En toch moeten en willen we verder. Laten we proberen het minimaal eens te worden over de opdracht in beide heilige boeken, de bijbel en de koran, dat een mensleven heilig is omdat het aan God toebehoort.

De discipelen van Jezus kunnen het niet. 'ze hadden geen kracht, geen sterkte genoeg' (9,18). De bijbelschrijver voert de spanning in het verhaal op als de Mensenzoon op het toneel verschijnt. Jezus bliest er tegen in, ik parafraseer: 'Jullie kunnen het niet, wat een ongeloof, geen snars hebben jullie er van begrepen terwijl je toch gezien hebt wat ik deed! Twee dingen, je hebt het kwaad ónderschat en jezelf óverschat Hoelang nog moet ik jullie verdragen.' Het is een ongekend felle reactie. Ons kunnen en onze onkunde worden breed uitgemeten.

---

¹⁾ zie ook hoofdstuk 2.6.

Dan nog maar een keer, Jezus voegt de daad bij het woord. 'Breng die jongen bij mij, kom maar op met al dat kwaad.' Het wordt hard tegen hard, wie zal het onderspit delven? Het geloof in de haat en de vergelding of de 'zachte krachten' van liefde en geweldloosheid. Ik heb onlangs weer veel gelezen in de boeken van Ghandi en Martin Luther King. Om mijn drift te temperen, om de woede om die dwaas-gevaarlijk wereld om te zetten in creatieve acties en oplossingen, om het visioen van een nieuwe wereld niet te doven. Maar kijk nu toch wat er gebeurt in het verhaal als de boze geesten van haat en verderf in aanraking komen met liefde en gerechtigheid, met Jezus zelf. Stoppen ze? Nee, eerst niet. Ze gaan nog harder opspelen! Ze gaan stuiptrekken, op de grond vallen, wentelen en schuimen. Sterker nog, ze drijven de jongen het water en het vuur in (9,22), naar de chaos dus van vóór de schepping. Blijkbaar voelen de demonen van geweld en waanzin haarscherp aan dat hier iemand van formaat tegen hen in stelling wordt gebracht. Iemand die het wél kan, iemand die niet op de loop gaat, maar 'nederdaalt ter helle' om alle wangedrochten, potentaten en verziekers eens en voorgoed hun plaats te wijzen. Zoals bisschop Tutu die de vergelding en de bijltjesdagen in Zuid-Afrika voorkwam door een waarheidscommissie in het leven te roepen. Zoals Nelson Mandela, wiens leven op Robbeneiland gelouterd is tot een symbool van verzoening. Zoals de vredesgroepen in Israël en de Palestijnse gebieden tóch rond de tafel gaan zitten, al wil een muur hen scheiden. Zoals velen van ons het hoofd niet in de schoot leggen, maar doorgaan, vol hoop en geloof.

Dat we niet geloven dat de krioelende, wentelende en schuimende krachten het laatste woord hebben, maar dat ze eens zullen verdwijnen onder luid geschreeuw en hevige stuiptrekkingen. Onze tijd laat die stuiptrekkingen in hevige mate zien en daarom is het nodig dat we ons trainen in het exorcisme. In het uitdrijven van de grote en de kleine duivels. Het vuil van de stad verdwijnt en de stad gaat blinken zoals in de Apocalyps beschreven wordt.

(Openbaring 21, 15 - 21) De mensen die het meest geleden hebben krijgen een ereplaats in de stad van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde. Hun namen sieren de straatnamen: de Carolijn-straat bijvoorbeeld omdat Carolijn zo maf als ze is zoveel gedichten uit haar hoofd kent en die almaar voordraagt. Men vindt haar een beetje vreemd. Of de Frans-straat omdat Frans waarschijnlijk de laatste twintig jaar nog nooit in een echt bed heeft geslapen, hij slaapt op straat of in de duinen. Of de Achmed-straat omdat Achmed na negen jaar nog geen verblijfsvergunning heeft. De overheid hem heeft laten bungelen. Hij leeft nog, veel anderen lieten uit wanhoop zichzelf 'bungelen'.

De vader van die bezeten jongen uit het evangelie begreep het. Deze vader wist bij welk Adres hij moest zijn. Hij onderschatte het kwaad niet en overschatte zijn eigen kunnen niet. Deze vader kende toch zijn eigen zoon en wist hoe de duivels in hem vloekten en tierden! 'Jij kunt het Jezus!', zei hij. Hij wilde de last niet van zich afschuiven naar een ander, maar hij zocht een bondgenoot in de strijd tegen de helse duivelkringen. En wat doet deze Bondgenoot, dit lievelingskind van God? (9,7) De Mensenzoon

kaatst meteen de bal naar ons terug: Als je gelóóft kun jij het ook, en jij en jij! Ook jij hebt die kracht en dynamiek om duivels uit te bannen en een teken van verzoening te zijn, vandaag nog. De vraag van de discipelen in vers 28, 'waarom hebben wij die demonen niet kunnen uitdrijven?' zal steeds als een kritisch uitroepteken ons doen en laten moeten blijven begeleiden. 'Waarom lukt dit niet? Waarom kan dat niet?' Eindeloze vragen zijn het, die allemaal aanstormen op het laatste vers (9:29). Pas hier komt dit turbulente verhaal van doodsdreiging tot rust en krijgt ons leven en onze wereld grond onder de voeten. Het staat er zo simpel en bijna naïef: 'Dit geslacht, d.w.z. duivelse machten in mens en wereld, kan door niets uitvaren, tenzij door gebed.'

Door gebed, onze innerlijke antenne zo afstemmen dat we dwars door alle berichten en beelden van die krijsende jongen de Ene Stem horen die ons bemoedigt, die ons aanspoort, die ons moed geeft. Als we goed luistert dan hóren we die stem; in ons hart, in een lied, in de lijdende naaste of zomaar op straat. Jullie kunnen het, zegt die Stem, jullie hebben de kracht en de dynamiek. Jullie kunnen véél meer dan jullie denken. Aan deze Stem mogen we toevertrouwen. Het is de Stem die klinkt als muziek in ons diepste binnenste, in onze ziel.

1.5. Zaaïen en rijpen, maaien en oogsten

'Die in goede aarde is gezaaid, dat is degene die het woord hoort en begrijpt en die draagt vrucht: de een honderdvoudig, de ander zestigvoudig, weer een ander dertigvoudig.'

Mattheus 13, 22 - 58

In het voorgaande werd onze spankracht getest en op de proef gesteld. We hebben de mogelijkheden van ons kunnen afgetast. Het was niet eenvoudig. Maar, we kregen het inzicht aangereikt dat we ons niet hoeven te laten verlammen door het wereldleed en dat we misschien ons persoonlijk moeras dóór kunnen trekken. Omdat er zielenkracht in ons aanwezig is. Voor bezielde mensen gaan de demonen op de loop. De machten en krachten van deze wereld merken dat de vrees voor hen wijkt omdat de bezieling gevoed wordt door Degene die ziel van onze ziel is. Het ontwikkelen van spankracht, daadkracht en veerkracht gaat stapje voor stapje. Het is een langzaam proces van zaaïen en rijpen, maaien en oogsten.

Een poster van 'de oogst' van Vincent van Gogh hangt al vele jaren kleurrijk op mijn werkkamer. Het is een lust voor het oog. We zien de eenvoud van het boerenleven. Een blauwe handkar, een rood paar wielen, hier en daar een werkend persoon en in de verte de heuvels. Het typische Van Gogh-geel kleurt het Zuidfranse landschap. ¹⁾ Een gehaast mens wordt hier rustig van. We worden

---

¹⁰⁾ J. Hulsker, *Van Gogh en zijn weg. Het complete werk*, Amsterdam 1989 (6de druk), p. 326. Het betreft het schilderij 'Oogstlandschap', nummer 1440. Eerder schreef

binnengeleid in een pastoraal-agrarische sfeer. Het schilderij is heel open. De bewonderaars die er voor staan worden uitgenodigd om mee te doen aan de oogst. Wie het leven van Van Gogh enigszins kent weet dat hem bepaald geen idyllisch landschap voor ogen stond. Meer dan wie ook kende hij de hardheid van het boerenleven, de armoede en het ploeteren. Hij wist van de schrale grond in Drente en het werken onder de stekende zon in Frankrijk. Zelf zo arm als een rat, heeft hij ervaren dat oogsten niet vanzelfsprekend is, maar dat je heel veel energie moet steken in het zaaien. Het is daarom geen wonder dat we bij Van Gogh in allerlei variaties tekeningen van zaaiers tegenkomen. Daar begint het mee, met zaaien. In de diepte van de akker doet het zaad zijn werk. De bijbelse beelden van zaaien, maaien en oogsten waren 'de evangelist' Van Gogh zeer bekend. Veel meer dan in onze post-agrarische tijd leefde hij met het ritme van de seizoenen. Wij zijn hier grotendeels van vervreemd geraakt. Maar misschien kunnen we toch proberen met Van Gogh de beeldspraak te vatten. Zaaien, rijpen, maaien en oogsten zijn beelden van ons leven, metaforen waaraan we onszelf kunnen spiegelen.

In de evangeliën heeft zaaien een belangrijke plaats, er wordt kwistig met zaad gestrooid. Het is begrijpelijk dat in een landbouwcultuur dit fenomeen zo aan de orde is. Zaaien is van vitaal belang, je leven is er van afhankelijk. Wie zoekt naar beelden ziet onmiddellijk zaad en zaaiër voor zich. Jezus begint

---

ik over Vincent van Gogh in mijn, *Zoektocht. Geloofsboek voor kleingebruikers*, Baarn 1991, p. 42-51.

zijn parabels dan ook met een zaaier. En de evangelist gaat spelen met dit beeld. Hij wil er diepte in. Het beeld moet voor zich spreken, maar moet door de gelijkenis tevens datzelfde beeld overstijgen. Slechts weinigen kunnen het zonder (voor)beelden stellen. 'Woorden wekken, beelden trekken', zegt een oud Vlaams spreekwoord.

De gelijkenis vertelt dat wij het zélf zijn die gezaaid worden. Het zaad is het Woord van God en de hóórders van dat woord worden uitgezaaid om in zijn naam vrucht te dragen. Hoorders zijn in de bijbel altijd ook doeners, ze komen tot daden. Doeners zonder de inspiratie van het woord worden doenerig, het doen beklijft niet.

Mensen gaan de weg van alle zaad, maar onze bodemgesteldheid is niet altijd van dien aard dat we ontvankelijk zijn. Goede hoorders zijn dun gezaaid. Met deze gedachten speelt de parabel: Er is zaad, er is onze bodemgesteldheid en afhankelijk daarvan stagneert of versnelt de komst van het koninkrijk van vrede en geluk.

Aan de Zaaier zal het niet liggen. Reeds in de eerste zeven dagen heeft hij zijn 'beginsel' -programma' geschreven en in de harten van mensen gegrift. (Genesis 1) Vanaf den beginne ligt zijn zaad in ons en deze wereld te wachten. (19) Het zaad verlangt naar de oogst, dat is eigen aan zaad, daarvoor is het zaad. Maar wij mensen zijn op andere dingen gericht. Het lijkt of we álles willen oogsten, roem, eer, aanzien, geld en goed, maar dat intussen het allerbeste in ons, dat kleine zaadje, verpietert. Een beetje willen we wel, niet te moeilijk, niet teveel en niet te radicaal. Maar toch, het

zaad láát zich niet verstikken, zo'n kiemkracht heeft het in zich. Langzaam aan komt er een proces op gang. Het lijkt wel alsof het zaad zich tégen onze wil en dank aan ons opdringt. Er is geen ontkomen aan. Eerst wordt het geprobeerd via de buitenkant, 'langs de weg' (4). Maar dat wordt niets natuurlijk. Er komen vogels en het zaad is weg. Zo mild is de goede zaaier dat hij, als wij niet willen, de vogels voedt. Het is een knipoog naar de Bergrede waar staat dat vogels niet zaaien en maaien en dat God ze toch voedt. (Mt.6, 26)

Dan nóg maar eens op een andere manier proberen, gaat de parabel verder. Iets meer naar de kant van de akker, maar het is een en al 'steenachtige plaats'. (5). Zelden heb ik zoveel stenen bij elkaar gezien dan in het joodse land. Is daar eigenlijk wel een stuk land zonder steen? Wat moet er eerst een puin geruimd worden, in deze wereld en in onszelf. Wat een kei-harde samenleving, wat een verharde harten. Er is geen doorkomen aan voor het zaad. Maar ja, boeren klagen altijd of ze lachen met kiespijn. Te veel zon laat het zaad verdorren, teveel regen laat het verrotten.

Steeds verder dringt het zaad op, zelfs de dorens kunnen het niet tegenhouden (vs 7). Het láát zich niet tegenhouden. Het zal en wil in goede aarde terechtkomen, omdat het in goede aarde, bij de hemelse Vader, haar levens-kiemen heeft ontvangen. Het zaad wil in de diepte en de rust van de donkere aarde zijn kiemende werk doen.

Na het zaaien is het van groot belang dat het zaad kan rijpen. De vraag kan opgeworpen worden of er is in onze gehaaste tijd nog

voldoende tijd is voor het rijpen. Kinderen worden verleid door slimme en snelle reclames om zo snel mogelijk kleine volwassenen te worden. Door deze externe prikkels krijgen ze nauwelijks tijd om te rijpen. Hun ouders zijn vaak niet opgewassen tegen deze overmacht. 'Er is zoveel voor ze', verzuchten de ouders, 'bijna alles kunnen onze kinderen krijgen en hebben, maar hun zijn, hun interieur, daar maken we ons zorgen over.' En de volwassenen zelf? Ook zij worden meegesleurd in een jachtig en op geld belust leven. Ze raken achter adem, burn-out, uitgeblust. Het zijn geen goede uitgangspunten om te rijpen.

Rijpen is een pijnlijk proces. Het zaad dat in jou ligt, net zo goed als het zaad dat in de akker wordt gestrooid moet openbarsten. Die kleine korreltjes, of die kleine bloembolletje in de bloembollenvelden moeten knappen. Maar ook de aarde zelf, waar dat zaadje in komt, moet door een sterke ploeg opengereten worden. Pijnlijk is dat, zo'n ploeg door ons leven. Het onderwijs is zo'n ploeg. De kerk is zo'n ploeg. De opvoeding thuis is zo'n ploeg in onze akkers. Kinderen kunnen niet altijd overzien dat een dergelijke ingreep nodig is voor hun rijping. En ouderen die denken dat hun rijping af of klaar is, worden vervelende oude mensen.

Zaad wil radicaal door de waanwijsheid van alle dag heen breken. ¹⁾ Zoals een bloem het beton opzij drukt, om dan, in een geheimzinnig (rijpings-)proces van sterven en opstaan vrucht te geven. Wij weten niet wat daar diep in de aarde precies gebeurt. Het

---

¹⁾ Ons woordje radicaal komt van het Latijnse radix, wortel

is bekend dat landbouwers vroeger bij elke strooibeweging een kruisje sloegen. ¹⁾

Met de wijndruiven gaat het net zo als met het zaad. Ze groeien en rijpen op de warme heuvels, met het gezicht naar de zon. Nadat ze geplukt zijn, worden ze platgeslagen, letterlijk met voeten getreden, om dan vervolgens in het donker te rijpen. Daar, in die donkere aarde of in die donkere kelders vindt het geheimzinnige proces van rijping plaats.

Het zaad wordt brood, de druif wordt wijn. Daarom staan brood en wijn op de tafel van de geloofsgemeenschap, opdat wij steeds herinnerd worden aan het goede leven. 'Doe dit tot mijn gedachtenis...' Godzijdank, Eén was er in ieder geval goed!

Om het gezaaide zaad goed in ons te laten rijpen is het nodig dat we onderscheid maken tussen scoren en oogsten. Scoren is een woord dat op dit moment heel populair is, en niet alleen in de topsport. Je moet scoren, heet het dan. Alleen het resultaat telt. Hoe dat resultaat bereikt wordt is niet belangrijk, desnoods over lijken. Niet dat een gezonde ambitiedrang moreel verwerpelijk is, want er moet gepresteerd worden, er moeten dingen van de grond komen. Maar de vraag is hoe dat geschiedt? Scoren kiest voor de korte, snelle weg. Wie wil scoren neemt geen tijd voor het langzame rijpingsproces. Men wil als het ware de bloemen uit de grond kijken! Scoren lijkt op oogsten, maar de vruchten van deze

---

¹²⁾ De evangelist Johannes geeft deze diepte aan het beeld als hij schrijft: 'Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u, indien de graankorrel niet in de aarde valt en sterft, blijft zij op zichzelf; maar indien zij sterft brengt zij veel vrucht voort.' Johannes 12, 24.

korte-termijn-oogst zijn niet geschikt om zélf weer vrucht te dragen. En dát nu is precies de bedoeling van de oogst, dat het leven van anderen er ook door gevoed wordt.

Eigenlijk zijn degenen die bezig zijn met het langzame kiemen van het zaad in zichzelf en in de wereld helemaal niet bezig met de oogst. Die oogst vertrouwen zij toe aan iemand anders. Wie er op let ervaart het en ziet het om zich heen. Tot vandaag zaait God met milde hand vruchtbare zaadkorrels in ons leven.

Lang geleden al weer ontmoette ik een oude man die nog 'schemerde'. Tegen het invallen van het donker overwoog hij zijn leven, van de dag die was geweest en de dag die morgen zou komen. Hij was een rijp mens, de haast had hem niet te pakken kunnen krijgen. Hij had zijn leven lang goed de tijd genomen om te luisteren naar de Stem diep in hem. Hij was gewend geraakt om zijn leven in het verlengde te leggen van bijbelwoorden en andere woorden van wijsheid en liet die bijna dagelijks als zaad in zijn leven uitstrooien. Zijn kinderen en kleinkinderen waren dol op hem, dat kwam omdat hij niet meer alleen voor zichzelf hoefde te leven, maar er helemaal voor hen en anderen kon zijn. Hij was een gezegend mens. Volop had hij gebruik gemaakt van het in hem gezaaide zaad en was in de ouderdom geheel uit-gerijpt. Hij vond het ook niet erg meer om te sterven. Toen hij stierf was het even alsof de anderen om hem heen ook niet meer bang waren voor hun dood. Ze mochten al even delen in zijn oogst.

Het perspectief van het zaaien en rijpen is de oogst, de grote oogst. We zullen lachen en juichen als op de dag van de oogst. Een feest is het, waar dorens en distels verbrand worden, hoe nodig ze ook waren om onze eigengereidheid te breken. Van de verzamelde stenen wordt een altaar gebouwd ter ere van de grote Zaaier. Op deze weg van zaaien en rijpen, maaien en oogsten bevinden zich de leerlingen van Jezus en alle mensen van goede wil. In het bijbelverhaal wisten zijn discipelen nog niet dat Jezus straks zélf de weg van alle zaad eens en voorgoed zal gaan; en als ze het straks wél 'zien' zijn ze ook nog verrast op 'de derde dag'. Hij zelf moet verrijzen uit de dood vandaan, toen pas begrepen zij de gelijkenis van de zaaier.

En wij? Laten we elkaar helpen en bijstaan als het dor is langs onze wegen, als we eindeloos aan de oppervlakte blijven hangen, als stekelige dorens onze levens beschadigen. Dat we elkaar helpen met het geloof dat diep in onszelf en deze wereld het zaad kiemt. God wacht en heeft tijd, de eerste oogst is reeds binnengehaald. Er is mooi weer op komst. Men zegt dat het een goed seizoen wordt!

1.6. Geroepen worden

'...
Wolken gaan langs het raam.
Het klein gezicht trekt saam. -
Van de overzijde het sein:
'Ik heb u bij de naam
geroepen. Gij zijt mijn.' ¹⁾

Een mens wordt geroepen. Een mens wordt geroepen bij zijn of haar naam. Hoor ik iets of iemand? Hoor jij het? Het geluid van de dag, het tumult in ons leven, de drukte, het bonzen van het hart, het piepen van de adem ....: nee, ik hoor niets, ik zie ook niks, ik tol in de rondte en vind mezelf alleen.

Woorden van de overkant, van de bevrijdende andere kant, ze zijn 'schaars'. Zo vertelt het prachtige roepingsverhaal uit 1 Samuël 3. Visioenen, flitsende beelden van hoop en vreugde, 'niet talrijk' zijn ze. Alles lijkt vast te zitten, wijzelf en de wereld om ons heen. Van troonredes tot toespraken van hoge heren wereldwijd; waar is de visie, de vaart, het uitzicht en de troost? 'Nu was in die dagen het woord des Heren schaars; gezichten/visioenen waren niet talrijk.' (3,1) Het is alsof we de wereld van vandaag binnen stappen. Toen en nu vloeien ineen. In toen en in nu moet beweging komen. Het moet weer gaan gisten. Te statisch is het allemaal. Eli, de priester,

---

¹³⁾ Ida Gerhardt, *Verzamelde Gedichten, deel 1*, Amsterdam 1999, p.313

zit maar te zitten en hangt maar wat rond in de kerk. Waar is de dynamiek van het aloude woord? Ook de tempel, de kerk, heeft het woord ingepakt, zo lijkt het. Het is nodig dat we opnieuw geroepen worden, steeds opnieuw, dat we aan ons willen laten gebeuren het woord van oudsher, het woord van God en de nabijheid van zijn aangezicht.

Eli had zich te ruste begeven (2), Samuël ook (3). Beiden gaan de nacht in. De dag met alles erop en eraan mag tot rust komen. Soms overdag al verlangen we naar de nacht, om te rusten, om de ogen te sluiten en alles wat ons hindert even buiten te sluiten. Hoe ingewikkelder de dag, hoe moeizamer de nacht. Maar al te vaak blijft de dag opspelen gedurende de nacht. Wat op de dag nog verborgen wordt onder het geroezemoes, de afleiding en het jeezelf waar-maken, in de nacht gaan die verborgen en verdrongen zaken spoken en opspelen. De nacht kan de troostende kant van de dag zijn - 'een gezegende nacht' wensen we elkaar toe - maar het kan ook de tijd worden van de demonen, van de innerlijke strijd, van de roepstemmen in ons hart, de goede én de slechte. We liggen maar te draaien. We zijn kláár-wakker. De slaap is verder weg dan ooit, de drukte van de dag swist door ons hoofd. De zorgen zijn niet weg, maar méér aanwezig dan overdag. In de verte slaat een kerkklok drie uur, vier uur, vijf uur ...

Samuël, Samuël, Samuël; hij schrikt overeind en zit rechtop in zijn bed. Wie, wat is dat? 'Hé Samuël, dat wij gewone mensen niet weten welke Stem dat is, akkoord, maar jij woónt zo'n beetje in de tempel, dan is het toch logisch wélke Stem dat is.' Maar de schrijver

wil de spanning erin houden. Hij wil herinneren aan waar hij mee begon, dat het woord van God schaars was. De Stem die jou roept hoor je niet zomaar, daar heb je een groot aantal slapeloze nachten voor nodig, diepe dalen en grote hoogten, en dan nog. God is een verborgen God. Hij geeft zijn geheimen niet zomaar prijs. Daarin moet je worden binnengeleid, dat geldt ook voor Samuël, 'nog nooit was hem een woord van God geopenbaard.' (7) Ons gehoor moet getraind, ons zien moet worden ontwikkeld, onze compassie moet worden gevoed.

In de nacht klinkt drie keer de Stem. Het is alsof in deze nacht alles wordt ingezet om Samuël te bereiken - de vader, de zoon en de geest bij wijze van spreken - drie keer. Dán begrijpt de oude priester Eli dat in deze nacht hemel en aarde samenspannen. Bij drie keer komt het er op aan. Nu mag je niet weigeren Samuël, nu moet je bij een volgende keer zeggen: 'Spreek Heer, want uw knecht hoort.' (10) Samuël had al zo zijn best gedaan, door drie keer te zeggen 'hier ben ik'. Maar hij had de roepstem van God verward met de roepstem van de mensen. 'Hier ben ik Eli, u heeft mij toch geroepen?' We kunnen meevoelen met Samuël. Honderden stemmen klinken in ons hoofd, ze dwarrelen daar rond als fladderende vogels in een volière. Soms word je daar gek van, en natuurlijk kun je dan niet slapen. Het zijn goede stemmen en slechte stemmen, stemmen die je naar de afgrond voeren en stemmen die je opbeuren. In ons werk in Haarlem komen we letterlijk mensen tegen die 'stemmen horen'. Ze zijn psychisch ontregeld en in de war. Heel erg is dat. Bij de bushalte stond hij. Ik ken hem al lang. Ik zag dat hij

helemaal in de ban was van die stemmen. Hij zei: 'Ik ga met de bus naar de psychiater omdat ik niet meer tegen die stemmen kan. Ik wil of medicijnen, of ik wil dood.' En wij die het 'op een rijtje hebben', zo dat zo mooi heet. Op een rijtje? is dat wel werkelijk zo? Ach nee, ook door ons spoelt bij tijd en wijle alle ellende van mens en wereld heen. Allemaal zijn we op zoek naar die Ene stem die zegt: kom maar, wees maar niet bang, ik zal je brengen naar een plek waar je kunt uitrusten en bijkomen van je pijn, waar je je levensvreugde weer kunt terugvinden.

Die Stem klinkt in de nacht bij Samuël. De oude Eli weet het. Je kunt veel van hem zeggen, dat hij er een puinhoop van heeft gemaakt, dat hij zijn zonen - dus de nieuwe generatie als geheel - laat aan rotzooien, maar even vlamt hier zijn priesterlijke hart open: 'ga maar weer slapen jongen, als Hij je nu weer roept, dan moet je zeggen: 'spreek Heer, uw knecht, uw schepsel hoórt'.

Helemaal bereid zijn we nu. Even alle andere stemmen niet, even de concentratie op die Ene. Éven achter alle tumult en geluid de nooit zwijgende Stem van liefde. Muziek in ons oor, vrede in ons hart.

Uit de donkere nacht van somber gepeins worden we geroepen. In de nacht van deze wereld én in de nacht van ons individuele bestaan verschijnt plotseling een lichtstreep aan het plafond, een stem die je naam roept: Samuël, jij mensenkind - óveral ter wereld.

De Stem is niet zoetsappig, Samuël wacht geen gemakkelijk leven. Meteen al moet hij het komende onheil aan Eli vertellen. De Stem spreekt ook over oordeel, over dingen die recht gezet moeten

worden. Maar al die strenge dingen vinden hun oorsprong in Gods immense liefde. Tot die liefde worden we geroepen en uitgenodigd. Die liefde drukt ons aan het hart en zal ons nooit verlaten. Volg daarom de roepstem die klinkt in de diepte van je hart.

DEEL 2. DAADKRACHT

2.1. Daadkracht, een inleiding.

'Als de buitenkant van het leven geen weerspiegeling is van de binnenkant, verstart elke vroomheid en verdwijnen alle goede voornemens.' ¹⁾

Elke sportman en sportvrouw weet dat je niet plompverloren, zomaar vanuit je stoel, aan een wedstrijd moet gaan beginnen. Eerst is er de warming up. Je spieren moeten langzaam warm worden en op temperatuur komen. Als je lichaam straks een prestatie moet leveren dan moeten je spieren zo aangespannen zijn dat ze hun opdracht soepel kunnen volbrengen. Zonder vooroefeningen en warming up kunnen ze knappen. Wat geldt voor de wereld van de sport, geldt in gelijke mate voor het menselijk doen. Daadkracht, de inzet voor het welzijn van de naaste en de strijd voor vrede en gerechtigheid in de wereld, vereist bezinning en berekening, vraagt om strategie en beleid. Een 'doen om het doen' is hetzelfde als aan een wedstrijd beginnen zonder warming up. Daadkracht en spankracht ze horen bij elkaar. Zonder spankracht eindigt ons doen in een hijgerig activisme, zonder daadkracht wordt onze spankracht egocentrische krachtpatserij.

---

¹⁴⁾ A.J. Heschel, *In het licht van zijn aangezicht. De betekenis van het gebed in de Joodse gedachtenwereld*, Utrecht z.j. (oorspr. 1954), p. 87.

Maar nu het zover is, nu we ons hiervan rekenschap hebben gegeven en we aangespannen staan, kan de (wed)strijd beginnen. Nu snellen we uit de startblokken en gaan aan het werk. Daar, in het veld, gebeurt het. In de samenleving of heel gewoon op de plek waar we wonen en werken, zal blijken of we onszelf goed getraind hebben. Of onze vlieger in de lucht blijft, om met het beeld van de vlieger uit hoofdstuk 1.1. te spreken.

Nog een punt van aandacht is nodig. De weg van spankracht naar daadkracht heb ik beschreven. Dat is geen eenrichtingsverkeer, geen enkele reis. Het zal blijken dat er steeds een heen en weer is tussen beide. Want, daar in het maatschappelijk speelveld wordt de spankracht getoetst. Onze bevlogen inzet bijvoorbeeld, kan los van de concrete werkelijkheid, zo vol van idealisme zitten dat het niet meer reëel is. Dan slaan we op hol. De droom van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde moet dan worden bijgesteld. Door de daadkracht in de samenleving kan de spankracht moeten worden aangepast, er zijn dan andere oefeningen nodig. Dit heen en weer, en de soepelheid om hier mee om te gaan is essentieel voor onze daadkracht. Niets is hinderlijker dan een zogenaamd daadkrachtig idealisme dat zijn blauwdrukken ontwerpt in de studeerkamer en deze zonder beproefde daadkracht op de samenleving plakt. Die samenleving is namelijk, tijdens het ontwerpen van de blauwdrukken, al weer verder getrokken.

Met name een gelovig-religieuze inzet voor mens en samenleving lijdt nogal eens aan het euvel van een buitentijs idealisme. Het is

de kunst om onze dromen te verwerkelijken in het hier en nu van alle dag. Uiteraard, in het gelovige besef dat dit altijd stukwerk zal zijn, slechts een deel, een fragment.

Het begrip 'diaconie' is kerkelijk-religieus gezien het woord voor daadkracht. De gemeenschap van mensen die gelóóft in het Godsrijk van vrede en gerechtigheid dat eens zal aanbreken, doet nú al een serieuze poging om dit rijk binnen handbereik te brengen. Diaconaal handelen geeft handen en voeten aan de geloofsgemeenschap. Diaconie is de hand en de voet. De hand die een ander helpt, de voet die loopt en op zoek gaat naar de ander in nood. Diaconie is navolging van Degene die meer dan wie ook dit handelen 'body' heeft gegeven. Hij werd dan ook genadeloos geraakt in zijn lichaam. Met venijnige spijkers in zijn handen en voeten werd hij op de plaats gehouden. Jezus, die met zijn handen getroost en genezen had en met zijn voeten op plekken was geweest waar niemand heen wilde, júíst in die handen en voeten werd hij lam gelegd en gemarteld, waarna hij stierf. Diaconie volgt deze kapot gemaakte Mens die tot vandaag te vinden is bij alle klein gemaakte, kapotgeschoten, verlaafde en uitgemergelde mensen. Diaconie dirigeert de geloofsgemeenschap naar al deze naamloze lievelingskinderen van God. Deze daadkracht vindt blijdschap in het verdriet en vreugde in de droefenis.

In het eerste hoofdstuk horen we de rauwe kreet van mensen in nood, 'Is er iemand die van me houdt?' (2.2) Daarna volgen twee diaconale essays. In het eerste essay tast ik 'de grondhouding van

het diaconale handelen' af (2.3.) en in het tweede is mijn blik meer gericht op het stedelijke diaconaat, 'de stad, "de arme" en de kerk'. (2.4.) Het kleden en voeden van mensen in nood behoren heel concreet tot de diaconale kerntaken. Hoe zit het dan met het 'weest niet bezorgd over je leven, wat je zult eten of waarmee je je zult kleden' uit de Bergrede? Met een onbezorgd hart diaconie bedrijven, en of dat kan, is de vraag in hoofdstuk 2.5. Tenslotte schenk ik in dit deel aandacht aan de multi-culturele samenleving, hoe vanuit diaconaal-theologisch perspectief moslims, christenen en humanisten een sociale en veilige stad kunnen helpen ontwikkelen.

2.2. Is er iemand die van me houdt?

In die dagen kwam Jezus uit Nazareth in Galilea en Hij liet zich in de Jordaan dopen door Johannes. Meteen toen hij uit het water kwam, zag Hij de hemel openbreken en de Geest als een duif op zich neerkomen. En er klonk een stem uit de hemel: 'Jij bent mijn geliefde Zoon, in wie Ik vreugde vind.'
Marcus 1, 9 - 11.

Dwars door deze wereld klinkt een rauwe, harde schreeuw: 'Is er iemand die van me houdt?' Ik hoor die schreeuw op alle hoeken van de straat. Ik zie die schreeuw branden in de ogen van de mensen om me heen. Ik voel die schreeuw diep in mezelf: 'Is er iemand die van me houdt? Zeg het me! Eén iemand maar. Een klein beetje maar. Vertel het me, is er iemand? Weet je iemand?'

Veel mensen lopen verloren. Alles is hen bij de handen afgebroken. Plotseling ging het niet meer. Oude wonden waar je tot dan toe redelijk mee kon leven bleken niet genezen. De echtscheiding van toen. De baan die je verloor. Je depressie die zo hardnekkig is. Een ongeluk dat je leven ruïneerde. De lastige kwaal die maar niet overgaat. Je vader en moeder, ze leven niet eens meer, maar toch spoken ze nog steeds angstig in je hoofd. Allemaal verwondingen zijn het, in je hart, in je ziel, in je bestaan.

En nieuwe wonden voegen zich dagelijks aan de oude wonden toe. 'Ach, niemand vindt me toch aardig, kijk nou naar me, wie wil er nou met mij. Ik stel toch niks voor.' In vele toonaarden rollen zulke

zinnen van onze lippen of ze blijven kleven voordat ze worden uitgesproken. 'Is er iemand die van mij houdt?' In deze vraag lijkt dit te worden samengebond.

Als je geluk hebt zijn er de mensen om je heen. Vrienden, vriendinnen, familie, ouders, kinderen. 'Maar dan nog', zei iemand laatst, 'blijft het knagen. Ik heb het gevoel dat er niemand is die me begrijpt, me aanvoelt, die me wil nemen zoals ik ben. O echt, ik heb gewoon een baan, een gezin, een inkomen. Zo aan de buitenkant lijkt alles in orde. Maar je moest eens weten!' Ja, we moesten eens weten!

Is er ergens een plek waar we deze diepe, knagende onzekerheid van ons kenbaar kunnen maken? Frère Roger Schütz van de kloostergemeenschap Taizé in Frankrijk schreef eens: 'In ieder van ons gapen onbekende afgronden van twijfel, geweld, verborgen pijn, en ook ravijnen van schuld, van wat niet beleden werd en waarachter zich onmetelijke leegten openen. Driften dringen zich op. We weten niet vanwaar ze komen, misschien uit een voorvaderlijke of erfelijk overgeleverde herinnering.' En dan formuleert frère Roger deze belijdenis: 'Als we Christus in ons laten bidden met het vertrouwen van een kind zullen op een dag deze afgronden bewoonbaar worden. Eens op een dag zullen wij ontdekken, dat er in ons een ommekeer heeft plaatsgevonden.'¹⁾ Gelijk op met de hartverscheurende meest- menselijke oerkreet, 'Is er iemand die van me houdt?' , klinkt in ons hart en onze wereld ook nog 'iets' anders. Het is een zachte maar aanhoudende, een

---

¹⁵⁾ R. Schütz, *Strijd en aanbidding*, Baarn 1976, 129

soms snikkende maar aandringende stem die naar ons vraagt, die om ons smeekt. 'Een Stem kwam uit de hemel ...' (Mc 1:11). Drie dingen hierover. Ten eerste, wie of wat is die Stem? Ten tweede, hóren we die Stem? En tenslotte wat zégt die Stem?

'Een stem roept in de woestijn: Bereid de weg van de Heer, maak zijn paden recht.' (Mc 1,3) De evangelist opent zijn evangelie met een citaat van de profeet Jesaja uit de Hebreeuwse bijbel. Met deze klaroenschal laat hij heraut Johannes de Doper de Bevrijder en de bevrijding aankondigen. Je ziet de profeet Jesaja voor je, roepend in een dorre, droge woestijn. Roepend om recht en vrede, roepend om vriendschap en heil voor allen. 'Toe nou, mannen, vrouwen en kinderen, maak er eens wat van, eindelijk eens!' Het is deze aanhoudende roepstem om geluk en vrede die in Israël een Naam heeft gekregen, kortweg Dé Naam. Deze Naam, hoe uitgesproken die ook is, blijft een geheim, is niet in

mensenwoorden te vatten. Bij benadering zeggen we: de Betrouwbare, de Aanwezige, de Lichtende, de Schijnende, de Eeuwige, Vriend of Vriendin, Minnaar of Minnares ... God. Aan het begin van het evangelie van Marcus wordt het stemgeluid van deze Naam door Johannes de Doper aangekondigd. Het is deze Stem waarover het ook in de evangeliën zal gaan.

Horen we die Stem, ervaren we iets van de Betrouwbare? Als we, met al onze wonden al moeite hebben om een gewóón mens als vriend(in) of naaste te vinden hebben hoe krijgen we dan ooit

contact met de eeuwige Vriend? Hoe rijmt mijn naam op de Zijne? Is dat niet allemaal ontzettend ver weg en onbereikbaar? Wellicht is dit de reden dat de evangelist, vooraf aan Degene die is, was en komen zal een aankondiger introduceert. Een heraut, een bevlogene die het niet opgeeft. Johannes de Doper is een dergelijke, opvallende figuur. Hij doopt en preekt in de woestijn. De mensen trekken naar hem toe. Ze worden als het ware door de reputatie van Johannes uit hun dorpen en steden naar de woestijn getrokken. In de stad, temidden van de dagelijkse besognes is er niet veel aandacht voor de Stem die Johannes proclameert. Er is in hun steden lawaai, innerlijke en uiterlijke herrie, waardoor deze Stem onhoorbaar wordt. Er is in hun steden vermaak en vertier, o nee, niks op tegen, maar de overmacht aan amusement kan die stille aanhoudende Stem van vriendschap verstikken. 'Keer je om', roept Johannes, 'keer je af van dat lawaai, vertrek uit de verveling, leg je oor te luister bij de dingen waar het werkelijk om gaat. In die Stem van geluk en vrede wil ik jullie onderdompelen, dopen'.

De woestijn is de plek van de loutering, de plek waar je langzaam leert open gaan voor de Stem. 'Heel Judea en alle inwoners van Jeruzalem liepen naar hem uit.' (Mc 1,5) Ze zijn er allemaal, iedereen. Johannes heeft hen de ommekeer aangezegd. Ze zijn ondergedompeld in de hoop en gewassen in de vreugde. Hun dorpen en steden zullen gaan bloeien. Nu zal alles zal uitbotten tot vrede en recht.

Wat zegt de Stem? Is iedereen er, daar bij Johannes in de woestijn? Wat prachtig, deze simpele, eenvoudige verzen uit het begin van

het evangelie. Alle gebeurtenissen die straks zullen volgen staan hier al compact bij elkaar.

Want niét iedereen was nog aanwezig! 'In die dagen kwam Jezus uit Nazareth in Galilea en Hij liet zich in de Jordaan dopen door Johannes.' (Mc1,9) Galilea?, dat is van een heel andere kant.

Galilea is helemaal in het noorden. De inwoners van Judea en Jeruzalem moesten niets hebben van die ruige en onzure streken met in hun ogen ongeciviliseerde mensen. Kan er uit Nazareth iets goeds komen?

Johannes doopt ook deze Mens, deze Jezus. En opeens is er plotsklaps weer die Stem. Aan de grenzen van het leven, aan de grensrivier waar altijd de menselijke crisissen worden uitgevochten en beslist, dáár gaat de Mensenzoon kopje onder. Om vervolgens op te staan en te horen te krijgen van de Stem: 'Jij bent mijn geliefde Zoon, in wie Ik vreugde vind.' (Mc 1,12)

Vanaf dit moment worden in het evangelie alle blikken gericht op deze Ene. Als we willen weten wie wij zijn, zie en volg dan deze Ene. Hij is de kern, de spil om wie jouw leven draait. Die Ene staat voor ons allen - zo bèn je, zó leef ook jij je leven - wij allen zijn samengevat in Hem. Zullen wij, die met hem kopje onder zijn gegaan daar bij de Jordaan, samen met hem opstaan en verlost worden van ons lot ten dode?

Is er iemand die van me houdt? Ja, zegt de Stem aan de grens van leven en doo(p)d. Ja, zo getuigt Johannes van de Betrouwbare. Er wórdt van je gehouden. Jij bent mijn zielsbeminde! Wat tegen Jezus werd gezegd toen en daar, wordt ook tegen ons gezegd hier en

nu - dat er iemand is die zielsveel van ons houdt. Dwars door en langs die schroeiende oervraag aan het begin van dit hoofdstuk klinkt heel zacht en onopvallend een andere Stem. Deze Stem van liefde klinkt in onze steden, in de samenleving en in ons eigen hart. De Betrouwbare en Eeuwige van wie deze Stem is drukt ons aan zijn hart, troost ons en leidt ons naar grazige weiden. Het is deze Stem die wij navolgen en onze daadkracht voedt. Om als Hij, bij hen te zijn die stuk zitten in het leven en hun wonden te genezen. Om hen in aanraking te brengen met de milde heelmeeester die zegt, 'ik houd zielsveel van jou, je kunt het, ga door, houd moed.' 'Telkens wanneer je met aandacht luistert naar de Stem die jou de geliefde noemt, zul je in jezelf een verlangen ontdekken om die Stem nog langer en nog indringender te laten spreken. Het is alsof je in de woestijn op vochtige grond bent gestuit. Je gaat graven, almaar dieper, omdat je weet dat hier een waterbron is. (...) (Dan moeten) we nog dieper graven, want dit stroompje komt voort uit een onmetelijk reservoir onder de woestijn van mijn leven.' ¹⁾

---

¹⁶⁾ H. Nouwen, *Een parel in Gods ogen*, Tielt 1992, 27.

2.3. De grondhouding van het diaconale handelen. Een meditatief-theologisch essay.

Inleiding

Om diaconaal kerkenwerk te typeren wordt vaak een poging gedaan om in enkele kernwoorden samen te vatten waar het om gaat bij diaconie of diaconaat. 'Helpen die geen helper heeft', is zo'n typering. Om de zin kracht bij te zetten kan er nog aan toegevoegd worden, 'hoe concreter hoe beter'. Dergelijke slogans geven dynamiek en beweging aan het diaconaat. Er gebeurt iets tussen mensen dat praktisch en concreet is. 'Kerk als herberg' is ook een kenmerkende omschrijving. De gastvrije, open ruimte, de setting van waaruit dit werk geschiedt wordt ermee uitgedrukt. Het is een gaan en komen in de herberg. Niets staat van te voren vast. Tussen de gasten en de gastheren of -vrouwen wisselen de rollen voortdurend.

De praktisch-concrete kant is een gemeenschappelijk noemer van alle diaconale werk. Het gaat om handelen. Wát geschiedt gaat niet óver mensen, maar mét en tussen mensen. De blik wordt vooral gericht op mensen in nood. Nee, het moet anders gezegd, het zijn de mensen in nood zélf die de aandacht trékken, vaak onontkoombaar. Wie zijn zij, die wij ontmoeten in diaconale context?

Het zijn mannen en vrouwen die om wat voor reden de snelle tred van de samenleving niet (meer) bij kunnen houden; oude(re) mensen of degenen die opgebrand zijn in hun werk. Het zijn

mensen die op achterstand zijn geraakt of nooit echt hebben meegedaan aan de 'normale' samenleving; de mensen met een hardnekkig, psychisch ongemak. Het betreft mensen die aan de zijlijn zijn terecht gekomen; de mensen die hun baan verloren hebben of ziek geworden zijn. Vervolgens de mensen die buiten de boot zijn gevallen, bijvoorbeeld de verslaafde- en dakloze mensen. Er zijn nogal wat jonge mensen onder hen. Ook zij die hardhandig door de maatschappij in een hoek zijn gezet, bijvoorbeeld de asielzoekers. Al deze mensen en hun naamloze lotgenoten, als zij eenmaal in de marge van de samenleving zijn aangeland, dan dreigt vaak een nog eenzamere spiraal naar beneden. De zelfkant is niet romantisch, de rafelrand is keihard, de onderkant is vaak een glijbaan naar erger. Hoe de kwaliteit van onze samenleving er aan toe is, kun je aflezen aan mensen in nood.

Het diaconale landschap

Wat kan er gedaan worden voor al deze mensen, zonder dat er een kloof ontstaat tussen degene die helpt en degene die geholpen wordt? De relatie tussen helper en geholpene blijft me bezig houden, die kloof tussen hen beide ook. Is die kloof er eigenlijk wel? En als die er is, is die kloof dan niet uiterst relatief? Immers, blikken ook de zogenaamde 'helpers' niet evenzeer in de afgronden van de wanhoop?

In het diaconale handboek *'Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap'*, wordt diaconie of diaconaat als volgt gedefinieerd: *'Onder diaconaat of diaconie verstaan we in dit boek: het handelen vanuit kerken en andere door het evangelie*

*geïnspireerde groepen en bewegingen dat gericht is op het voorkómen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van met name sociaal-maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen, en op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen.’*¹⁾ Uit deze definitie van diaconaat behandel ik in dit essay vooral de zinsnede over het ‘mee uithouden van’. De definitie als geheel geeft aan dat diaconie te maken heeft met het voorkomen van sociaal-maatschappelijke narigheid waarin mensen terecht kunnen komen. Maar, als dat wél gebeurt dat men (kerken, groepen en/of personen) dan die nood moet helpen opheffen of verminderen. Mochten tenslotte deze inspanningen van helpen niet (meer) lukken, dán is het de diaconale opdracht om het uit te houden met mensen in nood, omdat deze nood menselijkerwijs gesproken niet of nauwelijks meer zal worden verbeterd of veranderd. Voor nogal wat mensen geldt dat hun situatie onomkeerbaar is. De gehandicapte naaste zal nooit zo kunnen lopen als iemand met gezonde ledematen. De psychisch ontheemde zal nauwelijks een reguliere baan kunnen vinden. De werkloos geworden persoon van achter in de vijftig, alleen als hij geluk heeft, zal hij nog werk vinden. Degene die een dodelijke kanker krijgt zal binnen een langere of kortere periode sterven. Het ‘mee uithouden’ betekent dan; dichtbij deze mensen zijn, hen nabij blijven, het niet opgeven, het volhouden met hen. Een mens is méér dan zijn ziekte en méér dan zijn maatschappelijke situatie. Diaconie is samen met de ander altijd op zoek naar dit méér, naar

---

¹⁷⁾ H. Crijns e.a., *‘Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap,* Kampen 2004, 13

de vitaliteit en de veerkracht die verscholen ligt achter de directe aanblik van nood. De tendens in onze harder wordende samenleving is, dat mensen worden vastgepind in en op hun eigen ellende. Je bént een uitkeringsgerechtigde, je bént een ziek iemand, je bént een nummer op een wachtlijst. Je voélt je tenslotte een nummer, je bent gehalveerd in je mens-zijn. Onze samenleving immers 'draait' op gezond en sterk, snel en jong. Val je hierbuiten dan heb je pech gehad. Diaconie laat zich bewegen door mensen die gemarginaliseerd zijn of worden, die letterlijk in de marge leven en de kansen op geluk en vreugde aan zich zien voorbijtrekken. Diaconaal bewogen mensen hebben een onweerstaanbare drang om juist bij deze naasten in nood te zijn. Intuïtief weten ze of hebben ze vernomen uit hun inspiratiebronnen dat het échte leven zich voltrekt in deze ontmoetingen. Zó houd je het ook uit bij en met jezelf! Deze grondhouding, om dichtbij mensen in nood te zijn, is hét kenmerk van alle diaconale handelen. Het levert leer- en leefmomenten op van onschatbare waarde. Hoe komt dit? Omdat de bekende rollen gaan wisselen. Diaconie ontvangt haar materiële inhoud in de levende ontmoeting. Het is precies in dié ontmoeting dat de diaconale gevoeligheid (grondhouding) ontwikkeld, geleerd en gevoed wordt.

Ik wandel nu in een aantal paragraafjes verder door het diaconale landschap:

1. Diaconale gevoeligheid ontwikkelen en daar naar handelen
leren we in de praktijk van het vertoeven temidden van mensen in knelsituaties.

2. Het zichzelf belangeloos blootstellen aan deze ontmoetingen (exposure) voedt onze compassie.
3. Diaconie zonder liturgie maakt van dienstverlening (diaconia) hulpverlening. Liturgie zonder diaconie versmalt de lofzang tot een loos ritueel. In de noodzakelijke spanning tussen diaconie en liturgie geschiedt de diaconale spiritualiteit.
4. Het gezamenlijk delen van de opgedane ervaringen scheidt een helende (geloofs)gemeenschap en zórg kenmerkt de kwaliteit van de gemeenschap.
5. De diaconale, wetenschappelijke reflectie tenslotte evalueert de diaconale praktijk, trekt (praktisch)theologische lijnen, kritiseert haar, behoedt haar voor valkuilen en stokpaardjes, plaats haar in het brede kader van de door een bepaalde politiek gestuurde samenleving.

1. *Diaconale gevoeligheid: (opnieuw) de relatie helper - geholpene*
 Een paar decennia geleden ontstond het spontaan, kerken en andere kerkelijke gebouwen in de steden gingen hun deuren open stellen om mensen van allerlei slag welkom te heten. Kome wat komt, dachten we.¹⁾ De pionierstijd van de inloophuizen was spannend, want wie zouden de bezoekers zijn en wat zou er gaan gebeuren met de zogenaamde 'helpers'? In de afgelopen jaren is volop studie gemaakt van deze relatie, ook op andere terreinen van

---

¹⁸⁾ De geschiedenis van het diaconaat leert dat ons door de eeuwen heen tallozen zijn voorgegaan, al het nieuwe bouwt voort op ervaringen van vroeger. Zie, A. Noordegraaf, *Oriëntatie in het diakonaat*, Zoetermeer 1991, m.n. hfst 3 en grote delen van het genoemde Handboek (zie noot 1).

nieuw kerkenwerk, zoals het oude-wijken-pastoraat.¹⁾ Het onderzoek van Andries Baart leert dat dit spontaan ingezette kerkenwerk gaandeweg een zeer bepaalde methode heeft voortgebracht, de zogeheten presentie-methode.¹⁾ Voorafgaand aan zijn grote studie hierover had Baart hier al in diverse artikelen verslag van gedaan. Zijn waarnemingen riepen bij mij veel herkenning op. Dat namelijk het 'er zijn voor anderen' de primaire daad van alle hulp en zorg moet zijn, dat anders de eventuele interventie koele techniek wordt. Maar ook ná de interventie (een therapie, een operatie, een daad van hulpverlening), dat de echte zorg daarná pas begint. 'De harde kern van groot leed en verdriet is niet het verlies zelf maar de eenzaamheid die eruit resulteert.'¹⁾

---

¹⁹⁾ Over inloophuizen e.d. zie, S. Stoppels, *Gastvrijheid. Het inloopcentrum als vorm van kerkelijke presentie*, Kampen 1996. Bij de ontwikkelingen van het oude-wijken-pastoraat moet de naam genoemd worden van prof. Kor Schippers uit Kampen (1925-1997).

²⁰⁾ A. Baart, *Een theorie van de presentie*, Utrecht 2001.

²¹⁾ A. Baart, 'Professionele presentie. Schets van een weinig bekende benadering'. In: *Markant. Tijdschrift voor maatschappelijke activering*, 1/1997, p. 22

In enkele publicaties ben ik gekritiseerd op mijn visie op de relatie helper-geholpene, dat ik het verschil tussen beide niet zou (willen) zien.¹⁾ Ik herken me zeker in de kritiek, maar mijn vraag blijft of hetgeen sociaal geldt en terdege waarneembaar is, namelijk de ongelijkheid tussen mensen, of dit theologisch-gelovig ook geldt. Moet je vanuit het geloof niet terug redeneren, dat onder de ongelijkheid die er zondermeer is, ook een diep-menselijke gelijkheid ligt? Moet dat dan niet het vertrekpunt zijn? Naar mijn idee ga ik verder dan de inzichten van Baart omdat ik van meet af aan het geloof en de geloofsgemeenschap een rol wil laten spelen. Niet om hiermee de verschillen tussen mensen te camoufleren, maar omdat vanuit de principiële gelijkheid tussen mensen beter hun ongelijkheid is te traceren. Daar komt bij, dat ik mij als 'helper' zonder de bredere context van de geloofsgemeenschap doodeenzaam voelen. Voor de 'geholpene' geldt dat evenzeer, de gemeenschap werkt genezend. Ook kun je m.i. de Ander, de altijd verborgen Presente, niet even tussen haakjes zetten in de ontmoeting met de ander. Ook niet met de ander in nood. Juist niet met de ander in nood! Het is een bijna diaconale wet dat alles wat we zien, voelen en denken wanneer we mensen in nood ontmoeten, interpreteren tegen de achtergrond van de Bergrede of tegen de achtergrond van Jezus' woorden dat wij (de ander en ik) geliefde kinderen van God zijn (Mattheus 3:17). Theologisch uitgedrukt, ik

---

²²⁾ N. van der Perk, *Het lijden even opgeschort. Postmodern diaconaat*, Kampen 1996, p.86. Deze en andere kritiek ook in, G.J. van der Kolm, *De verbeelding van de kerk. Op zoek naar een nieuw-missionaire ecclesiologie*, Zoetermeer 2001, p. 70 e.v.

zou de incarnatie teniet doen als ik de geschiedenis van mensen en de levensloop van mensen buiten Gods openbaring plaats. ¹⁾ Deze gevoeligheid, deze grondhouding is naar mijn inzichten essentieel voor het diaconale handelen. Ik geef nu enkele overwegingen bij deze zienswijze.

1.1. De eigen eigen-aardigheid

Ieder van ons heeft een eigen-aardigheid. Waarschijnlijk wel meer dan één. Die eigenaardigheid - de taal stuurt ons - is bij onze aard gaan horen, is aan ons karakter gaan kleven en moduleert elke dag onze biografie. We zouden dagen kunnen vullen met het aan elkaar vertellen van onze eigenaardigheden. Soms gebeurt dat ook. In psychologische groepssessies bijvoorbeeld. Om elkaar beter te leren kennen, om meer sensitief, gevoelig, naar elkaar te worden. In de zestiger jaren waren deze sensitivity-trainingen berucht. Het liep vaak uit de hand, omdat er geen goede begeleiders bij waren, of omdat men dacht dat het 'laten gaan' van de emoties goed was. Dat leverde soms schade op. Want je zult maar open en bloot en zonder bescherming door vreemden aan jouw eigenaardigheden herinnerd worden, vaak kende je die zelf nauwelijks. Onze eigenaardigheden worden soms door een ander scherper

---

²³⁾ 'De opdracht tijdens de exposure. De werker krijgt de opdracht de stad in te gaan aan de hand van drie vragen: Wat zie je? Wat voel je? Wat denk je ervan?' H. IJerman beschrijft in *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift* (GTT) van mei 2002 (p. 80) op heel duidelijke wijze de leerschool van de exposure. Heel nuttig en noodzakelijk. Als de werker theoloog is moet hij/zij zich, schrijft IJerman 'in een later stadium verhouden met de academie en de kerk.' (82) Mijn vraag is of dit kan, of je theologisch-gelovig eerst blanco kunt zijn.

waargenomen dan door de eigen persoon, vooral de intieme ander. Als die ander safe en veilig voor jou is kun je de ervaringen delen en aan elkaar groeien.

1.2. Uitrevergrande eigenaardigheden

Onze eigenaardigheden kunnen goed hanteerbaar zijn, of het leven zeer lastig voor ons maken. Ze kunnen al bij je horen vanaf het begin van je leven of ze kunnen er in de loop van je leven bijgekomen zijn. Heel dikwijls heeft dat 'erbij gekomen zijn' met relaties te maken. Relaties, in velerlei vorm, ze zijn het mooiste in een mensenleven, maar relaties veroorzaken ook de meeste pijn. Vooral de relatie ouders-kinderen is iets dat blijvend is, ook al zijn de ouders al lang dood. Onze eigenaardigheden hebben we meestal opgelopen in een relatie, van jongs af zijn ze deel van ons. Ze kunnen tamelijk onschuldig zijn of zo traumatisch dat elke stap in je leven je eraan herinnert, bijvoorbeeld een incestueuze ervaring.

Ik denk dat bij de meeste mensen die we in het diaconale werk ontmoeten, bijvoorbeeld bij de bezoekers van inloophuizen, de eigenaardigheid uitvergroot aanwezig is. Wat bij de meesten van ons misschien een kleine eigenaardigheid is waar goed mee te leven valt, is bij onze bezoekers zeer sterk en heftig aanwezig. Het is meestal veroorzaakt door een psychische oneffenheid. Deze oneffenheid, dit mankement, drukt van binnen zo hevig naar buiten dat men deze eigenaardigheden niet meer kan verbergen. Sterker nog, het lijkt wel of alles zich bij hen concentreert op die ene specifieke eigenaardigheid. Die is niet meer te onderdrukken

en beheerst nu het héle leven Ik geef enkele voorbeelden van die 'uitvergrotingen'. ¹⁾

Maria, de vrouw die de hele dag door, op straat of waar dan ook, alleen maar gedichten voorleest. Waarom gedichten? Waarom uit zich haar eigenaardigheid in het reciteren van gedicht na gedicht? Karel, de man met zijn pure zwartgalligheid en negativisme. Hij is niet te genieten voor een ander en leeft daarom volstrekt geisoleerd. Waarom 'koos' hij deze eigenaardigheid. Koos hij? Karina, die soms urenlang onverstaanbare oerkreten de stad in slingert. Wat zit er in en achter die kreten? Waarom d ze eigenaardigheid? De tranen van Max, opeens zijn ze er, steeds opnieuw, dwars door zijn grote agressie heen. Wat spreekt er in die tranen? Ik zou door kunnen gaan met voorbeelden. In al deze eigenaardigheden zijn levensbeelden te ontdekken, metaforen van zin en onzin. Lukt het om deze 'vreemde' landschappen te betreden en er deelgenoot van te worden?

2. Compassie, het hart van de diaconale spiritualiteit

Onze eigenaardigheden maken ons tot wie we zijn. Zo ook de zoeven beschreven uitvergrote eigenaardigheden. Aan de oppervlakte verschillen Maria, Karel, Karina en Max hemelsbreed van wat men 'normale mensen' noemt. Door jarenlang sámen met elkaar op te trekken merk je opeens dat je niet meer zonder die uitvergrotingen kunt en wilt. In onze eigenaardigheden zijn we op elkaar aangewezen. Er ontstaan banden. Die laten zich voelen, ook

---

²⁴⁾ De namen van de personen heb ik veranderd.

negatief. Bah, alweer dat geklaag van die 'negatieveling'. Of alweer dat gejoel door de stad. Je loopt weg als je de mensen niet kent of als jouw eigen eigenaardigheid je te veel in de weg zitten. Toch word je vanwege de lange jaren van samenzijn getrokken naar de eigenaardigheid van de ander. 'iets' drijft je om te naderen en er gewoon te zijn. Niet als een psychiater, een psycholoog of een hulp/zorgverlener, hoe waardevol deze personen ook zijn. Nee, dat 'iets' heeft te maken met jouw eigen eigenaardigheid. Er ontstaat wederkerigheid, ontroering ook. Het is wat ik elders de 'diaconale omkering' heb genoemd. O zeker, de 'helper' is objectief een ander iemand dan de geholpene, maar van mens tot mens weten we dit niet (meer) zo zeker. Precies dit ongemak en het bewust willen uitstellen van de bewering dat wij als diaconale dienstverleners héél anders zijn, maakt diaconaal werk tot een hartszaak. Hier liggen de wortels van de diaconale gevoeligheid of compassie. Trouw, geduld en nabijheid, zijn denk ik, de begrippen die de gevoeligheid voeden. Toch maar weer op de fiets, als vrijwilliger of als beroepskracht. Soms zie je er tegenop, maar eenmaal van aangezicht tot aangezicht zie je de eigenaardige ogen van hem of haar en ze dringen door tot in je binnenste waar ook jij zo eigenaardig bent. In saamhorigheid zijn we mens, onze gezamenlijke eigenaardigheden maken het leven kleurrijk. Niet altijd makkelijk, maar wel echt en waardevol. Ik ervaar ze als geheimen die niet uit een studieboek te leren zijn, maar beproefd worden in de diaconale praktijk van alle dag. De gevoeligheid, de grondhouding waarover ik sprak, is gaandeweg een spirituele onderstroom in ons geworden, de stille gids van ons werk, de specie

van de gemeenschap. In de geloofsgemeenschap willen we ons, zowel de helper als de geholpene, laten leiden door iemand anders. De eigen eigenaardigheid gaat teveel een eigen leven leiden als er niet iemand is die steeds weer de draad ervan oppakt. Het 'iets' dat ons drijft, onze 'drive', onze spiritualiteit, hangt in de lucht als er niet iemand langszij komt.

3. Iemand komt langszij

In de liturgie gebeurt dit. We laven ons aan het woord van bevrijding, we breken en delen brood en wijn. Hoe verschillend we ook zijn, nu pas ervaren we eenheid onder elkaar. De rauwe schreeuw van de vrouw op straat wordt een kyrie eleison, 'Heer ontferm u over ons.' De stroom van gedichten van onze dichteres op straat neemt de vorm aan van een Hooglied, een liefdeslied van 'lang zal ze leven in de gloria'. Zo zie ik het voor me. Zo zie ik het gebeuren. Zo is de Mensenzoon in ons midden. Zo basaal, zo dichtbij. Diaconie en liturgie, ze horen onlosmakelijk bij elkaar. ¹⁾

4. De werken van barmhartigheid en de zorgsector

In de kring van de diaconale geloofsgemeenschap vinden ontmoetingen plaats. Elke dag nieuwe ontmoetingen. Het kenmerk en de kwaliteit van die ontmoeting is zorg. De zorg voor elkaar is

---

²⁵⁾ 'Liturgie en diaconie zijn de grondwoorden van het verlangen naar het rechtvaardige en goede leven.' A.K. Ploeger en J.J. Ploeger-Grotegoed, *De gemeente en haar verlangen. Van praktische theologie naar de geloofspraktijk van de gemeenteleden*, Kampen 2001, 49.

het cement van elke gemeenschap. Valt die weg, dan valt de gemeenschap uit elkaar. De zorg 'zorgt' ervoor dat gemeenschap geen vrijblijvende zaak is. Zorg betreft mensen op elkaar. Want er zijn mensen die zorg behoeven en mensen die zorg geven.

Voortdurend wisselen die beide rollen. Als je al een tijdje zorgeloos door het leven hebt gehuppeld, er komt ooit een dag dat ook voor jou gezorgd moet worden. Het evangelie reikt heel subtiel die beide bewegingen aan. Enerzijds roept Jezus op tot zorgeloosheid, tot vrijheid, 'kijk naar de leliën op het veld' (Mattheus 6:28). Doe jij dat ook eens zwartkijker en pessimist. Gooi al die zorgen eens van je af en lééf! Maar anderzijds is er het diepe besef dat er veel mensen zijn die zorg behoeven. Wie dan?

Daarover gaat het heel bekende bijbelgedeelte uit het Mattheus-evangelie, hoofdstuk 25:31-46. In de christelijke traditie worden deze bijbelwoorden 'de werken van barmhartigheid' genoemd. Hier staat de grondwet van alles wat met diaconie te maken heeft. Mensen die honger hebben te eten geven, en die dorst hebben te drinken. Vreemdelingen huisvesten, naakten kleden, zieken bezoeken en mensen die in de gevangenis zitten opzoeken. Zes werken zijn het in de bijbel. De traditie heeft daar in de loop der eeuwen 'het begraven van de doden' nog aan toegevoegd, zodat we spreken over de 'zeven werken van barmhartigheid'. ¹⁾ De beroemde schilderijen van 'de Meester van Alkmaar' (uit 1504) in het Rijksmuseum in Amsterdam laten zien hoe men vroeger die werken deed.

---

²⁶⁾ Het diaconale Handboek (zie noot 1) maakt er acht van. Het werken aan de vrede is de achtste, zie pagina 21 en volgende.

Het is goed dat de werken van barmhartigheid weer volop in beeld zijn. Het is goed dat het nieuwe Handboek er zelfs mee begint. Mijn indruk is dat ze een tijdje uit beeld zijn geweest. Dit kwam misschien omdat deze diaconale werken teveel geassocieerd werden met liefdadigheid. Er hing een wat bedillerig sfeertje omheen. Zo van, ik weet wat goed voor jou is en ik zal jou eens even lekker gaan helpen. Waarbij de helper of de zorgverlener zelf buiten schot bleef! Zo gebeurt veel zorg, vroeger ... en nu nog? Het is dan puur éénrichtingsverkeer. Er is de laatste decennia een complete zorgsector om mensen heen gebouwd die nauwelijks meer luistert naar de zorg-vragende. Vragen als; willen we wel steeds opnieuw door de mallemol van al die medische apparaten? Willen we wel, als we psychische klachten hebben steeds opnieuw in steeds weer een andere therapie?

Maar ook de zorg-vragenden zélf. Het is de illusie voorgehouden én we hebben het onszelf wijsgemaakt dat er voor elk probleem een oplossing is. De teleurstelling is groot als blijkt dat dit niet het geval is! Dat je het toch echt moet doen met jouw levensverhaal, met jouw biografie, en dat daar ook dingen in gebeurd zijn die niet te genezen zijn. Psychische aandoeningen waar je niet van af zult komen, lichamelijke kwetsuren die je altijd bij je zult hebben. Natuurlijk, een nieuwe heup en een simpele staar-operatie, ze verbeteren het leven enorm. Maar het is de eerste laag van zorg. Deze eerste laag heeft zeker te maken met de werken van barmhartigheid, maar het is de buitenkant. Want wie alleen sleutelt aan de buitenkant slaat ongeveer de helft over. Dan wordt

de binnenkant vergeten, de kern waar we mens zijn en waar we vaak zo moeilijk bij kunnen komen.

4.1. Care en cure

De Engelse taal heeft voor het begrip 'zorg' twee woorden. Ze maken veel duidelijk, denk ik. Het gaat om care en cure. 'Cure' is genezen, is iemand opkalfateren. Een nieuwe heup en een nieuwe knie, fantastisch! Terecht dat we gefascineerd raken door kundige geneesheren en -vrouwen. Maar laat ons niet de tweede laag van zorg vergeten en overslaan. De tweede laag is de 'care'. Daarin gaat het om aandacht, nabij komen, om het delen van elkaars verhalen en niet om het permanent aandragen van oplossingen. Het Engelse woordje 'care' komt van het gotische 'cara' en dat betekent 'treuren' of 'weeklagen'. ²⁷⁾ Die basisbetekenis is fraai. Het raakt aan bijbelse begrippen als erbarmen, barmhartigheid en ontfermen. Heer ontferm U over ons. Kyrie eleison. Het is dé hartenkreet die door elk mensenleven zindert, vooral wanneer mensen met de rug tegen de muur staan. (zie hoofdstuk 2.2.) Als alle zorg aan ons besteed is, als we eindeloos behandeld zijn, als bij wijze van spreken al onze onderdelen vervangen en vernieuwd zijn dan blijft toch die ene roep, die roep uit de diepte, 'ontferm Je over mij'. Ga alsjeblieft die tweede mijl met me. Laat me niet alleen want ik ben zo bang. Wil je bij me blijven als ik ziek ben? Houd je mijn hand vast als ik moet sterven?

---

²⁷⁾ Henri Nouwen, *Out of Solitude. Three meditations on the Christian life*, Notre Dame Indiana 1974, p. 29-46. 'cure without care is as dehumanizing as a gift given with a cold heart.' p.32) Nederlandse vertaling, *Even alleen. Meditaties over christelijk leven in een competitieve wereld*, Tiel (Lannoo) 2003.

De grondwet van het diaconaat, uitgesproken én waargemaakt door Jezus in Mattheus 25: 31-46, is uiterst kritisch naar weldoeners, helpers en zorgverleners. De tekst zegt dat degenen die doen wat ze moeten doen niet eens wéten dát ze goed doen. 'Heer, wannéér hebben wij U hongerig gezien ... wanneer, wanneer?' Zij deden het om niet, gratis, pro Deo. Iets in hen dreef hen voort om onbaatzuchtig, van hart tot hart bij de 'minste broeders en zusters' te zijn. Zij zijn de schapen aan de rechterhand van de Zoon des Mensen (25: 32 en 34). Zij willen zich laten leiden door de Goede Herder zelf die zijn leven inzette voor zijn schapen en steeds op zoek ging naar dat ene verdwaalde schaap.

Laten we niet te snel denken dat we als diaconale doeners thuis horen in zijn stal. De onrust in de tekst moet ons steeds weer verontrusten. Immers, zij die zó goed weten hoe het moet in de wereld, hoe de zorg in elkaar steekt, hoe mensen behandeld moeten worden, zij zijn misschien wel de koppige en eigenwijze bokken aan de linkerkant van de Zoon des Mensen (25: 32 en 46). Daar dreunt steeds het woordje 'niet! We dachten een mooi diaconaal project of een goed geoliede zorgsector te hebben, maar dan is daar ineens die scheidsrechter. Jullie hebben mij niet te eten gegeven, niet mijn dorst gelest, mij niet gekleed en gehuisvest en niet opgezocht in de gevangenis. En ook de bokken vragen 'wanneer'? Wanneer hebben wij u niét gediend (vs 44, 'diaconie' in de grondtekst). We deden zo ons best, we liepen de naad uit onze broek, we waren bezig, bezig en nog eens bezig. Nee, zegt dan de Zoon des mensen. Want in al je bedrijvigheid heb je niet gezien dat ik het was die bij de minste van mijn broeders en zusters was, dat

Ik het zélf was. Je hebt je alleen maar bezig gehouden met de buitenkant van de zorg en dáárom kwam je Mij niet tegen. Omdat je niet afgedaald bent naar de bestaanskern van degene in nood, zijn of haar diepe geheim, daarom ben je Mij misgelopen. Ging het je dan toch teveel om jezelf en niet om Mij ín die ander in nood? Ik, Jezus, die kreun en steun op de bodem van elk mensenhart. Ik die nog elke dag gekruisigd word. Ik, van wie het bloed en de tranen druipen uit elke plek op aarde waar geleden word. Ik die de weg ben naar jouw diepste binnenste en jou bemin als geen ander. Zoals altijd slaat ook hier de kritiek van het evangelie ook hier om in bemoediging en troost.

5. Diaconie en theologische reflectie

Dit hoofdstuk draagt als ondertitel 'een meditatief-theologisch essay'. Binnen het bereik van de begrippen 'meditatie' en 'essay' wil ik graag theologiseren. Een meditatie is een bepaald theologisch genre. Ze beschrijft wel, maar niet in descriptief-wetenschappelijke zin. Veeleer is ze contemplatief-beschouwend. Ze neigt meer naar de homilie, de oproep en de verkondiging dan naar de afstand en de reflectie. Ze neigt eerder in de richting van het gevoel en de ervaring dan dat ze grijpt naar het hoofd en de wetenschap. De spiritualiteit is haar bedding, haar verbale vormgeving put ze uit de geloofserváring. De taal van het essay is persoonlijk, vol intuities en onverwachte wendingen. Het essay grijpt, als het vastloopt, eerder naar poëzie dan naar proza. Het houdt de wacht bij de geschreven taal, dat deze niet los komt te staan van de dagelijkse werkelijkheid, het

gewone leven. Het essay houdt van mensen. Het trekt als het ware de altijd naar concepten zoekende theologie naar beneden, waarna de concepten en ontwerpen stuk breken. Het essay helpt vervolgens de theologie weer op de been, zo is ze ook. De diaconale werkelijkheid laat zich m.i. goed beschrijven in het meditatieve essay.

Uiteraard hebben we als schrijvende collega's binnen de praktische theologie allemaal onze eigen stijl en accenten, overeenkomstig onze eigen specifieke taken. Zo ontstaat er een spontane taakverdeling.¹⁾ Dan zijn er de praktische theologen aan de academie, ook allen met een eigen accent.¹⁾ Zij kunnen grote betekenis hebben voor de mensen 'in het veld'. Ik zou graag tussen hen een nog steviger verbond zien. Ik leef op als ik een academisch theoloog als Akke van der Kooi bezig zie in de oude stadswijken van Rotterdam. Ze zegt: 'De kern waarnaar exposure en reflectie mij toe leidden, heb ik gaandeweg benoemd als een verschuiving van inhoud naar houding, van theologiseren als "praten over" naar theologiseren als "performatief hernemen" van de inhoud

---

²⁸⁾ Enkele voorbeelden. Hans Visser onderzoekt de stad, At Polhuis bestudeerde oude multiculturele stadswijken, Gerrit Jan van der Kolm betreft het missionaire-apostolaire aspect erbij, Harry Spee kijkt als katholiek sterk naar de ecclesiologische context en Herman Noordegraaf brengt vanuit zijn diaconale leeropdracht in Utrecht ons allemaal samen voor studie en reflectie. Wat een heerlijke beweging zit er in ons 'vak.'

²⁹⁾ Om enkele namen te noemen: Albert en Joke Ploeger zetten heel breed in en stimuleren o.a. vanwege de relatie liturgie-diaconie, Maarten den Dulk omdat hij de bijbelse theologie erin verdisconteert, Hans van der Ven omdat hij ons leert degelijk sociaal-wetenschappelijk onderzoek te verrichten, Gerben Heitink omdat hij de vooronderstellingen van de praktische theologie in kaart brengt, etc

van de christelijke traditie.' ¹⁾ Nu gebeurt er iets! Omdat de theologie op straat is gebracht. Meditatieve theologie reflecteert m.i. precies op het snijpunt van inhoud en houding. Eerst is het nodig om in de concrete, diaconale praxis de eigen grondhouding te bepalen. Dat dan misschien wel de (geloofs)inhoud op de kop komt te staan, is van later zorg. Ik heb dit elders 'het leren denken van buiten naar binnen' genoemd. ²⁾ Vanuit de diaconale ontmoetingen in de praktijk van alle dag herneem je eerder ingenomen standpunten, herneem je kerkvisies en leerstellige veronderstellingen omdat ze wellicht de inzet voor de naaste in de weg staan. Dit proces stopt nooit en het houdt ons bij de diaconale les. De les namelijk dat we steeds opnieuw beginnen bij waar mensen zijn, vooral mensen in nood en verdrukking. Zij geven de marsroute van kerk en theologie aan. Via hen komen we bij onszelf, evenzeer nooddruffige mensen, evenzeer mensen die niet kunnen leven zonder hoop en hartstocht.

---

³⁰⁾ GTT a.w. p. 88. (curs, avdk) Opvallend dat Van der Kooi niet het boek van Ilse Bulhof met die titel noemt, *Van inhoud naar houding. Een nieuwe visie op filosoferen in een pluralistische cultuur*, Kampen 1995. Hierin speelt de thematiek van het 'hernemen' een belangrijke rol.

³¹⁾ Zie o.a. mijn boeken *Pleisterplaatsen* (1994) en *Reikhalzend* (1999)

Ik wil eindigen met een klein verhaaltje dat de grondhouding van het diaconale handelen zo roerend vertelt. 'Een overlevende uit de Duitse concentratiekampen vertelde: In de Zwitserse kliniek waar wij na de bevrijding behandeld werden was een arts die vaak met ons praatte. Hij hield er daarbij een vreemde gewoonte op na. Als een van de andere artsen een van ons zien wilde, dan gebeurde dat in de spreekkamer. Maar deze arts sprak altijd met ons in de röntgenkamer, waar het schemerdonker was. Pas veel later kwamen we er achter waarom hij dat deed. Als hij met ons praatte, moest hij altijd huilen, en hij wilde niet dat we dat zagen.' ¹⁾

---

³²⁾ D.J. van Uden, 'Chèsed. Over de relatie hulpverlener - cliënt vanuit bijbels gezichtspunt.' In: Y. Aschkenasy, P.J. Tomson e.a. *Geliefd is de mens. Artikelen rondom de joodse traditie*, Hilversum 1983, 108.

2.4. De stad, 'de arme' , en de kerk. De noodzaak van een diaconale geloofsgemeenschap.

Inleiding

In dit hoofdstuk wil ik in drie cirkels de diaconale geloofsgemeenschap proberen in kaart te brengen. Allereerst richten we onze blik op de stad. Onze westerse samenleving is grotendeels stedelijk geworden. Dat heeft gevolgen. Hebben we die gevolgen voldoende mee laten spelen in onze visie op gemeente-zijn? Ten tweede, waar hebben we het over als we spreken over een door diaconie geïnspireerde gemeente; komt 'de arme' voldoende in beeld, zijn we niet te abstract bezig? En, wie is dan 'de arme' in onze stedelijke context? Als laatste, om de diaconale inzet te verankeren is het nodig dat we de christelijke spiritualiteit volop laten meespreken. Zo niet, dan verwordt diaconie tot 'hulpverlening'.

1. Geloven in de stad

'Zullen we eens een blauwdruk van de inrichting van een stad maken', zo filosofeerden we laatst met een stel mensen in en rond ons werk. De aanleiding was het feit dat nogal wat steden zich aan het bezinnen zijn op hun toekomst, inclusief mijn stad Haarlem. Het zal wel met de start van het nieuwe millennium te maken hebben gehad, overal om me heen zag ik deze plannenmakerij, alsof men met een schone lei wilde beginnen: 'de stad in het jaar 2010', 'de provincie in het jaar 2020' , 'de kerk over 30 jaar', 'de toekomst van god in de nieuwe eeuw' e.d.

Stel, dát je blanco mag beginnen. Hoe zou je dat dan doen, wat moet erin in die stad, wat moet eruit, wat is het basisconcept? Moderne architecten doen het regelmatig. Denk aan Silicon Valley bij San Francisco, dé stad van de informatie-technologie en de zogeheten nieuwe ICT-economie.³³⁾ Maar ook steden als Brasilia en dichterbij huis woonsteden als de Bijlmermeer of Almere. We hebben het nog geprobeerd ook, zo'n blauwdruk, maar we liepen hopeloos vast. Want, datgene wat we bedachten over een dergelijke 'nieuwe' stad moest weer terug in de échte stad waar we wonen, werken en leven. Een blauwdruk is mooi, maar de bekende, stedelijke werkelijkheid is veel te weerbarstig om zich aan te passen aan tekentafels en wolkenfietserij. Soms is het nodig om te dagdromen, je kunt er de dikwijls platte werkelijkheid mee kritiseren, maar het kan ook afleiden. Afleiden vooral van de mensen in de stad, want om hen en hun leefomgeving gaat het. Wie is die stadsmens hedentendage? Welk menstype is eruit te destilleren, wat zijn de trends die gevolgd worden, en wat voor invloed heeft dat op de geloofsgemeenschap, op kerkmensen die zelf ook stedelingen zijn?

Het zijn deze vragen die me uitermate bezighouden: de mens van tegenwoordig, kunnen we daar greep op krijgen, zijn/haar leefomgeving (de stad) hoe ziet die eruit, en hoe is de verhouding tussen beide? Mens en stad, stad en mens. Ik heb die interesse intellectueel, maar zij wordt vooral gevoed door een heel andere aandrang, namelijk het geloóf van mensen. Geloven in de stad, wat

---

³³⁾ R. Boomkens (e.a.), *Stad zonder horizon. Stadspolitiek en stedelijke ontwikkeling in Nederland*, Amsterdam 1997, 25.

betekent dat? Stad en geloof, stad en God, stad en spiritualiteit? Vanuit mijn concrete werk als diaconaal predikant in stedelijke omgeving leef ik met deze vragen. Het feit dat ons oecumenisch diaconaal centrum 'Stem in de Stad' heet, zegt het een en ander. We doen in feite niets anders dan een antwoord op deze nieuwe vragen uitproberen.

1.1. Een voorbeeld van stadsonderzoek op cultureel/filosofisch terrein

Wie zich verdiept in het fenomeen 'stad' vindt talloze invalshoeken om hiermee bezig te zijn: historisch, sociologisch, psychologisch, via de architectuur etc. Het is een boeiend terrein van onderzoek en wetenschap, van planning en toekomst denken, een boeiende terreinverkenning ook naar onszelf. Wij wonen immers bijna allemaal in een stad en ook ons 'platteland' is verstedelijkt gebied geworden. Het begrip 'stadsmens' staat in mindere of meerder mate grotendeels voor de moderne, westerse mens.

De opgesomde vakgebieden hangen nauw samen en stadsplanologen betrekken ze op elkaar. Maar als ik wel eens meedoe aan de toekomst-gesprekken in mijn stad, dan mis ik veelal de cultuur-filosofische invalshoeken. Het blijft te veel hangen in 'techniek', in plannen op korte termijn, in de wens om de stad beheersbaar te houden. Voor mij is de studie van de stadscultuur vanuit de cultuurfilosofie en cultuurtheologie het meest interessante. De geloofsgemeenschap kan met name vanuit deze insteek haar visies inbrengen in het publieke debat. Ik heb gemerkt dat ze zeer welkom zijn. In filosofie en theologie wordt immers

nagedacht over de grondslagen van de (stads)mens, die van eeuwen her en die van nu. Het gaat over oude en nieuwe menstypes. Om een indruk te geven van de ontwikkeling van deze stedelijke mens types schets ik in het kort een indeling van de filosoof René Boomkens.³⁴⁾ Hij gaat niet uit van de stad als louter een geografisch gegevenheid, maar hij begint bij de stedeling zelf. Hij schetst achtereenvolgens vier portretten van stedelingen. Het zijn tevens vier momenten in het debat over de moderniteit. Het interessante hieraan vind ik dat we zien waar we vandaan komen, wie we nu zijn, en waarheen we misschien trekken. Voor de geloofsgemeenschap geen onbelangrijke gegevens

Parijs halverwege de vorige eeuw is het voorbeeld van de kindertijd van de moderne tijd en Boomkens introduceert de flaneur als type. Het is de bon vivant en hij/zij is dikwijls kunstenaar. Parijs was voor kunstenaars het Mekka midden en eind vorige eeuw. Er ontstaat o.a. door deze vrije vogels stedelijke openbaarheid. De krant en de pleinen ontstaan, de kunstenaar is vaak in de omgeving van de journalist te zien omdat zij beiden

---

³⁴⁾ R. Boomkens, *Stad en moderniteit. De stedeling als flaneur, barbaar, forens en whizzkid.*
In: H. Heynen
e.a.,
Wereldsteden
n
Stadswandelingen door filosofie en religie,
Baarn
1999.

flaneren en er verslag van doen. 'De flaneur maakte deel uit van de kindertijd van de moderniteit, en ging uiteindelijk in de toegenomen massificatie ten onder.' (96)

Middels Amsterdam (Wenen, Londen en Berlijn) komt hij op de adolescentie-periode van de moderne tijd. Het is de periode van twee wereldoorlogen waarin de grote randen rond de oude binnensteden ontstaan. Het proletariaat en de sappelende kleinburger, ze zijn naamloos ondergedoken in de massa en leven dikwijls in armoede. Boomkens typeert hen als de massamens (de nieuwe barbaar), aan de massa ontleent men een non-identiteit.

De massamens op zijn beurt ontwikkelt zich 'van onderbetaalde industriearbeider tot redelijk welvarende consument en vooral tot de nieuwe hoofdrolspeler op de even nieuwe autosnelwegen, de forens.' (99). New York is de stad waarin dit het meest zichtbaar is, vooral het ontstaan van 'suburbia', immense, verstedelijkte gebieden.

Als laatste Los Angeles, de stad van het postmoderne, 'de stad die als geen ander het beeld van een non-stad, een anti-stad of een post-stad representeert.' (90). 'De identiteit van de vierde, de hedendaagse stedeling, is nog niet zo uitgesproken, en ligt nog open naar onvoorziene mogelijkheden in de toekomst, maar een begin van een profiel zal ik zeker schetsen.' (91) Hij typeert dan voor onze postmoderne tijd de whizzkid, de internetter, de homo surfens (114) die weer doet denken aan de flaneurs, omdat zij op zoek zijn naar nieuwe ruimtes, cyberspace. Ik houd van zulke indelingen (trends, fasen, fenomenen) als hierboven omschreven. Niet om ze meteen te omarmen (want ze gaan ook weer mank), maar het

scherpt je, je krijgt zicht in wat voor wereld we leven, wie we tegenkomen in onze steden en in ons werk. Het is belangrijk voor kerken en pastores in hun communicatie met de 'wereld'.

1.2. Enkele schetsen van een 'theologie van de stad'

De stad in theologisch perspectief betreft alle vakken van de theologie. De bijbelwetenschap laat zien dat de bijbel zeer ambivalent staat tegenover de stad, van Sodom en Gomorra tot het nieuwe Jeruzalem. Maar je kunt die steden van zolang geleden niet zomaar overplanten naar nu, het was zo anders in vroeger tijden. Dat neemt niet weg dat ze door hun sterke symboolwaarde nog steeds bruikbaar zijn in het moderne stadsdebat. Kerkhistorisch gezien begint de christelijke gemeente in de stad. Ik vraag me af of we voldoende beseffen wat dit betekent. Ik kan een eind mee gaan met Kroon als hij schrijft: 'Het oude christelijke geloof, waarvan de nieuwtestamentische geschriften getuigenis afleggen, was een grotestadsgeloof, een geloof van stedelingen. En dat wil wat zeggen. Stedelingen zijn anders dan dorpelingen, anders dan plattelanders. Stedelingen zijn ontworteld, nooit helemaal gesetteld. In de stad is het leven kaler, naakter, meer aan de dag gebracht dan op het land. Het christendom vandaag wordt hoe langer hoe meer een plattelandszaak, omdat het tot een taai adat is verworden. Maar in de stad is het begonnen.' ¹⁾ Efeze is na Rome en Corinthe de derde grote stad in de oudheid, met 300.000

---

³⁵⁾ K. H. Kroon, *Openbaring hoofdstuk 1-11*, Kampen 1979, 16.

inwoners! Smyrna 150.000! ³⁶⁾ Als ik dit lees verbaas ik me over deze inwonertallen, ik betrap mezelf op dorps en idyllisch denken wanneer het de bijbelverhalen betreft. *Systematisch-theologisch* kunnen we over de stad nadenken van Augustinus tot Harvey Cox en al hetgeen daarna komt; o.a. het onderzoek dat Kor Schippers destijds in Rotterdam deed vanuit de Theologische Universiteit Kampen, en de dissertatie van Hans Visser over de stad. ³⁷⁾

Cultuur-theologisch is het opnieuw noodzakelijk de drie stedelijke brandpunten van onze westerse cultuur (Jeruzalem, Athene en Rome) te bestuderen. Vanuit deze drie steden is Europa gebouwd: recht en gerechtigheid (jodendom), democratische cultuur (griekendom) en juridisch recht (romeinen). Tenslotte de *praktisch-theologisch* vakken; in de relatie tussen stad en kerk kunnen zij van grote betekenis zijn. Diaconaal: opkomen voor de armen in de stad. Pastoraal: samen met de postmoderne mens opnieuw zoeken naar de stem van God. Liturgie: vieren in de stad, de stilte in de stad.

Kortom, kerkelijke presentie in het (groot)stedelijke leven is goed voor de stad en is goed voor de geloofsgemeenschap. Zij beïnvloeden elkaar voortdurend. Kerken doen mee in het publieke, stedelijke debat. Niet omdat zij precies weten hoe het allemaal in elkaar zit (wie weet dat wel overigens?), maar omdat ze ergens een Stem

---

³⁶⁾ H. van der Laan, *Openbaring van Johannes*, Kampen 1992, 23.

³⁷⁾ J. H. van der Laan, *Met de ander zijn. Een portret van prof. dr. K.A. Schippers 1925-1997*, Kampen (Kamper oraties 14) 1999.
J. (Hans)Visser, *Creativiteit, wegwijzing en dienstverlening: de rol van de kerk in de postindustriële stad*, Zoetermeer 2000.

hebben gehoord. Ze splitsen anderen die Naam niet in de maag, maar vertolken op een bescheiden wijze de dynamiek ervan. '... want geen enkele samenleving kan onverschillig blijven tegenover de uitdagingen van het geloof. Juist daarom is het zo belangrijk dat Kerk en geloof uitdrukkelijk aanwezig zijn in de stad. (...) De Kerk moet in de stad, die dorst naar woorden, het gesprek cultiveren en organiseren. Gesprekken zijn immers wonderen die het leven kunnen veranderen, omdat ze de menselijke verkeersproblemen oplossen.' ¹⁾

2. Diaconie, op zoek naar de zere plekken in en van de stad

Waarover hebben we het als we spreken over diaconie/diaconaat? Ik wil hier vanuit de diaconale praktijk van elke dag drie dingen over zeggen. Diaconaat is 'live', is handen en voeten van de kerk, en kan met de inhoud van het begrip 'presentie' haar binnenkerkelijke karakter overwinnen.

2.1. 'Live', handen en voeten van de geloofsgemeenschap, presentie.

Diaconaat is 'live', is levende ontmoeting *mét*. Zonder dit 'van aangezicht tot aangezicht' herhaalt het diaconaat zichzelf omdat ze niet (meer) weet waarover ze spreekt. De andere in de ontmoeting reikt jou de woorden aan en nog vaker zullen we met de mond vol tanden staan. Diaconaat vindt haar legitimatie in en bij de ander die het om allerlei redenen niet voor de wind gaat. Diaconaat gaat niet *ó*ver mensen, maar geschiedt *mèt* mensen. Een voorbeeld: als ik iets over aids wil zeggen of hierin mensen wil bijstaan, zal ik eerst

---

³⁸⁾ M. van de Voorde, *Geloven in de stad*, Leuven 1998, 63.

bij een aids-patiënt moeten zijn. Eerst doe je helemaal niks, je bent er alleen maar.

Het diaconaat geeft handen en voeten aan de geloofsgemeenschap en streeft per definitie naar oecumene, diaconie is het handen- en voetenwerk van de kerk. Zonder handen en voeten komt 'het lichaam' van de kerk niet tot leven: lopen en klimmen, tasten en troosten, niets van dit alles gebeurt zonder het diaconaat.

Diaconaat is praktisch kerkenwerk.

Presentie is het derde begrip. Ik leg het heel dicht aan tegen het diaconaat. Het is het woord waaromheen we stedelijk werk vormgegeven kan worden. Hoe vaak gebruiken we niet de woorden: erop af stappen, de boer op gaan, lummelen. Ik bedoel dit pastoraal-praktisch, maar ook organisatorisch. Diaconaal werk moet georganiseerd worden. Present zijn 'in de wereld van ...' zeggen we. In de wereld van de armen, in de wereld van de drugs en de verslaving, in de wereld van dak- en thuislozen, in de wereld van de moslims etc. Maar ook present in de wereld van de sterken.¹⁾ En present in de wereld van de cultuur. 'Kerk' is een minderheid geworden, het gebied waar de kerk vroeger present was (en vaak domineerde) is niemandsland geworden. De ervaring leert dat door middel van een (bescheiden) presentie heel veel creatieve zaken mogelijk zijn.

---

³⁹⁾ A.G. Hoekema, Presentie onder de sterken in de samenleving. In: P. Schelling (red.), *Laat zien wat je beweegt. Verhalen uit de missionaire praktijk en hun betekenis voor kerk en theologie*, Zoetermeer 1997, pp. 168-175.

3. De rijkdom van 'de arme'?

'De arme' is een verzamelwoord, maar in de zestiger jaren herontdekt in de bevrijdingstheologie van met name Latijns Amerika. Daar waren de armen vooral de economische armen (de uitgebuiten, de have-nots). Ik denk dat deze economische visie op de arme nog steeds de basis moet zijn van ons denken over armen en armoede. Letterlijk is het zo, en Gustavo Gutierrez zei het zeer concreet, dat 'armoede stinkt'. Nog steeds, ook in onze samenleving; bijvoorbeeld huisvervuilingen, een kotsende junk, een niet gewassen zwerver.

Maar, als je deze economische entree tot het verstaan van de arme over-accentueert dan dreigt het gevaar dat je rond de arme een ideologie scheidt en hem daardoor op veilige afstand houdt (niet meer 'live' dus). Echter, de arme heeft ook een gezicht, en de arme is veel breder dan alleen de economisch arme. Het is in bijbels perspectief de weduwe en de wees, maar ook het kind en de talloze kwetsbare vrouwen en mannen. Het is het slachtoffer van geweld, van willekeur, van aanranding en incest. Een veelzeggend woord dat woordje slachtoffer, het komt van slachten en (op)offeren; mensen worden opgeofferd, uitgeschakeld als eens Diegene die als een lam werd geslacht.

De armen zijn ook de gehandicapte mensen, de zieken, de stervenden. Als wij met deze mensen in aanraking komen (en hoe dikwijls zijn we ook zèlf niet die mensen!) gebeurt er iets, en het is precies dit gebeuren dat ons in de buurt brengt van het woordje spiritualiteit. Wát er gebeurt is een geheim. Wat gebeurt is genezing,

heling. Niet als een recept vooraf, maar soms ervaren we, bijna mystiek, dat 'het' gebeurt. Wat dan?

Dat de rijke geneest aan de arme; omdat rijkdom mensen teveel op zichzelf gericht laat zijn, waarmee men zichzelf tekort doet.

Dat de man geneest aan de vrouw; omdat mannen in hun macho-gedrag het vrouwelijke in zichzelf onderdrukten, waardoor men zelf ook verpieterde.

Dat de sterke geneest aan de zwakke; vergelijk de Ark-beweging van Jean Vanier, de gehandicapte mens leert 'sterke' mensen hun zwakke plekken kennen. ¹⁾

Dat de levende het leven leert van de stervende; niet als een definitie, maar alweer, soms kom je zo vredig bij een stervende vandaan dat je ook enigszins in het reine komt met je eigen sterfelijkheid.

Dat wij ontdekken dat we ten diepste allen arm zijn; zó zijn we ter wereld gekomen en zó nemen we straks weer afscheid. 'En het was goed', om dát dan te kunnen zeggen.

Deze omkering - jij dacht dat jij kon helpen of dienen, maar jij werd geholpen en genezen - is het geheim van dit praktische handen- en voetenwerk, is de spiritualiteit van het diaconaat. Als deze omkering plaats vindt dan is 'de Derde' aanwezig, plotseling, onaangekondigd, als troost en bemoediging. Je kunt het niet organiseren. Op het draaipunt van deze omkering, van dit helingsproces gebeurt spiritualiteit. Het willen laten meedoen van deze Derde doet ons diaconale werk hemelsbreed verschillen van

---

⁴⁰⁾ K. Spink, *Jean Vanier & L'Arche. A communion of Love*, Londen 1990.

zoiets als hulpverlening en kan diaconaal kerkenwerk maken tot een vindplaats van hoop voor de stad. Als we geen hulpverleners zijn, wie zijn we dan? We zijn 'diakenen'.

4. Wie is diaken?

De diaken is in eerste instantie niet eens een kerkelijke functionaris of een kerkelijke ambtsdrager. Maar het is iemand die onweerstaanbaar getrokken wordt naar de armen. Het is iemand die de 'gift van de arme' vertaalt naar zichzelf en zijn geloofsgemeenschap en die het verhaal van de arme bij de rijke brengt; zij doorbreekt de muren van apartheid tussen deze 'culturen'. Het is iemand die vanuit deze inzichten concreet helpt en mensen bijstaat. De diaken is een 'ambassadeur' van de arme. Het is iemand die de parochie en de wijkgemeente leert denken van buiten naar binnen, die ziet dat liturgie op straat gebeurt, die door heeft dat de arme in de bijbel pas gaat leven als de arme van nu er in gelezen wordt. Het is iemand die dient aan de avondmaalstafel en de instellingswoorden van de eucharistie ónt-spiritualiseert, d.w.z. tastbaar maakt voor mensen van vandaag. Het gaat om nemen, breken, delen en eten. In deze woorden komt ons hele leven naar voren. Het is iemand die Jezus volgt in zijn neerwaartse beweging, naar de plek waar mensen vertrapt en vergeten worden en hij of zij is propagandist van deze beweging. 'Jesus is where the poor are.' 'Ik ben niet gekomen om te heersen, maar om te dienen.' Het is iemand die de oecumene hoog in het vaandel draagt omdat confessionele verschillen tussen

kerken de maatschappelijke inzet verkleinen, terwijl oecumenische gezindheid die inzet vergroot.

Ik zie diakenen ook wel als functionarissen en ambtsdragers, maar zij ontleen hun ambt aan het feit dat principieel alle gelovigen diakenen zijn. Ik zie het kerkelijk ambt 'slechts' als een verbijzondering van het ambt aller gelovigen, niet meer, maar ook niet minder. Als het te weinig wordt dan moet het nieuw leven worden ingeblazen.

5. Diaconie en spiritualiteit

De christelijke spiritualiteit is niet een apart, smakelijk toetje dat opgediend wordt als een doekje voor het bloeden om het dagelijks leven te verzachten of te ontvluchten. Integendeel, door middel van de spirituele reflectie komt het leven met alle ups en downs nog scherper in beeld en zet ons leven nog meer met twee benen op de grond. Diaconie gelegd tegen een aantal spirituele begrippen geeft lucht aan de diaconale praxis, withoudingsvermogen en inspiratie. Ik heb het dan graag over mededogen (compassie), ontlediging (kenosis), gemeenschap (communio), gebed en vreugde. Het voert te ver om deze begrippen hier allemaal uit te werken, ik heb dat elders gedaan. Maar dit hoofdstuk zou onaf zijn als ik niets zou zeggen over het gebed en de menselijke vreugde.

Het gebed: het ongedwongen, spontane, ongeorganiseerde gebed, vaak aan woorden voorbij, is voor mij een groot goed. Je weet dan vaak niet eens of je echt bidt, en toch gebeurt er iets. Maar soms lukt dat ook niet, het stukt en hapert, het bestaan belandt op

onvruchtbare bodem. Gelukkig zijn er dan woorden van elders voorhanden, het Onze Vader bijvoorbeeld, door de evangelist toegeschreven aan Jezus zelf. We mogen ons dan in zijn woorden invoegen, we worden vlotgetrokken en ons bestaan krijgt weer glans. Dat het Onze Vader het hart van de Bergrede is (Mattheus 5-7) mogen we niet over het hoofd zien. Ons maatschappelijk handelen versmalt en wordt grimmig als het de diepgang van het gebed mist, en omgekeerd, ons gebed verdamppt als de inzet voor mensen in nood er niet in uitgesproken wordt. Het Onze Vader behoedt ons voor beide valkuilen en nodigt ons uit tot de volheid van het leven, uw koninkrijk kome.

De vreugde: soms kan vreugde niet, is ze er gewoonweg niet, en soms moet vreugde ook helemaal niet. Je kunt en mag de vreugde er niet met de haren bijslepen. Maar toch, en steeds meer voel en ervaar ik dat, als ons diaconale kerkenwerk niet geboren wordt uit een diepe geloofsvreugde dan zal het niet beklijven. Wat is dan die vreugde? Dat is, dat diep in ons vlees en bloed, in ons hart, in onze ziel, vreugde verankerd ligt. Het is God zelf die in ons woont, op de bodem van ons hart. Vaak kunnen we God daar niet bereiken, de verwondingen die we opliepen aan het leven en waar we onze handen vol aan hebben, verhinderen dat. Maar misschien opeens is er de rust, of net dat ene woord, die ene flard van muziek, de zonnestraal door een herfstig bladerdak, de medemens die je uitnodigt. Soms breekt God zelf door, soms breekt zijn licht door de zwarte duisternis van ons bestaan. Deze dingen zeg ik tegen jullie, zegt Jezus, 'opdat mijn vreugde in jullie is en jullie blijdschap

vervuld worde.' (Johannes 15:11) Jezus zegt als het ware: diep in mensen zit werkelijk heel veel vreugde, ze is daar vanaf ieders schepping door God zelf ingelegd. Die vreugde is precies de levensadem waar op leeft, is precies datgene in jou waarmee je je lasten kunt dragen. Die vreugde is er al, zit verstopt in jou, en omdat die vreugde er is, daarom ben je precies mens. En in die vreugde ontdek je ook je naaste. Sterker nog: die vreugde máákt jou en de ander tot mens, de vreugde is de bedoeling van jouw mens-zijn. Maar misschien ben je dat vergeten en denk je dat het niet waar is. Zeker, begrijpelijk, want wat gebeurt er allemaal niet in jouw leven. Maar daarom ben ik gekomen om opnieuw die vreugde in jou op te delven, om ze vól en volledig te maken. Ik voeg mijzelf aan jullie toe, ik word jullie reisgenoot.

De stad en de stedelingen in die stad als hoofdbewoners 'de armen'. Op haar pleinen en haar markten, maar vooral onder de mensen, is de geloofsgemeenschap aanwezig als een gastvrije plek met een kloppend hart vol vreugde. Als dat zou kunnen? Echt, het kan! ¹⁾

---

⁴¹⁾ Dit hoofdstuk verscheen eerder in, J.B.G. Jonkers en J. Bruinsma-de Beer (red.), *Gemeente gewogen. Een introductie op het theologische gesprek over de lokale kerkelijke gemeente*, Kampen 2000, 113-122. Ik heb hier en daar de tekst aangepast.

2.5. Weest niet bezorgd. Over de armoede van onze westerse cultuur.

De diaconale reflectie blijft theoretisch als we concrete personen zouden overslaan die het diaconaat de eeuwen door gestalte hebben gegeven. Temidden van mensen immers wordt de realiteitswaarde van de theorie getoetst en indien nodig bijgesteld. De geschiedenis van het diaconaat toont mannen en vrouwen die in talloze concrete projecten het handen- en voetenwerk van de geloofsgemeenschap - mijn definitie van diaconie - hebben beoefend. Aan mensen die hedentendage diaconaal-maatschappelijk werk doen is het aan te bevelen om kennis te nemen van hun aanpak en werkwijze. Wat deden ze en hoe? Wat kunnen wij er nog mee in onze tijd die anders is? Hoe bleven ze overeind als het tegenzat? Waarom hield hun werk op een gegeven moment op, of ging het juist door? Wie waren de inspiratoren en waar haalden zij hun inspiratie vandaan? Biografieën lezen over de diaconale voorgangers m/v kan ons tot vandaag de dag helpen om onze inzichten te scherpen. ¹⁾ Als je je wat somber voelt tillen deze mensen je weer uit het dal, je kunt weer verder. En altijd brengen deze schitterende figuren uit de wereldgeschiedenis je dichtbij Jezus, althans, dat ervaar ik zo. Ze hebben dikwijls iets van Jezus aan zich en bij zich.

---

⁴²⁾ Hoofdstuk 4 van 'Barmhartigheid en Gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap (Kampen 2004) is geheel gewijd aan inspirerende personen in het diaconale veld. In mijn boeken waar het diaconaat ter sprake komt heb ik ook steeds kleine portretten van dergelijke personen opgenomen.

Niet zo lang geleden vierden we het honderd vijftig jarig bestaan van de de Vincentius-vereniging in Haarlem. Vincentius a Paulo (1581-1660) is degene naar wie de Vincentius-vereniging genoemd is. Het was iemand die zich buitengewoon heeft ingezet heeft voor arme mensen in zijn dagen. Frédéric Ozanam (1813-1853), de oprichter van de Vincentius-vereniging, koos de naam Vincentius als schutspatroon.¹⁾ In het volgende meng ik wat ik over de Vincentianen las met de Bergrede, en met de geestelijke armoede van onze westerse cultuur.

---

⁴³⁾ L. Meulenberg, *Frédéric Ozanam. Een berlogen gelovige*, Kampen 1990.
B. Speet e.a., *Vincentius. 150 jaar vrijwilligerswerk in Haarlem*, Haarlem 2000.
Over Vincentius en zijn beweging: *Barmhartigheid a.w.*, p. 153 e.v.

Zoals gezegd, als we kennis nemen van de 'heiligen' uit de menselijke geschiedenis, dan trekken eeuwen van inzet, trouw en volharding aan ons voorbij. We zien een enorme betrokkenheid op mensen in de marge van de samenleving en zorg voor medemensen in nood. Bij een eerste kennismaking met vooral negentiende-eeuwse kerkelijke zorg is het raadzaam dit sociaal-kerkelijk werk wel te plaatsen in de tijd van toen. Want wie het jubileumboek over 150 jaar Vincentius in Haarlem leest, die schrikt hoe betuttelend men bezig was naar de armen. Bij protestantse diaconieën was dat niet veel anders. Hulp was vaak gekoppeld aan kerkdwang. En de 'helpers' zelf vonden toch wel dat ze een streepje voor hadden bij onze-lieve-heer. Het waren echt andere tijden, andere gewoontes, andere politiek-maatschappelijke omstandigheden en andere geloofsopvattingen. Maar wie naast de kritiek op toen mild wil zijn, ontdekt ook een constante. Dat wanneer de kerk los kwam te staan van de armen, zij inboette aan geloofwaardigheid en teveel in zichzelf ging geloven. Steeds waren het dan al die sociaal berlogen 'evangelisten' die de kerk hierop aanspraken en de kerk leerde dat in het evangelie Jezus zelf een heel speciale relatie had met 'de armen'. Door al die eeuwen heen is dat vuurtje smeulende gebleven. Het is een lopend vuurtje van recht en vrede voor alle mensen. Willen we niet betuttelend zijn naar anderen, maar onbaatzuchtig en belangeloos in ons dienen dan zullen we steeds van onszelf af moeten wijzen naar degenen om wie het allemaal begonnen is. Wie de nooddriftigen (ouderwets woord, letterlijk 'zij die dringend behoefte hebben') in de ogen kijkt ziet op een bepaalde manier het gelaat van de Mensenzoon

zelf opdoemen. Christus zelf is criterium en toetssteen van ons diaconale handelen. Vanuit dit perspectief kan het dus niet zo zijn dat men het vroeger fout deed en wij nu goed. Dat zou een hooghartige houding zijn. Wie weet wat mensen die na ons komen over óns kerkenwerk zeggen? ⁴⁴⁾

Als Christus zelf de toetssteen is, dan moeten we hóren naar wat hij te zeggen heeft en daarnaar handelen. Altijd weer word ik getrokken naar de Bergrede in het Mattheus-evangelie (of de veldrede bij Lucas). Ik ken nauwelijks teksten waar we meer uitgedaagd én getroost worden. Als onze diaconale projecten te veel gaan lijken op een zorgbedrijfje dan staat er opeens, 'Weest niet bezorgd over uw leven, wat u zult eten of over uw lichaam waarmee u zich zult kleden. Want het leven is meer dan het voedsel en het lichaam meer dan de kleding.' (Lucas 12:22 en 23). Bij Vincentius in Haarlem zijn voedsel- en kledingverstrekking al 150 jaar de spitsen van het werk. Er zijn tonnen aan eten en kleren verstrekt in het Eethuis en het Kledingmagazijn. Het was en is nodig! Eten en drinken, kleding aan het lijf en een dak boven het hoofd, wie dat heeft is een gezegend mens. Wereldwijd verpauperen miljoenen mensen. Ze zijn verstoken van het dagelijks

---

⁴⁴⁾ Vaak is ons oordeel over caritas en diaconie te negatief, te veel gekleurd vanuit de verzorgingsstaat waarin we nu leven. Een verzorgingsstaat overigens die met haar zorgsectoren zo verbureaucratiseerd is dat de zorg van mens tot mens op de tocht komt te staan. Annelies van Heijst wil een herwaardering voor de caritas van toen en formuleert vanuit toen zelfs kritiek op de zorg van nu. A. Van Heijst, 'Liefdewerk. Een herwaardering van de caritas.' In: *Tijdschrift voor Geestelijk Leven*, jan/febr 2004, 9-22. Idem, 'Zorgen voor mensen om de liefde Gods.' In: *Praktische Theologie*, 2003/4, 420-431.

brood. Elke dag zien we op de tv kleine kinderhandjes graaien in bakjes met rijst. Rijst die vaak in balen uit de lucht in hun dorp gedropt zijn. Hun levens gaan er aan zonder eten en drinken. Zo is het in onze landen ook tijden-lang geweest. Vincentius, Ozanam en de vele anderen hebben er iets aan gedaan; eten, drinken en kleding verschaffen.

Hoe kan Jezus nu toch zeggen: weest niet bezorgd? Eten, drinken en kleden, dat is toch voor velen de allereerste zorg? Zeker in Jezus eigen tijd, wat waren de mensen afhankelijk van wat het land voort bracht, nog veel meer dan nu in de arme landen? Wat bedoelt hij dan toch als hij zegt, het leven is meer dan het voedsel en het lichaam meer dan de kleding.

Hij zal zeker niet bedoeld hebben dat eten en drinken, kleden en voeden niet belangrijk zouden zijn. Integendeel, dé bede van het Onze Vader is: 'geef ons heden ons dagelijks brood.' Jezus wist van de armen. Hij was een vriend van de armen. Hij was zélf de arme bij uitstek toen hij werd gemarteld aan een kruis omdat hij opkwam voor de armen en koos tegen de rijken wanneer ze hun rijkdom niet in dienst stelden van die armen. In diezelfde lijn dienden mensen als Franciscus, Vincentius, Ozanam, moeder Teresa en de duizenden zonder grote namen.

Het evangelie van Lucas is het evangelie van de armen. Lucas schetst ze in schril contrast met de rijken. Net vooraf aan de tekst over het niet-bezorgd-zijn staat het stuk over de rijke dwaas. De rijke dwaas die alles voor zichzelf hield en tegen zichzelf zegt: 'Ziel, je hebt veel goederen liggen, opgetast voor vele jaren, houd

rust, eet, drink en wees vrolijk.' Maar dan neemt het verhaal een wending, en staat er: 'Maar God zei tot hem: jij dwaas, in de nacht die komt wordt je ziel van je geëist en wat jij je gereed gemaakt hebt, voor wie zal het zijn? Zó vergaat het hem, die voor zichzelf schatten verzamelt en niet rijk is in God.' (Lucas 12:19-21)

De tekst 'weest niet bezorgd over uw leven etc.' wordt gezegd tegen Jezus' leerlingen (12:22) en tegen ons dus als wij er voor kiezen om navolgers te zijn van de Mensenzoon. Eten, drinken en vrolijk zijn - daarom zou het gaan zei de rijke dwaas badend in zijn rijkdom - okay, dat mag wel, daar is niets mis mee, het is prachtig dat 'eten, drinken en vrolijk zijn', maar dan in volstrekte onbezorgdheid. En wanneer kun je echt onbezorgd zijn? Toch pas als de hoog opgetaste rijkdom gedeeld wordt anderen, dichtbij en wereldwijd! Als wij oppotten, persoonlijk en nationaal; wanneer mensen zich doldraaien in beursopties; wanneer onze bankrekening belangrijker wordt dan het evangelie-verhaal van hoop en liefde, ja, dan haal je je alle zorgen van de wereld op je dak. Dan wordt eten en drinken, voeden en kleden het één en al, dan ben je alleen maar in de weer met hebben, houden en zakken vullen.

Delen is het grote woord van het evangelie, in de verhalen komt er geen eind aan. Er is genoeg voor iedereen, sterker nog, er is over! 'En zij aten en werden verzadigd en het overschot werd door hen opgeraapt: twaalf manden met brokken.' . Zo staat het in het verhaal van de broodvermenigvuldiging. (Lucas 9:17) Wie deelt wordt een onbezorgd mens. Het is me vaak opgevallen, heel

paradoxaal, dat arme mensen hier veel sterker in zijn dan rijke mensen. Blijkbaar is delen van weinig gemakkelijker dan delen van veel. 'Weinig' is vaak genoeg en 'veel' wil steeds meer.

'Want het leven is meer dan het voedsel en het lichaam meer dan de kleding.' Wat heb je dan nog meer nodig? Wat is dat meer? Waar is dat meer, dat toegevoegde te verkrijgen? Als ik mijn maag redelijk gevuld heb en de nodige kleren aan mijn lijf, valt er dan nog meer te wensen? Ja, zegt het evangelie, die basisvoorzieningen zijn het begin, noodzakelijk, maar niet het één en al. Om er vreugde aan te beleven, om er dankbaar voor te zijn, om je er voor in te zetten en te zorgen dat anderen het ook zo krijgen, is het nodig dat je boven het platte, dagelijkse bestaan wordt uitgetild. Jij bezorgde, je loopt met je gezicht voorover gebogen en je ziet niet de vogels in de lucht, 'zij zaaien niet en zij maaien niet (...) en toch voedt God ze. Hoe ver ga jij niet de vogels te boven.' (12:25) Kom op, je hoofd omhoog, draag niet de hele wereld op je nek, probeer eens wat onbezorgder te zijn, dan misschien kun je de ander beter helpen. Jij bezorgde, weet je welke planten en bloemen er om je heen groeien? 'Let op de lelies, zij spinnen en weven niet ...' en toch zijn ze er, om jou, om dat samenspel in de hele schepping.

Ik denk steeds vaker dat wij met name hier in het rijke westen in een deel van de wereld leven waarin het niet louter meer gaat om de primaire behoeften van eten, drinken, voeden en kleden. Zeker, we blijven in het diaconaat ons best doen om degenen die achter blijven erbij te betrekken, maar de diepste honger van onze

westerse cultuur ligt op een ander vlak, de grootste dorst wordt ervaren op een ander niveau. Waar? Dat het koud en kil geworden is in en ons om heen. Wij zijn vereenzaamde mensen geworden, die de mond vol hebben over communicatie en internet, maar elkaar nauwelijks meer kunnen bereiken. Ons bezit is ons naar het hoofd gestegen, we barsten in de spullen, en toch ... vele vragen kwellen ons, we lijken in alle opzichten op die rijke dwaas.

Nu het materiele binnen gehaald is, zijn we vastgelopen in het immateriële, zo lijkt het. Ons diaconale werk, zo goed als het werk van de charitatieve organisaties van voorheen zouden misschien ook moeten inspelen op die immateriële behoeften. Vragen als: wat is de zin van mijn leven? Waar vind ik mijn houvast? Wat moet en kan ik doen voor anderen nu ikzelf zoveel heb? De 'oude' vragen rond God, ze worden voor velen steeds belangrijker. Zoveel mensen spreek ik, ooit opgevoed in de kerk, daarna alles losgelaten, maar opeens duiken die vragen naar dat 'meer' toch weer op. Vaak nadat ze iets meegemaakt hebben dat hun leven sterk raakte: dood, scheiding, gemis en verdriet. Of jonge mensen, ik kom ze tegen, ze worden bedolven onder materie, elke dag is hun agenda vol. Het leven is vol, zo vol. Maar, vragen ook steeds meer jongeren zich af: het leven is toch meer dan voedsel en het lichaam meer dan de merkkleding die er omheen zit. Wie ben ik van binnen? Zijn we rijke dwazen, of zoekende mensen die 'meer' willen dan hetgeen direct voorhanden is.

In de christelijke geloofsgemeenschap wordt verteld dat de zin van het leven te maken heeft met God. God: moeilijk woord, veel geruzie eromheen, met mijn verstand kan ik er niet bij, soms wordt

het me te veel, maar toch ... God. God, geheimzinnig woord waarin het diepste verlangen van ons wordt uitgedrukt, waarin dat 'meer' waarover we spraken in verwoord en verbeeld wordt; vrij als de vogel van zoeven, mooi als die lelies. Krachtbron ook, waaruit we leven en aan wie we ons toevertrouwen. Op hoop van zegen, vol zorgen en zorgeloos, soms uit beeld in ons leven, dan opeens weer volop in de schijnwerpers. Steun en toeverlaat, zonder welke het leven een diep en leeg gat is. De rijke dwaas had alles, maar hij was niet 'rijk in God' (12:21).

Laten we op onze manier doorgaan met wat mensen als Vincentius en talloze anderen begonnen zijn. Eten en drinken voor iedereen, waar ook ter wereld, en kleurrijke kleren aan je lijf om te dansen en de vreugde in het bestaan te vieren. En niet te vergeten dat 'meer', onze rijkdom in de Eeuwige en Barmhartige die leven geeft.

2.6. De rol van de godsdienst in de multiculturele (westerse) samenleving.

Veel is veranderd in onze wereld sinds de aanslagen op het World Trade Center in New York en het Pentagon in Washington op 11 september 2001. Daarna volgden de gebeurtenissen elkaar snel op: nog meer aanslagen en een desastreuze oorlog in Irak. De analyses over macht en olie, over dictatuur en politieke spelletjes, over het Westen en de Arabische wereld, over Joden en Palestijnen; elke dag staan de kranten er vol mee. De analyses zijn niet eensluidend en spreken elkaar vaak tegen. Wat wel als een rode draad door de overwegingen kruipt is de rol van de godsdienst. Het is een uiterst dubbelzinnige rol. In eigen land werd dit nog weer eens beklemtoond door de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004. Sinds die dag heerst er verwarring en angst, bij zowel allochtone als autochtone Nederlanders. Waar gaat het heen? is de bange vraag van velen. Als daarom ergens creatieve daadkracht nodig is dan wel op het terrein van de interreligieuze dialoog. Meermalen ben ik de afgelopen jaren gevraagd om tijdens discussie-avonden of forums hierover te spreken. Als leidraad deel ik dan vaak de onderstaande stellingen met de aanwezigen. Het bevorderde het gezamenlijke gesprek en liet ook zien dat er eigenlijk in heikele kwesties als deze geen afgerond betoog mogelijk is. Het zijn slechts aanzetten.

1.

De kern van elke godsdienst is menslievendheid, daarom en daartoe is ze godsdienst. Voor gelovige mensen (o.a. Joden, Christenen en Moslims) is godsdienst hun dierbaarste bezit. Gelovige mensen kunnen daarom niet anders zeggen dan dat (de) godsdienst het Beste is dat ze 'bezitten'. Als je geen gewoonte-gelovige (meer) bent en wilt zijn, dan heb je het aangedurfd om na veel worstelen en zoeken, elders kijken en onderzoeken al je kaarten (je hele leven) op dat ene, op Die Ene te zetten: de Bron, het Licht, God. Het geloof is daarmee ook de richtsnoer voor het ethisch handelen. In het klein, het gewone leven van alle dag, en in het groot met betrekking tot allerlei politieke en maatschappelijke zaken. Maar dit 'bezit' blijft een schat in aarden vaten, omdat de zoektocht naar God nooit af is.

2.

Godsdienst is echter mensenwerk. Het zijn mensen die proberen God te dienen. Het woord 'religie' betekent onder andere 'verbinding leggen (religare). Alweer, het is een hachelijke poging, want God (JHWH, Allah e.a., het zijn de meest misbruikte namen in vele talen) laat zich niet omvatten en bevatten in mensendienst.

3.

Als mensen tóch denken dat ze in hun taal en in hun gebruiken, in hun rituelen en symbolen de Eeuwige kunnen vastleggen dan kan die godsdienst iets grimmigs krijgen, iets hard en onverdraagzaam. Daar is een heel mooi spreekwoord voor: het

bederf van het beste is het slechtste (corruptio optimi pessima). Veel dingen zijn aan bederf onderhevig, jammer misschien, maar als het beste bederft, dan slaat dat meteen om in het allerslechtste. Godsdienst, het beste dat er is (zei ik zoeven) wordt bij verkeerd hanteren het slechtste. Vooral als godsdienst misbruikt wordt door machthebbers, wanneer godsdienst zich laat gebruiken in politiek-economische machtsspelletjes dan gaat het mis:

- in Noord-Ierland vechten en moorden protestanten en katholieken al jaren met elkaar,
- in de strijd tussen Pakistan en India spelen islam en hindoeïsme geen verzoenende rol,
- op de Molukken en verder in Indonesië staan moslims en christenen elkaar naar het leven
- nietsontziende terroristen vliegen op 11/9/01 met de naam van God op de lippen een wolkenkrabber in; degenen die hen wil straffen beginnen op hun beurt een oorlog in Irak en vragen hun landgenoten te bidden voor de 'goede strijd'.

Deze voorbeelden laten zich helaas naar veel kanten uitbreiden. Wat is godsdienst dubbelzinnig!

4.

De dienst aan God (godsdienst) in mensenhanden kan gevaarlijk zijn. Waarom? Omdat mensen nu het Beste in handen krijgen.

Verdraagt zich dat met elkaar: God en mensenhanden?

Mensenhanden die dikwijls zo handelen alsof alles handelswaar en koopwaar is: 'God' op de rand van de gulden, 'God' en geld.

Nederlanders zijn daar vanouds erg 'goed' en slim in. Nee, God

rechtstreeks 'in handen' van mensen maakt van God een verlengstuk van mensen, God wordt dan voor het eigen karretje gespannen.

5.

Om deze graaiende en grijpende handen van mensen in te tomen, om deze handen een beetje aan banden te leggen, hebben de meeste godsdiensten schriftelijke documenten, heilige boeken, oorkonden, documenten van hoop (de thora van de joden, het evangelie van de christenen, de koran van de islam e.a.). In deze boeken staat hoe misbruik van de naam van God vermeden kan worden, hoe je op een goede manier om moet gaan met godsdienst en met dat Allerbeste. Hoe je God op een humane manier kunt dienen: in je eigen leven, in de samenleving en in de godsdienst zelf. Het zijn oude boeken uit verre tijden, maar hun kern is, denk ik, het dienen van de menselijkheid.

6.

Maar ook die heilige boeken kunnen vervolgens weer potentaten worden. Dan krijgt iedere letter zijn eigen ketter en begint het bederf van het beste opnieuw. Het moet gezegd: met de bijbel en de koran in de hand zijn velen op de knieën gedwongen. Er vloeit veel bloed uit de woorden van heilige boeken, helaas tot vandaag de dag. Kan dat anders?

7.

Jawel, daarom zie je in veel heilige boeken dat het verhaal en de regels van de godsdienst belichaamd worden in hoofdfiguren. Zij laten in hun eigen leven zien dat het niet gaat om de dode letter, maar om de levende mens. Abraham en Mozes, Boeddha, Jezus, Mohammed. Deze figuren belichamen hun godsdienst, maken er vlees en bloed van, geven er een ziel aan. Het is daarom niet verwonderlijk dat óók deze hoofdfiguren dikwijls in aanvaring kwamen met de gevestigde godsdienst. Deze 'hoofdfiguren' zijn God niet, maar ze werpen een speciaal licht op God en God werpt een speciaal licht op hen. Je zou niet veel van God begrijpen als zij er niet waren (geweest).

8.

Wat is nu de primaire boodschap van deze grote spirituele leiders (van deze grondleggers van het geloof)? Volgens mij zeggen ze allemaal dat godsdienst uiteindelijk mensendienst is (dienst aan de humaniteit), maar, dat die mensendienst het beste tot zijn recht komt als je de Eeuwige hierin betreft, Hem (m/vr) zijn werk laat doen aan jou. God is de Schepper van Leven en wil dat zijn/haar schepsels gerechtigheid betrachten, en dat zijn schepping een tuin wordt waar de mensen in vrede met elkaar leven.

Dát is precies wat christenen en moslims sámen kunnen bijdragen aan de samenleving. Ook andere godsdiensten doen dat! Ook de humanistische tradities hebben deze dienst aan de humaniteit als uitgangspunt. Hadden zij al niet heel vroeg de verwoestende werking van de godsdienst door?! In deze dienst zijn zij sámen 'mensen van goede wil'. Uiteindelijk lopen er geen scheidslijnen

tussen mensen. Religies dienen er voor om de muren tussen mensen af te breken. Dan ontstaat een nieuw gebouw, een huis van vrede en recht.

9.

Om die mensendienst=godsdiens en godsdiens=mensendienst te bereiken is het mijns inziens van enorm groot belang dat de godsdiensten iets doen wat hen zwaar valt, namelijk het opgeven van hun aanspraak op de absolute waarheid. Waar één godsdiens blijft beweren de Waarheid in pacht te hebben daar moet zij de andere godsdiens wel als tweederangs of minderwaardig zien. Nee, zou ik zeggen, God is vele male groter dan welke particuliere godsdiens ook. Denk niet dat jij de Waarheid omtrent de Eeuwige hebt, die Waarheid was nu precies aan HemZelf voorbehouden, dat is het Geheim van de godsdiens. Ik ken tot nu toe geen enkele godsdiens die dit openlijk belijdt, maar ik denk dat deze open, interreligieuze dialoog hét grote thema van deze net begonnen eeuw zal worden.

10.

De genoemde menslievendheid ligt aan de basis van de democratische rechtsstaat, die een principiële scheiding tussen religie en staat voorstaat. Is die scheiding er niet, of wordt die scheiding kerk-staat niet gewenst, dan regeert de godsdiens (theocratie) en kunnen de kwalijke kanten van de godsdiens volop hun kans krijgen; dwang, intolerantie naar andersdenkenden e.d. In Nederland hebben vanaf de 19de eeuw bepaalde waarden en

normen uit de godsdienst én een aantal centrale inzichten van de humanistische traditie geleid tot het ontstaan van ons democratisch bestel.

11.

De democratische staat, gebouwd op de in de grondwet verwoorde grondrechten verhoedt op haar beurt dat de kwalijke kanten van de godsdienst hun kans krijgen en andersdenkenden gaan knevelen. Sommige uitlatingen over vrouwen en homo's, kun je betitelen als een terugval tot achter de grondrechten van allen. Hier is waakzaamheid geboden. Hetgeen niet wil zeggen dat 'de staat' of 'de politiek' het alleenrecht op de grondrechten heeft. Nee, in het spel van democratische krachten spelen ook de godsdiensten een rol. Zij zullen op hun beurt de overheid steeds tegen het licht houden van hun menslievende teksten. Ook de overheid moet soms ingetoomd worden en herinnerd willen worden aan democratie en rechtvaardigheid voor allen, hier en wereld wide.

12.

Of er dan geen verschillen tussen de godsdiensten zijn? O ja, vele verschillen en grote verschillen ook. Wie zegt dat het 'allemaal één pot nat is' die ziet niet scherp en wordt onverschillig. Veelbetekenend woord, 'onverschillig', dat wil zeggen 'geen verschillen willen zien.' Als het je niks meer uit maakt word je onverschillig en loop je aan elkaar voorbij. Maar, al die verschillen tussen godsdiensten en mensen, kunnen en mogen nooit leiden tot onmenselijkheid, wreedheid, oorlog, onderdrukking,

nee, dan gaan ze voorbij aan hun eigen bronnen en hun eigen grondleggers, dan bederft het Beste dat de mensheid in huis heeft.

Waar dit 'spel' eerlijk en oprecht gespeeld wordt kunnen gelovigen, agnosten en alle mensen van goede wil in harmonie en duurzaam naast elkaar leven. We zullen samen moeten zoeken naar de dingen die we als mensen gemeenschappelijk hebben, maar ook niet bang zijn om het oneens te zijn. Het is zelfs een kunst om het met elkaar oneens te zijn. Leren we die kunst niet dan ontstaat zowel op persoonlijk als maatschappelijk terrein onverschilligheid. Ik zie op dit moment in onze samenleving veel onverschilligheid. Ik geloof dat de menslievende krachten in de godsdiensten en het humanisme deze onverschilligheid kunnen ombuigen naar betrokkenheid bij elkaar, naar zorg voor de naaste, naar vrede, liefde en gerechtigheid voor allen.

13.

Een woord, een begrip, dat mij gezien de huidige toestand in de wereld, steeds weer te binnen schiet, is het woord mededogen, genegenheid (compassion). Het is een begrip dat geijkt is in de bronnen van godsdienst en humanisme. Ik citeer voor een korte omschrijving van dit mededogen één van de spirituele leiders van dit moment, de Dalai Lama. 'Mededogen is het mooiste en kostbaarste dat er is. Komen we over mededogen te spreken, dan lijkt het me bemoedigend op te merken dat de menselijke aard in

de grond zacht en mededogend is.' ¹⁾ Let wel, dit zegt een man die met harde hand en veel geweld uit zijn land Tibet verdreven is! Als dit zou kunnen, dat godsdiensten de gidsen zouden kunnen zijn naar ware humaniteit, tot meerdere lof en eer van de Allerbeste. Dan lacht de Eeuwige!

---

⁴⁵⁾ De Dalai Lama, *De kracht van het mededogen. Een nieuwe kijk op het leven*, Amsterdam 1998/4, 58. Zie ook: *Zijne Heiligheid de Dalai Lama, Het goede hart. Het nieuwe testament in een boeddhistisch perspectief*, Tiel 1997.

DEEL 3. VEERKRACHT

3.1. Veerkracht, een inleiding

Veerkrachtig door het leven gaan. Een lichte tred hebben. De renbaan van het leven lopen, om met Paulus te spreken, zonder er aan onder door te gaan. Je tot het uiterste inspannen en ontspannen met je spankrachten van daaruit je daadkracht inzetten voor mensen in nood. Om dán het zicht op geluk en vrede niet uit het oog verliezen, om te blijven vertrouwen in mensen en in jezelf - wie kan dat, wie houdt dat vol? Want de tegenslagen komen, de teleurstelling en het verdriet. Op persoonlijk vlak en op maatschappelijk gebied. Een intiem persoon, je geliefde moet sterven, en jij die achterblijft? De onverwachte, keiharde donderslag duwt de zon uit je leven. Je zwabbert op je benen. Je veerkracht is aangetast. En de wereld waarin we leven? Je snapt het niet meer. Mensen zijn toch met rede begiftigd. Kijk wat ze elkaar aan doen! De adem word je afgesneden bij de aanblik van een wereld die zo slecht goéd wil worden. Zelf heb je er deel aan, maar je weet met geen mogelijkheid hoe je er verandering in kunt aan brengen. Het elastiek van je innerlijke kracht raakt slap, de rek gaat ervuit. Je voelt het aankomen, maar je weet niet hoe je die veerkracht weer kunt herstellen.

Zijn we er zo niet heel vaak aan toe? We liggen als vissen zieltogend op het droge. Wie brengt ons terug naar het water, wie brengt ons weer in ons element? Wie herschept ons bestaan? Wie

leert ons dieper adem halen? Want dat laatste is bitter nodig naar mijn idee. 'Gewoon doorgaan met ademen' is niet meer voldoende in dit tijdsgewricht. Wie het cynisme en het nihilisme van onze tijd wil doorvoelen én eraan voorbij wil komen zal opnieuw moeten leren ademen. Cynisme is zoiets als, lang leve de lot en eindeloos feesten op een vulkaan die elk moment kan uitbarsten. Nihilisme is vervlakking, is pure één-dimensionaliteit, is het platte niets als jé-van-het aanbidden, is de duisternis van hebben en houden aanprijzen als licht. De levenskrachten van mens en maatschappij zullen gerevitaliseerd moeten worden. Nieuwe zuurstof is nodig.

In mijn woonplaats is een grote onderhoudswerkplaats voor de treinen van de spoorwegen. Ik ben er eens gaan kijken, want die enorme veren tussen de treinstellen intrigeren me. Een treinstel zonder die twee veren aan het begin en het eind is een gevaarlijk vehikel. Tijdens het rijden stoten de treinstellen namelijk steeds een beetje tegen elkaar. De veerkracht in die veren houdt de trein in evenwicht en balans. Zonder die veren duwen de treinstellen elkaar van de rails. Een treinstel zonder veren is contraproductief. De hele trein zou tijdens hogere snelheden gaan schudden, zelfs wankelen en zou nauwelijks passagiers kunnen vervoeren. Voor een auto geldt in feite hetzelfde. Alles wordt er aan gedaan om de veren en de vering, de veerkracht, te verbeteren. Waar dit lukt wordt het rijden soepeler, leniger, geruislozer en sneller.

Voor de veerkracht in ons leven geldt hetzelfde. Veerkracht is iets in ons en aan ons dat te vergelijken valt met de veren aan het treinstel. Het is ons innerlijke stootkussen dat onverwachte klappen kan opvangen. We worden dan niet in elkaar gedeukt, maar we veren na de klap weer terug. Wij mensen kunnen best een stootje hebben. Zeker als we 'goed in ons vel zitten' kan de beschadiging meevallen als we op onze levensweg een 'aanrijding' hebben gehad. Het kan ook zo zijn dat die veerkracht in ons al vanaf onze kinderjaren niet goed op gang is gekomen. We leven dan in feite voortdurend ingedeukt, het vermogen tot herstel van de veerkracht is ons niet mee gegeven. Onze start was slecht, de deuk van het begin, als je bijvoorbeeld als kind niet gewenst was, kan niet meer uitgedeukt, een stuk van je veerkracht moet je je leven lang ontberen.

Veerkracht is essentieel voor mensen. Sommigen hebben een benijdenswaardige souplesse om veerkrachtig door het leven te gaan. Wie deze 'kunst' wil leren verstaan zal onderhoud moeten plegen aan de eigen veerkracht, zal dieper adem moeten halen. Wie dieper adem haalt komt bij de bronnen van het eigen bestaan en ontdekt dat hij of zij dáár op die meest eigen plek bij voortduring gevoed wordt, doorgesmeerd om zo te zeggen. Veerkracht is een vitale spirituele categorie, is het willen aangereikt krijgen van levend water van elders. Wie afdaalt in zichzelf komt daar verroeste veren en piepende remmen tegen. Wie niet afdaalt en dieper adem haalt beséft niet eens dat de veerkracht slechts is geworden, dat de spankracht en de daadkracht toch wat zijn

afgenomen, dat cynisme en nihilisme hun geestdodende werk kunnen beginnen.

Veerkracht in deze zin verstaan is een uiterst ingrijpend gebeuren, is in feite de Geest in je en aan je willen laten werken. Deze geestkracht is afkomstig van de scheppende schepkracht van de Schepper en zoekt permanent naar plekken waar de veerkracht van mens en wereld is aangetast. Het is een storm die nooit uitgeraasd is en in ons tot een zachte bries van vernieuwing kan worden. Nu worden we vernieuwd, nu blaast de wind opnieuw in onze zeilen. We gaan weer rechtop lopen, veerkrachtig als nooit tevoren.

In dit derde en laatste hoofdstuk laten we ons meevoeren met de Geestkracht die ons veerkrachtig maakt. Allereerst keren we ons naar binnen, we zoeken het geluid van de stilte en horen ongekende zaken (3.2.). De stilte doet ons thuiskomen bij ons zelf en bij de wereld hoe ze werkelijk is (3.3.). Nu pas kunnen we echt luisteren (3.4.). Alles wat ons afleidt is tot zwijgen gebracht. Het lukt ons om dichtbij onszelf én anderen te komen.

De altijd dreigende dood resoneert in ons bestaan, zoals de zwarte kraaien door de schilderijen van Vincent van Gogh cirkelen. De gedachte aan de dood kan onze veerkracht verlammen. Daarom vragen we: 'Dood, wie ben je, wat doe je? Kunnen we in het reine met je komen? (3.5.)' Waarschijnlijk kan dat niet als ons eindige leven geen eeuwigheidswaarde in zich draagt. (3.6.) Na deze beschouwingen, nu de aanrollende vragen enigszins tot rust zijn gekomen, kan de vreugde een kans krijgen in ons leven. (3.7.) Vreugde is de smeerotie van onze veerkracht. De vreugde geeft ons

*leven een ongekende royaliteit en een grandeur die ten diepste
eigen is aan ons mens-zijn. We gaan beseffen dat er iemand is die
ons leven draagt, zin geeft en veerkrachtig maakt. Jij. Altijd Jij.
(3.8.)*

3.2. De werking van de stilte

*'Over stilte kun je alleen uit stilte spreken. Er moet stilte in je ontstaan willen de woorden die je er aan wijdt door de stilte zijn gewaarmerkt waarnaar ze willen wijzen.'*⁴⁶⁾

En ik zelf? Zijn de woorden die ik in dit boek schrijf voldoende gerijpt in de stilte, of heb ik ze in te grote haast neergeschreven? Zijn ze voortgekomen uit de dagelijkse stille tijd van de meditatie, of lukte ook dat niet omdat de wereld met haar besognes mij zo bezig hield? Een wereld die krijst en kreunt, het lawaai van de bommen en de aanslagen die de stilte, waar de vrede geboren wil worden, verjaagt. Onrustig zijn wij, vól van alles, overwoekerd is onze stille plek, bevuild met lawaai is ons innerlijk. Druk, druk, te druk is het leven. Vol, vol, te vol zitten de dagen. Het klopt, de stilte moeten we opnieuw veroveren. Onze ziel loopt averij op, we gaan veerkracht missen. In dit hoofdstuk vallen we even stil. Een mooie zegswijze 'stil vallen', alsof iemand je een halt toe roept en je beentje licht. We liepen te hard, teveel aan onszelf en de ander voorbij. De stilte verdween uit ons leven.

Stilte, wie/wat is zij? Er bestaat een dodelijke stilte en een creatieve stilte. We kennen beide stiltes intuïtief. Je ontmoet iemand en het klikt niet zo, de golflengte is anders, het contact komt niet op gang, je bent bij elkaar en toch niet. Als deze stilte te lang duurt krijg je

---

⁴⁶⁾ H. Andriessen, Het gebeuren van de stilte. In: *Speling* 1/95

het warm. Je lichaam reageert, je gaat er van transpireren. Of je bent bij elkaar en het lukt wel. Je hoeft niet eens te praten, je bent gewoon bij elkaar. Soms zijn er die kostbare momenten, vooral tussen geliefden en vrienden. Samen woon je in de stilte. De stilte omgeeft je en draagt je in liefde. Dat is het geschenk van de stilte. Liefde wordt geboren in de creatieve stilte, haat en oorlog in de dodelijke stilte. De liefde is aan woorden voorbij, je stamelt hooguit. Haat produceert valse woorden, is propaganda, is psychologische oorlogvoering, elke dag, we worden ermee volgestouwd. Het zijn in feite woorden die de mensen en de klare feiten dood zwijgen. Het meest diepzinnige boek dat ik ken over de stilte is van André Neher, een joods filosoof.¹⁾ Een voorbeeld dat hij gebruikt is zeer aansprekend: een orkest is aan het stemmen, de zaal loopt intussen vol met mensen. Het is gezellig rumoerig, de spanning van wat komen gaat is voelbaar. Dan komt de dirigent binnen. Het wordt stil, het wordt nog stiller. De dirigent staat geconcentreerd voor zijn lessenaar. Geen enkel geluid, geen kuchje is hoorbaar. Heel kort tikt hij met zijn stokje op de lessenaar, daarna zet het orkest in en begint het concert. Neher zegt, en ik werk het beeld uit: uit dat heel korte, stille moment tussen het tikken van het stokje van de dirigent, nauwelijks een seconde, én het begin van de eerste

---

⁴⁷⁾ A. Neher, *De ballingschap van het woord. Van de stilte in de Bijbel tot de stilte van Auschwitz*, Baarn 1972. Over dit boek, G.C. den Hertog, 'De woestijn van de stilte. De stem van André Neher.' In: G.C. den Hertog en H.M. van der Vegt (red.) *Woestijn en openbaring. Bijbelse wortels en christelijke interpretaties*, Kampen 1996, 159-174. Neher en andere denkers (o.a. Buber en Heschel) komen ook voor in het persoonlijk getinte boek van Frans Hartensveld, *De dynamiek van de stilte. Een spirituele zoektocht in het licht van grote denkers*, Baarn 1995.

klanken van het orkest wordt de uitvoering van dit concert geboren en komt de maker van deze muziek wel of niet tot zijn recht. (p.44)
Vanuit deze stilte-als-energie, vanuit deze scheppende seconden, wordt alles geboren. Ook onze woorden, ook de schepping van deze wereld. Als onze woorden niet deze stilte als bron hebben, dan kunnen het nooit scheppende woorden worden. Als religieuze woorden, bijbel-woorden, koran-woorden deze bron verliezen dan worden het dictaten, dan gaan ze mensen knevelen in plaats van bevrijden. Bezig zijn met stilte is zeer actueel.

De stilte, wat doet zij? De stilte doet drie dingen, is mijn ervaring. Ze maakt onrustig, ze reinigt en ze loutert. Als eerste de onrust. In de mooie kerk naast ons gebouw van Stem in de Stad organiseren wij al jaren samen met de parochie ons stiltecentrum. Iedereen kan er zomaar binnenlopen. Twee 'wachters' zitten er, zij zijn de mogelijke aanspreekpunten voor de bezoekers die willen bidden, uitrusten of een kaarsje willen branden. Zo eens in de week loop ik zelf ook naar binnen om te rusten, te bidden of wat dan ook. Het is hier, in het hartje van de lawaaierige stad, wonderwel stil. Ik wil van binnen stil worden. Ik weet dat de stilte goed voor mij is. Maar wat gebeurt er als je stil valt? In eerste instantie het tegendeel! De stilte en de rust maken me nog onrustiger, tot gek wordends toe. Om dán vol te houden en niet weg te vluchten voor de onrust! Want nu, in de stilte, even terzijde van de drukte en de haast, tuimelen de talloze stemmen en gebeurtenissen die je in je draagt over je heen. Het liefst loop je zo snel mogelijk weer weg van die stille plek. Als

de stilte zich aandient en wij er open voor willen staan, worden we nog ónrustiger.

Na verloop van tijd, soms na jaren van oefening en dikwijls met hulp van een geestelijk begeleider, gaat de stilte wérken. Je geduld en volharding worden beloond. Je innerlijke vuile was wordt soms gereinigd. Dat is het tweede dat de stilte doet, reinigen. Van binnen word je huis aan kant gebracht. Je merkt dat de uiterlijke stilte (geen geluiden, geen gehaast) een eerste stap is om te komen tot de innerlijke stilte. Wie stil valt wordt onrustiger, wie volhoudt raakt in dialoog met de eigen ziel. Nu pas begint het eigenlijke proces, langzaam neemt het geheim van de stilte, of beter het Geheim in de stilte, het van je over. Teresa van Avila (1515-1582) is bijvoorbeeld iemand die je kan binnenleiden in jouw Kasteel van de Ziel, in je Innerlijke Burcht. Of op heel indringende wijze in meer moderne taal Maria de Groot met haar boek, *De innerlijke ruimte. Een spirituele weg*.

Veel méér dan een psychologisch proces is onze worsteling met de stilte. Dat leren ons de mystici. Zij kennen de zweepslagen van de stilte, de demonen die zich onaangekondigd aandienen, de demonen die ze in de stilte tegenkomen en zélf opzoeken! De woestijnvaders en -moeders uit de tweede eeuw zijn hier onze gidsen. Dat waren geen wereldvreemde zonderlingen die de maatschappij vaarwel zeiden, nee, zij vochten in de knerpende stilte van de woestijn tegen de demonen van het menselijk hart en de duivelse machten van de samenleving. Voor hen is het een beproefd procédé geworden, dat hetgeen buiten in de wereld woedt óók in het eigen hart kookt en kolkt. Ook in ons hart en onze ziel

vinden veldslagen, aanslagen en bominslagen plaats. De woestijnvaders lieten in zichzelf, in de stilte van het hart, deze demonen te hoop lopen tegen de Bron van Leven in hen. Deze oude traditie in het oosters christendom is bekend geworden onder de naam hesychasme. Het woord betekent stilte of rust. Hier vindt de loutering plaats, ons derde aandachtspunt. De heilige Antonius, één van deze hesychasten zei eens: 'Wie neerzit in de woestijn en de rust beoefent, wordt bevrijd van drie bekoringen: die van het gehoor, die van de spraak en die van het gezicht. Met één heeft hij het nog maar te stellen, met die van het hart.' ¹⁾

Of dichterbij in de tijd, Carlo Carretto (1910-1988). Hij was een sociaal actief priester in Rome, die in 1954 de roep van zijn hart volgt en zich aansluit bij de kleine broeders van Charles de Foucauld (1858-1916) midden in de Sahara. Hij schrijft: 'De grote rijkdom van het noviciaat in de Sahara is zonder twijfel de eenzaamheid en het fijnste van de eenzaamheid: de stilte. Een diepe stilte, die overal doordringt, die heel je wezen doordringt, die tot je ziel spreekt met een wonderlijke, nieuwe kracht, waar de mens die is overgeleverd aan verstrooiing geen weet van heeft.' ¹⁾

---

⁴⁸⁾ C. Wagenaar, *Woestijnvaders. Een speurtocht door de vaderspreuken*, Nijmegen 1981, 102.

⁴⁹⁾ Carlo Carretto, *Brieven uit de woestijn*, Nijmegen 1986, 21.

*Het geluid van de stilte. Stilte kun je horen, zelfs ruiken. Tijdens een bergwandeling in de Provence hoorde ik een oer-
verdovende stilte, ik hoorde (het) niets. Ik hoorde mijn eigen
slikken, ik hoorde het blad aan de boom, ik rook de zon. Gewoon
thuis kan dat ook. Soms is het geluid van het drukke stadsverkeer
even weg, even geen vliegbewegingen in de lucht. Vaak aan het
begin van een zomeravond, bij het schemeren, vlak voor het
donker wordt. Dwars door de Haarlemmerhout, waar ik bijna tegen
aan woon, loopt een zeer drukke weg. Het is er vergeven van
lawaai, maar toch knikken de bomen mij stilte toe als ik hier
wandelen. De grassen en de bladeren, het kreupelhout en de verlaten
paden, het is één grote uitnodiging om te delen in de stilte. De
lokroep van de vogels wijst mij de weg erheen. Het is de 'sound of
silence', het ruisen van de eeuwige zee, het kloppen van ons hart,
het stille geluid van de dingen die ons leven omgeven. Deze stille
geluiden delen ons het mysterie mee van ons bestaan. Het is de
stilte achter de dingen, waar de liefde geboren wordt. In het
beroemde bijbelverhaal over de profeet Elia in 1 Koningen 19
openbaart de Eeuwige zich aan Elia aan 'in het suizen van een
zachte koelte'. 'Letterlijk zou er staan "het geluid van een dunne
(tere, lichte) stilte."' Wat iemand er toe bracht poëtisch te vertalen:
een stem van uitgehamerd zwijgen. Zoals een ambachtsman een
metaal uithamert en vorm geeft, zo geeft God de stilte vorm.' ¹⁾*

---

⁵⁰⁾ J. de Jongh, *Zomerstilte. Liturgie maken tussen Pinksteren en herfst*, Zoetermeer 1998, 133.

Stilte-ruimtes. Er zijn plekken waar stilte beoefend kan worden en als ze er niet zijn dan moeten ze worden gecreëerd. Ik loop wel eens de stilteruimte van een ziekenhuis binnen. Het is een oude kapel in het hart van een modern ziekenhuis, ik woon er vlak om de hoek. Eenmaal in de kapel, komen overal vandaan de bekende geluiden van een ziekenhuis. Pratende stemmen, hakken op kale vloeren, de gil van iemand die bang is, het ritselen van witte jassen van dokters en verpleegkundigen. Alle geluiden van dit grote gebouw resoneren in deze kleine intieme ruimte. De geluiden van de stilte mengen zich met de stilte die eigen is aan deze kapel en de stilte van het hart die we zo node zoeken.

Overal zijn deze plekken. In oude kerken en kapellen, in kloosters en hermitages. Aangekomen bij deze heiligdommen ervaren we, dat ze door de eeuwen heen zijn in-gebeden. Duizenden, miljoenen mensen waren hier vóór ons. Wij voegen ons in in hun gebed, in hun cri de coeur, in hun lofzang. We mogen delen in hun eeuwige stilte en daarom spreken ze tot ons. Oude plekken en nieuwe stilteplekken. Op Schiphol bijvoorbeeld of in Hoog-Catharijne in Utrecht.

Dag Hammarskjöld. (1905-1961), de oud secretaris-generaal van de Verenigde Naties begreep vanuit zijn mystieke aandrang het belang van de stilte en dat de afwezigheid ervan mensen verhardt en aanzet tot agressie. ^{D¹}aarom wilde hij midden in het gebouw van de Verenigde Naties een interreligieuze stilte- en meditatie-ruimte realiseren. Samen met beeldende kunstenaars en

---

⁵¹⁾ Zie mijn, *De langste reis is de reis naar binnen. Het politiek-mystieke leven van Dag Hammarskjöld*, Baarn 2000 (4de druk).

architecten ontwierp hij een stilte-plek. De rede die hij hield tijdens de opening van deze 'room of silence' in 1957 zou in iedere stilte-ruimte moeten liggen, het raakt de kern. Enkele gedeelte uit deze rede:

Dit is een ruimte gewijd aan de vrede

en aan hen die hun leven voor de vrede geven.

Het is een ruimte van rust waar alleen gedachten spreken.

*Wij allen hebben in ons een kern van stilheid
omgeven door stilte.*

*Dit huis, toegewijd aan werk en overleg ten dienste van de vrede,
moet één ruimte hebben,*

*toegewijd aan stilte in de uiterlijke zin
en stilheid in de innerlijke zin.*

*Het is de bedoeling in deze kleine ruimte een plek te creëren
waar de deuren open kunnen staan
naar de oneindige landen van gedachten en gebed. (...)*

Ook Hammarskjöld maakt onderscheid tussen de innerlijke en uiterlijke stilte. De eerste noemt hij stilheid, stilness in het Engels, de tweede silence. Hij vertelt waarom volgens hem deze stilte-ruimte interreligieus moet zijn en ook mensen zonder religie kan aanspreken. In het midden van de 'room of silence' in het VN-gebouw staat een blok ijzererts.

*Het blok ijzererts heeft het gewicht en de hechtheid
van het eeuwigdurende.*

Het herinnert aan de hoeksteen van uithoudingsvermogen en geloof

*waarop elke menselijke onderneming is gebaseerd.
Het materiaal van de steen leidt onze gedachten
naar de noodzakelijkheid van de keuze
tussen destructie en constructie,
tussen oorlog en vrede. (...) ¹⁾*

Wat een vooruitziende blik van deze charismatische man! Zijn inzichten zijn bitter nodig in een tijd waar een herijking van de religies zou moeten plaatsvinden. Zittend en mediterend in deze stilte-ruimte wordt de kern van 'stilheid' van de bezoeker gevuld met levend water uit de Bron, met vreugde van de Eeuwige zelf. Niet meer ons eigen ik staat centraal, maar we leren leven ten dienste van. Op elke plaats waar intensief met en aan mensen wordt gewerkt zou een dergelijke stilte-ruimte moeten zijn. Om in die ruimte elke dag een kleine buiging naar het Licht te maken, om veerkracht op te doen, om dieper te kunnen ademen. Ten dienste van mensen in nood en als troost voor bange en kwetsbare mensen, en wie is dat niet bij tijd en wijle. Steeds meer gaan we ervaren dat we gewonde mensen zijn die geheeld en heel gemaakt moeten worden. Dat daar dan een plek voor is, dat er mensen zijn die willen helpen, die willen 'opereren' vanuit een geestelijk 'zenuwcentrum', hun stilte-ruimte. Daarvoor hoeven we geen monnik te worden, maar wel iets bij ons dragen wat eigen is aan het monastieke leven. Zoals de monnik Thomas Merton (1915 - 1968) het verwoordt.

---

⁵²⁾ J. Huls, Dag Hammar skjöld over de meditatieruimte van de V.N. In: *Speling* 1/1995, 56 e.v.

'Roeping tot stilte - zich overleveren, zich gewonnen geven, zich toevertrouwen aan de stilte van een weids landschap van bossen en heuvels, van de zee of de woestijn, stil worden terwijl de zon opgaat boven dat land en zijn stilte vult met licht. 's Morgens bidden en werken, 's middags zwoegen en rusten en 's avonds opnieuw stil mediteren, als de nacht valt over dat land en de stilte zich vult met duisternis en sterren. Dit is een ware en bijzondere roeping. Weinigen willen zo volkomen toebehoren aan zo'n stilte, die laten doordringen door merg en been, niets dan stilte ademen, zich voeden met stilte en het diepe wezen van hun leven veranderen in een levende en waakzame stilte.' ¹⁾

---

⁵³⁾ Th. Merton, *Wegen naar het paradijs. Een dagboek van wijsheid en geloof*, Tiel/Baarn 2001, aantekening van 27 februari

3.3. Onderweg naar huis. De spiritualiteit van het thuiskomen.

*'Eén ding heb ik van de Heer gevraagd,
dit zoek ik:
te verblijven in het huis van de Heer
al de dagen van mijn leven.'
Psalm 27,4*

Allemaal wonen we in een huis. In verschillende huizen wonen we. In een klein huis of in een groot huis, in een flat of óp kamers, in een woonwagen of in een villa. Ons huis is onze plaats op deze wereld, de plek waar we wonen, waar we leven, waar we eten, drinken, waar we lachen en huilen; waar we geboren worden en waar we sterven. Sommigen wonen alleen in hun huis, anderen samen. Samen is vaak gemakkelijker dan alleen, maar ook als je met meerderen in een huis woont kan er met deuren gesmeten worden. Alleen is maar alleen, maar sámen alleen is vaak nog meer alleen.

We wonen in ons eigen huis, maar soms gaan we naar een ander huis. Met veel plezier trekken we naar ons vakantiehuis. Even eruit, met de tent, met de caravan. Maar, het 'even eruit' wordt zwaar als we naar het ziekenhuis moeten, of naar een verpleeghuis. De oude vrouw in het verpleeghuis. Ze wist niets meer over huis en thuis, ze was niet eens meer thuis bij haarzelf. Of die jongen die naar een gevangen-huis moest, naar de bajes. ¹⁾

---

⁵⁴⁾ Bajes is het Jiddisch/Hebreeuwse woord voor huis, van ba'it = huis, vaak verbogen tot beth- plus achtervoegsel, bijvoorbeeld Bethlehem = broodhuis.

Het Nederlandse woord 'huis' komt van *hus* of *huus* en de stam van dat woord heeft te maken met 'bedekken', 'verbergen'. Het Engelse werkwoord *to hide* (=verbergen) is hiervan afgeleid. In je huis kun je je dus verbergen, alle kwade dingen van buiten raken je niet in je huis. Je hebt er niks te vrezen. Je kunt er helemaal je zelf zijn. Je huis is als het ware je tweede huid.

Maar, soms lukt dat niet, je vliegt tegen de muren op, je kunt het behang wel van de muren aftrekken. Je hebt wel een huis, maar je voelt je er niet thuis. Dan ben je *thuisloos*. In mijn werk hebben we heel veel met thuisloze mensen te maken. Het zijn mensen die wel een huis, maar geen thuis hebben. Mensen die om talloze redenen het niet (meer) kunnen vinden in hun eigen huis. Mensen uit alle lagen van de bevolking, want ook in een mooie grote villa kun je je heel erg thuisloos voelen. Een thuisloze man of vrouw is iemand dan een dakloze. Dakloze mensen, vaak junkies en zwervers, hebben niet eens een dak. Zij slapen op straat, of als ze geluk hebben in een opvanghuis of een nachtopvangplek. Een dakloze is dus een thuisloze in het kwadraat, geen dak én geen thuis.

Onze huizen staan niet op zich, we wonen niet in een hutje op de hei. We hebben buren, we wonen in een straat, in een stad, een land, in deze wereld. We treden uit onze huizen *het huis van de wereld in*. Hoe beter we het in onze eigen huizen hebben, des te beter zijn we toegerust en uitgerust om het huis dat onze wereld is in te richten. In de tijd van de bijbel dacht men dat alleen het gebied rond de Middellandse Zee bewoond was en men noemde dat

voor die tijd heel grote gebied 'de gehele bewoonde wereld', in het Grieks 'de oecumene'. In het woord oecumene zit het Griekse woord voor huis, oikos. Ook onze wereld is een huis, dat had men in de oudheid goed gezien. Ook onze wereld moet een veilige, geborgen en rechtvaardige plek zijn. Een plek bijvoorbeeld waar mensen die op de vlucht zijn zich kunnen 'verbergen' tegen geweld en achtervolging. Dat wat wij zo belangrijk vinden in onze eigen huizen, gezelligheid, vriendschap en liefde, dat moet uit ons huis de wereld in. En omgekeerd, datgene dat we aan trouw en inzet in de wereld ervaren, versterkt en geeft hoop aan de huisgenoten thuis.

Dat wat goed is voor de oecumene, voor de bewoonde wereld, wordt geregeld in de economie. Ook in economie zit hetzelfde woordje oikos. Het wordt wat met de wereld wanneer ze de wetten, de regels van het huis (de nomos=wet) volgt. Economie is een prachtig woord van huis uit. Maar, werkt ons huidig economisch systeem ook zo? Verdeelt zij recht, vriendschap en liefde, want dát zijn de regels van het huis, gelijkelijk over iedereen? Of is ze alleen maar uit op de winst van dollar, gulden en euro, ten bate van enkelingen? Niet ten bate van de hele bewoonde wereld, maar alleen ten bate van de witte, westerse wereld?

Ook is er de logica van het huis, de ecologie (de logos van de oikos). Logisch is dat we de natuur en al wat daarin is sparen en redden. Immers, dat huis dat zijn wijzelf, dat zijn onze medeschepselen, de dieren, de planten, de bloemen; alles wat leeft! Logisch toch dat je

het daar in de natuur net zo wilt hebben als bij je thuis, een zekere orde, een zekere regelmaat, en het genot van dat stille uur in de leunstoel bij het raam. Dat wil iedereen, en daarom is dat de weg die onze wereld moet gaan, en zál gaan wanneer wij genietend in het leven willen staan.

Na ons eigen huis en het huis van de wereld is er vervolgens het huis van de kerk. Ook de kerk, de geloofsgemeenschap is een huis. Een huis van ontmoeting en gastvrijheid. Een plaats waar je verlost kunt worden van zonde en pijn. Helaas voelen velen zich niet meer thuis in de kerk. Met velen zijn ze weggebleven en weggelopen van huis. Als ik ze spreek willen ze heus wel, maar ze kunnen het niet meer. 'Jullie in de kerk spreken onze taal niet meer', zeggen ze dan, 'mijn geloof speelt zich op een andere golflengte af.' Of heel eerlijk: 'ik kan niet meer geloven en ik wil het ook niet meer. Jongeren zeggen dit, maar ook ouderen. Vanuit de kerk bekeken lopen er miljoenen mensen geestelijk-dakloos rond. Toch, zijn ze op zoek zijn naar een (H)huis. Zoveel verschil is er toch niet tussen hen die zich gelovige- en zij die zich 'ongelovigen' noemen? Een huis van vriendschap en troost, van warmte en geborgenheid, van gebed en verzet. Ik denk dat iedereen zo'n huis wil. Iedereen is altijd op weg of onderweg naar huis, rechtstreeks of langs een lange omweg. Voor kortere of langere tijd zijn we allemaal in ons leven verdwaald van huis, maar altijd knaagt het heimwee. Heimwee, alweer zo'n mooi woord. Heim is je heim, je huis, en wee is het verlangen. Diep in ons is het verlangen naar een thuis. Wie ervaart dat niet?

Iemand trekt aan ons, iemand roept ons en vraagt ons om thuis te komen. 'Kom maar ', zegt die stille aandringende stem in jou, 'je kunt overal wonen, in je eigen huis, in het huis van de wereld en de kerk', 'maar mijn huis', dat is je werkelijke huis, je echte thuis, 'ik ben het dak boven je hoofd.'

'Eén ding heb ik van de Heer gevraagd', zegt de psalmist (27:4). Eén ding maar! Al onze vragen die we hebben lopen uit op die ene vraag, 'om te verblijven in het huis van God al de dagen van ons leven.' Die vraag is de kern van ons gebed en vormt het hart van ons bestaan. Je kunt overal heen en je kunt de hele wereld rond trekken, maar je verdwaalt en je raakt van de route af als je innerlijke kompas niet gericht staat op dat éne huis van God. In dat huis van God ben je geboren, daarna mocht je even 'uit huis' om jezelf en je naaste te ontdekken - dat ook al jouw medemensen zijn geboren in het huis van God - en straks zul je naar dat huis van God terugkeren.

Nog drie dingen resten. Ten eerste, waarom wil die psalmist en willen wij zo graag in het huis van God zijn? Er staat: 'om de liefelijkheid des Heren te aanschouwen, en om te onderzoeken in zijn tempel.' (27,4) Er schittert als het ware iets vanuit dat huis van God, liefelijkheid. 'Om te genieten de pracht van de Heer' vertaalt Ida Gerhardt. Dat huis van God, zeker, we zijn er naar onderweg, maar dit huis is ook het prototype van alle huizen die ik tot nu toe genoemd heb. Iets van de liefelijkheid, het genot en de pracht kan nú al in onze huizen aanwezig zijn, in ons eigen huis, in het huis van de wereld en in het huis van de kerk. Maar je moet

er wel iets voor doen, 'onderzoeken in de tempel', zoals de twaalfjarige Jezus dat deed. Onderzoeken, er je best voor doen, het komt je niet vanzelf aangewaaid. Je hebt er de thora en het evangelie bij nodig. De Joden noemen ook hun thora een huis, en Geert Boogaard dicht:

*Gij hebt mij
psalmen aangewezen
op daarin te wonen.
Ik trok erin
en wil er niet meer uit.*

Geert Boogaard

Ten tweede: wáár staat dat huis van God en hoe ziet het eruit? 'In het huis van mijn Vader zijn vele woningen' zegt Jezus in het Johannes-evangelie. (14:2) Het is dus een ruim huis, voor iedereen is er plaats. Het is niet alleen een huis voor de Jood, maar ook voor de Griek. Niet alleen voor de christen, maar ook voor de moslim, voor de andersgelovige en de niet-gelovige. En vooral is er plaats voor de thuislozen, voor de armen, voor de sloebers, voor de verloren zonen en dochters van deze wereld. Dat is een grondregel van het evangelie, 'wie na komt gaat voorop', niets straks, maar nú al. Als zij binnen zijn, volgen degenen die zich redelijk konden redden in het eigen huis en het huis van deze wereld. Want hoe dan ook, wij allen zijn aangewezen op de gastvrije God. Jezus zegt: 'ik ben jullie plaatsbereider, jullie kwartiermaker. Ik ben daar al

eens geweest in dat huis van mijn Vader, en echt, dáár ligt je uiteindelijke bestemming, ik zal je er wel brengen.'

En als laatste: waar *stáát* dat huis van God met die vele woningen? Onder andere door enkele plaatsnamen in de bijbel met hun sterk symbolische waarde kunnen we die plekken vinden. Het zijn plaatsen waar wegbereider-Jezus zijn naam vestigde. In Bethlehem werd hij geboren, beth-lèchèm betekent 'huis van het brood'. Het huis van God staat op de plaats waar brood gedeeld en gebroken wordt, toen en nu. 'Ik ben het brood des levens' zei Degene uit Bethlehem. (Joh. 6,48)

In Bethesda kwam hij op voor 'zieken, blinden, verlamden en verschrompelden' (Johannes 5:3). Bethesda, beth-chèsèd, betekent *huis van barmhartigheid*. Het huis van God staat op de plaats waar barmhartigheid geschiedt.

Het huis van God tenslotte staat op de plaats waar wij onze dromen dromen van recht en vrede. Zoals aartsvader Jacob droomde onder de open hemel. 'Toen droomde hij en zie, op de aarde was een ladder opgericht, waarvan de top tot aan de hemel reikte, en zie, Gods engelen klommen daarlangs op en daalden daarvan neer. En zie, de Eeuwige stond bovenaan en zei: Ik ben de Eeuwige, de God van uw vader Abraham en de God van Izaäk; het land waarop Heer jij ligt, zal ik aan jou en je nageslacht geven.' (Genesis 28:12,13). Die droom dus, dat deze hele wereld met alle mensen erop een huis van God is en zal zijn. Laat dat onze droom zijn. 'En Jacob noemde die plaats: Beth-el, *huis van God*.

3.4. De spiritualiteit van het luisteren.

'En zal iemand u voor één mijl pressen, ga er twee met hem.'

Mattheus 6,41

Mensen gaan hun weg temidden van anderen. Mensen zijn aan elkaar gegeven. Ze zijn aan elkaar gegeven door hun Schepper. Hij, die vanaf den beginne zij: 'het is niet goed dat de mens alleen is, Ik zal hem en haar "een tegenover" geven' (Genesis 2,18), iemand die bij hem past, een 'helper' zegt de nieuwe bijbelvertaling. Mensen zijn voor elkaar bestemd. Dat is hun vreugde, maar zo we weten ook dikwijls hun last. In groter verband staan mensen elkaar naar het leven in de oorlog, in kleiner verband is de 'oorlog' vaak niet minder. Mensen kunnen dan in de knel raken. Ik zag laatst een overzichtje met de 'problemen' waar het maatschappelijk werk zich mee bezig houdt. Relatie-problemen zijn het grootst in aantal: partners, huwelijk, gezin en scheiding. Het lukt vaak niet tussen mensen, vooral als ze dicht bij elkaar horen, bijvoorbeeld de relatie ouders-kinderen of kinderen-ouders.

Dan zijn er de ongerijmdheden in het leven, de dingen die je overkomen. Ziekte, narigheid en dood. Ziekte in allerlei vormen en narigheid waarvan je niet wist dat het er was. Opeens 'sta' je er midden in. Ik wil hierbij de psychische ziektes niet vergeten. Het leven kan door een dergelijke kwaal vaak een hel zijn.

Als mensen er zo aan toe zijn dat ze klem komen te zitten, dat ze lijken te verdwijnen in de eigen sores, dan is het belangrijk dat er 'een ander' is die langs komt, die de persoon in kwestie opzoekt, die

'de tweede mijl' met iemand in nood wil gaan. Trouwens, 'de ander' is niet alleen nodig wanneer het onverhoopt mis gaat in een mensenleven. 'De ander', de naaste is altijd onmisbaar, ook als het je voor de wind gaat. Voor beiden geldt, de mens in nood en de mens met de wind in de zeilen, wat is het moeilijk om hulp te vragen. Om te kunnen zeggen: ik heb je nodig, wil je me helpen! Want, is het niet vaak zo dat we altijd wel een beetje in nood zijn, ook als het ons zogenaamd goed gaat?

Om hulp vragen is vaak moeilijk, want mensen lopen in het algemeen liever niet te koop met hun hachelijkheden en ongemakken. Hoewel er ten diepste een roep om hulp en bijstand in elk mensenhart ligt verscholen, is de weg naar een ander die kan bijspringen vaak een heel moeilijke. Tenzij het helemaal mis loopt en je wel móét.

De moeilijke stap naar de ander, naar iemand die het levensverhaal van een mens in nood wil delen, kan eenvoudiger worden als degene die bereid is te helpen zélf die weg een beetje plaveit en een grondhouding van invoelen en luisteren bij zichzelf ontwikkelt. Ik bespreek deze grondhouding vanuit de geloofsgemeenschap, daar heet het dat we pastoraal en/of diaconaal met elkaar moeten leren omgaan. Maar ik denk dat elke relatie tussen mensen gekleurd zou moeten zijn door aandacht en empathie. In die zin geldt 'de spiritualiteit van het luisteren' voor ons allen.

Wat dóet iemand die een ander opzoekt. Op bezoek gaat bij iemand bij wie hij of zij misschien normaal helemaal niet zou komen?

Laten we daar eens wat dieper naar gaan kijken.

Om te beginnen komen we vanuit een bepaalde setting. We zijn pastorale (- en diaconale) bezoekers vanuit de kerk. Dat woord pastoraat of pastoraal houden we even vast. Het heeft te maken met pastor, dat is herder. We geven als bezoekers herderlijke zorg en aandacht aan de mensen bij wie we komen. Vroeger heette pastoraat ook wel zielzorg. Ik vind dat een prachtig woord. We hebben aandacht voor de ziel van de ander. Zoals de dokter let op het lichaam, zo let de pastor of de pastorale bezoeker op de ziel. Hoe het ook zij, aandacht en zorg beginnen met luisteren. We luisteren naar de anderen bij wie op bezoek gaan. Luisteren lijkt zo eenvoudig, maar is in feite het heel moeilijk. Je moet je daarin oefenen, je moet jezelf oefenen in luisteren. Het gaat dan om actief luisteren. Luisteren is hard werken. Je bent heel actief gericht op de ander. De ander verdient het, omdat hij ánder is, dat zijn levensverhaal gehoord wordt, dat er aandacht voor is, dat opgespoord wordt waar de ruis zit en waarom bijvoorbeeld de levensvreugde verdwenen is.

Soms geeft de taal heel subtiel onderscheid in diverse begrippen aan. Zoals met de woorden luisteren en horen. Horen gaat meer van de een naar de ander, het is meer monologisch. Je bent bijvoorbeeld hoorder van een preek of van een concert. Uiteraard doet je dat wel heel veel, maar de zender van de boodschap staat centraal. Ook in de bijbel kennen we het

horen. Het 'sjema (hoor!) Israël' is de kernbelijdenis van Israël. Het is een initiatief van Gods kant. Op dát horen volgt ons dóen. (Deuteronomium 6,4) Luisteren is meer dialogisch. De ander bij wie je op bezoek bent kan misschien wel helemaal niks naar jou uitzenden, stukjes van zijn of haar levensverhaal bijvoorbeeld, hij kan het niet, of hij wil het niet omdat jij niet de goede luisterhouding naar hem of haar hebt. M.a.w. de goede luisteraar moet er ook voor zorgen dát de ander zijn of haar verhaal kwijt kan.

Soortgelijk is het met de woorden kijken en zien. Kijken is veel eenzijdiger. Je kijkt naar iets. Bij het zien gebeurt iets tweezijdigs. Je bent een 'ziener' (een profeet) als je door de dingen heen ziet. In Genesis, bij de schepping, staat dat God zag dat het goed was. Zien is doorschouwen. Kijken is meer aan de oppervlakte.

Of, contact hebben of ontmoeten. Contact kun je met veel mensen hebben, ontmoeten doe je slechts enkelen. Ontmoeten is wederzijds, is groeien aan elkaar, is delen. Contact hebben is vluchtig, is uitwisselen van gegevens, de ander is vervangbaar, want het maakt immers niet uit van wie je de gegevens krijgt.

Luisteren luistert dus nauw. Luisteren naar de ander is zien met de ogen van het hart, is vooral ook luisteren naar jezelf. Luisteren is ontmoeten, is proberen voorbij het vluchtige contact te komen. Luisteren wordt meer dan horen en meer dan kijken en contact hebben, als we letten op de volgende zaken. Het zijn de standaard-valkuilen waar we in trappen en die we in een gesprekstraining op het spoor kunnen komen. Ik noem:

- wij weten het al / - wij begrijpen je / - we zitten vol van onszelf / - we dūrven niet te luisteren / - we horen over de dingen heen. ¹⁾

In de leerschool van het pastoraat en überhaupt in de leerschool van het leven, gaat het om *sensitiviteit* en om het ontwikkelen van *empathie*, gevoelig en invoelend worden. ¹⁾ Er zo voor de ander zijn dat je in hetgeen de ander zegt de beweging van zijn ups en downs voelt en ervaart en de ander daar vérder in helpt. Immers, de ander weet zelf vaak niet eens hoe hij er aan toe is. Mensen kennen zichzelf vaak slecht en zeker voor de oudere generaties is het lastig om over gevoelens te praten. Dat deed je vroeger niet. Je moest flink zijn en niet zeuren, gevoelens zijn er voor gevoelige mensen en die werden vaak als slappelingen gezien. Bij veel oude(re) mensen neem ik dat waar. Ze hebben vaak moeite met het maken van het wezenlijke onderscheid tussen gevoel en feit. Het gevoel bijvoorbeeld dat je bang bent voor de dood (bang zijn en angst hebben zijn hevige gevoelens), maar dat je het niet mag weten omdat je over het feit van de dood doorgaans niet sprak.

Nu een stap verder, want het gaat over de *spiritualiteit* van het luisteren. Spiritualiteit, dat is, bezig zijn met de binnenkant van de dingen en de binnenkant van ons geloof. Het gaat dan om de geloofservaring en niet zozeer om de geloofsleer. Wat dóet het jou en

---

⁵⁵⁾ C.H. Lindijer, *In levende lijve*, 's Gravenhage 1975, p. 32 e.v

⁵⁶⁾ Uitvoerig over deze leerschool, G. Heitink, *Pastorale zorg. Theologie, differentiatie, praktijk*, Kampen 2000, 2de druk.

mij, hoe raákt ons geloof ons, hoe bezielt het onze binnenkant. Worden we van binnen langzaam omgevormd om steeds dichterbij onze Schepper te komen. Het landschap van onze ziel, hoe ziet dat eruit? De Geest van God (de spiritus), hoe krijgt die vat op ons - of is het één en al afweer? Dat alles is spiritualiteit, de ervaringskant van het geloof. Heel kort: hoe zit het met onze relatie met God, hoe werkt de Eeuwige in op ons en hoe krijgt dat vorm in onze eigen biografie. Het zal duidelijk zijn dat spiritualiteit en levensloop heel erg met elkaar te maken hebben. Onze levensfasen, die zijn wezenlijk met betrekking tot de stand van zaken in ons geloof. Spiritualiteit is geen aparte sector in ons leven, maar de geloofservaring mengt zich én is gevormd door wat we meemaken en meegemaakt hebben. Ik ontmoette laatst een oudere man, die in zijn jonge jaren naar de kerk moest, want als hij niet ging dan ontringen zijn arme ouders niets van de caritas van de kerk. 'En dan moesten we als kinderen dáár zitten', zei hij. Hij wees me een achteraf plek in de kerk aan. Als je dat meegemaakt hebt, dan heeft je geloof wel een knauw gekregen. Of die vrouw, wat had ze wat te verstouwen gekregen in haar leven, een kind verloren, haar man nu ongeneeslijk ziek en zelf heel vaak in de lappenmand. 'Mijn geloof wordt wel heel erg aangevochten', zei ze, 'ik weet niet meer of God een God van liefde is, ik ben erover in de war.' Allemaal hebben we zo ons levensverhaal en beleven we onze specifieke levensfase. Ons geloof of ons niet-geloof bijvoorbeeld, onze twijfel aan- en onze opstand tegen God. Onze spiritualiteit wordt gevormd in de harde leerschool van het leven.

Als wij bij mensen op bezoek mogen komen, gezonden als het ware vanuit onze geloofsgemeenschap om bij mensen te zijn, dan moeten we proberen stereofonisch luisteren. We zijn enerzijds volop betrokken bij het levensverhaal van mensen, het is al heel wat als men ons hierin wil laten delen, maar we luisteren ook naar het verhaal dat God gaat met die ene mens met wie wij een gesprek voeren. Het pastorale bezoek is geen therapeutische sessie, hoe nodig een therapeut ook zijn kan. Het gesprek met de ander doen we niet als hulpverleners, hoezeer die er soms ook aan te pas moeten komen. We komen niet zomaar voor een praatje, hoe gezellig en fijn dat ook kan zijn, nee, we zijn in de ouderwetse betekenis van het woord *zielzorgers*. Het gaat erom dat we de Stem van God op het spoor komen in het soms sprakeloze verhaal van mensen.

Dit alles veronderstelt dat de kerkelijke bezoeker gelooft dat God óók een verhaal gaat met hem of haar. Dat het eigen leven gedragen wordt door God en zichtbaar wordt in Christus. Natuurlijk hebben we daar best vaak moeite mee. Je huppelt niet elke dag van 'zielevreugd'. Daarom is het oefenen zo belangrijk. Er zijn talloze goede methodes voor en evenzoveel goede leraren en leraressen. De kern is, dat je leert jezelf te worden om vervolgens vanuit jezelf bij de ander te kunnen zijn.

Ik hoor nog al eens van mensen die vanuit een parochie of een gemeente bezoekwerk doen, dat ze 'slechts' gewone bezoekers zijn en geen opgeleide pastores. Men bedoelt: wij doen slechts het kruimelwerk, het échte werk is voor de beroepskrachten. Ik denk dat veel van deze 'gewone' bezoekers en bezoeksters te gering over zichzelf denken. Er is toch ook de levenservaring, de innerlijke

wijsheid en het gegroeide geloof. Als voorbeeld een klein verhaaltje over een professor in de pastorale psychologie die in het ziekenhuis lag voor een kleine en onschuldige operatie. Hij was er nauwelijks ziek van en had dus volop de tijd om te observeren. Hij was er vooral op gespist of de pastores die aan zijn bed zouden komen - en niet wisten wie hij was - het geloof, of God op een of andere manier ter sprake zouden brengen. Het werd een ware kwelling voor hem, bekende hij later. De ene pastor kwam maar niet verder dan de psychologie, een ander counselde en spiegelde alsof hij een therapeut was. 'Ik gaf het ze bijna in de mond', zei hij later, 'maar nee hoor!' Tot op een middag een bezoeker van zijn parochie bij hem op bezoek kwam en al heel gauw terzake kwam. 'Heeft u veel aan uw geloof, nu u hier ligt?', vroeg ze, 'en uw kerkbezoek, steunt u dat in deze situatie?' Of hij samen met haar wilde bidden, 'want God is toch een trooster en iemand die nabij zieken en vermoeiden is', zei ze. Ze vouwden samen de handen en baden tot God die onze Schepper is. Wat zo'n 'gewone' bezoeker al niet vermag!

Nu moeten we er natuurlijk voor waken om pats boem met het geloof aan te komen zetten. Maar gaandeweg, luisterend naar jezelf, naar de ander en naar God komt er toch een moment dat we wel God ter sprake moeten brengen. Mensen vinden het niet gek wanneer een kerkelijk bezoeker na verloop van tijd vraagt: 'speelt God een bepaalde rol in uw leven?' Integendeel, de ander verwacht dat! Zelf merk ik, dat ik hier gaandeweg directer in ben geworden. Ik sla meer omwegen over en ik vraag veel sneller naar de geloofsvragen. Dáárvóór komt men immers bij ons. Het is het

kerkelijk-gelovig deel in het geheel van de zorg. Opvallend is het hoe mensen zélf vaak vragen of we 'heel even' met hen wil bidden, of dat we samen een kaarsje aansteken in de kerk. Het gebed geeft lucht, een kaars ontsteken ontspant. Het is een vorm van God toelaten, Hij die werkt in ons hart en ons zo eminent lief heeft. Dat geloof ter sprake brengen en bidden misschien te weinig gebeurt en dat we er moeite mee hebben komt misschien ook omdat we moeite hebben met ons eigen gebed, dat we misschien geen trouw gebedsleven (meer) hebben, dat we moeite hebben met ons geloof en met onze kerk. Daarom is het zo belangrijk dat het pastoraat ingebed is in het totale geloofsgesprek van parochie en gemeente. Praten over ons geloof en het délen hiervan wordt dan even belangrijk als het op bezoek gaan bij anderen.

De dagelijkse lezing van het evangelie laat ons een Mens zien die écht stereofonisch luisterde. Het gaat in het evangelie om het gewone leven, het zijn alledaagse verhalen. Jezus brengt er diepte in aan, hij wil er de glans van God in hebben. Omdat hij er diep van overtuigd is dat een leven met God genezend en helend is. Met mensen die op onze weg komen over deze dingen praten geeft verrijking aan ons eigen leven. Luisteren is geen eenrichtingsverkeer, maar een vruchtbare dialoog zonder einde. Soms komt het voor dat de Derde zich meldt in een gesprek we voeren. We worden er stil van. Het is de glimlach van Godswege. Dan daalt de vreugde in ons hart.

3.5. Sterven, kun je dat leren?

*In de oudste lagen van mijn ziel,
waar hij van stenen is gemaakt,
bloeit als een gaaf, ontkleurd fossiel
de stenen bloem van uw gelaat.*

*Ik kan mij niet van u bevrijden,
er bloeit niets in mijn steen dan gij.
De oude weelden zijn voorbij
maar niets kan mij meer van u scheiden.*

M. Vasalis ¹⁾

Sterven, hoe je dat doet en hoe moet dat? Dat weet ik natuurlijk niet. Is er iemand die het wel weet? We hebben er ideeën bij en gedachten. We hebben er onze fantasieën over en onze filosofieën. Ons hele geloof kunnen we er op los laten, of ons ongeloof, en dan nog weten we het niet. Nooit is er iemand van 'de andere kant' teruggekomen om het ons uit te leggen. Nooit is een gestorvene bij ons aan tafel geschoven om ons te vertellen: 'Sterven? dat moet je zus of zo doen, daar heb je de volgende methodes voor, of daar kun je dat handboek bij gebruiken.' Het is denk ik precies die grote onwetendheid, die onzekerheid en die mogelijke duisternis die ons zo met huid en haar met de dood verbonden doet zijn.

---

⁵⁷⁾ M. Vasalis, *Parken en woestijnen, De vogel Phoenix, Vergezichten en gezichten*, Amsterdam 1998, 69

De dood?, ach, die bestaat eigenlijk niet. 'De dood' dat is veel te abstract, maar als we het hebben over jouw dood en mijn dood dan pas snijdt het in eigen vlees. Pas vanuit het bezig zijn met onze eigen dood kunnen we ook oog krijgen voor de dood van anderen. Met onze medemensen wereldwijd bijvoorbeeld. In veel delen van de wereld waar een mensenleven niet lijkt te tellen. In de oorlog liggen 'dooien' langs de kant van de weg als oud vuil. Vanuit de hongergebieden kijken stervende kinderen ons met die intens treurige en levenloze blik in de ogen aan. Die vragen-klagende ogen zeggen ons twee dingen, zo ervaar ik steeds meer. Ze smeken om hulp, om zorg en om aandacht, om onze inzet en niet aflatende trouw voor de arme sloebers waar ook ter wereld. Maar ook herinneren ze ons aan onze eigen sterfelijkheid in deze met rijkdom overladen wereld waarin wij leven. Die kinderogen zeggen tegen ons: 'Echt, ook jullie gaan eens sterven, jullie hebben dan wel het sterven mooi weggedrukt naar de randen van jullie leven en jullie samenleving, maar denk niet dat jij je beurt kunt overslaan. Een paar keer misschien ontsnap je er aan, maar 'de dief in de nacht' komt. 'Magere Hein' graait en grist en komt ook jou halen. Sterven, hoe je dat? Misschien door goed te luisteren naar die smekende kinderogen die een boodschap aan ons zijn.

Sterven en doodgaan doen we allemaal. Dat hoor je vaak om je heen. Men zegt dan: 'Eén ding weten we in ieder geval zeker, dood gaan we allemaal.' Vaak hoor ik in deze uitspraak veel onverschilligheid, in de trant van: 'Ach, waar maken we ons druk over. Niemand gaat toch voor zijn of haar tijd.' Dan wordt de uitspraak 'we gaan allemaal dood' heel banaal. Maar je kunt

'allemaal gaan we eens dood' ook verstaan als een geweldige solidariteit onder en tussen mensen. Immers, of je nu rijk bent of arm, man of vrouw, of je het treft in het leven of niet, of je jong wordt of oud, of je hier woont of in de derde wereld, alle mensen délen dat ene, onontkoombare feit dat ze dood gaan. Het is precies dat ene feit, dat we allemaal zullen sterven, dat ons verplicht, om dan ook in het hier en nu als solidaire mensen met elkaar te leven, voor elkaar te zorgen, voor elkaar op te komen, onze welvaart te delen en al die andere dingen die het leven aan deze kant van de dood mooi en goed kunnen maken. 'Niemand leeft voor zichzelf, niemand sterft voor zichzelf.' (Romeinen 14: 7, 8), daarin heeft de apostel Paulus samengevat wat ik bedoel te zeggen. Is er leven vóór de dood wordt dan even belangrijk als die priemende vraag naar het andere leven hierna. Nadenken over de dood moet m.i. altijd deze sociale component hebben. Ze wordt vaak over het hoofd gezien in deze tijd die zo op het ik is gericht. Maar, de dood in dit brede verband kan een ver-van-mijn-bed-show worden als we hem/haar niet meteen in verband brengen met onze eigen dood en de dood van dierbaren om ons heen. Het komt dan steeds dichterbij. Allemaal kennen we in onze directe omgeving concrete, dierbare personen die gestorven zijn. Als we ouder worden, dan neemt het aantal gestorven dierbaren toe. Dat is het mooie van de jeugd. Toen ik jong was hield ik me niet met deze dingen bezig, gelukkig maar. En ik hoop zo dat onze jongeren deze dingen nog even voor zich kunnen uitschuiven. Want dood en doodsdreiging komen toch wel, hopelijk wat later in hun leven, wanneer ze in staat zijn om leven en dood

enigszins te integreren. Tranen krijg ik altijd in mijn ogen als ik jonge kinderen bij een graf van hun ouders zie staan, dat zou niet moeten. Maar wat is het leven soms hard, rauw en recht voor z'n raap! Tranen krijg ik in mijn ogen als ik, omgekeerd, jonge ouders bij het graf van hun kind zie staan. Het is een niet te peilen verdriet, een verlies met ongekennde smart.

Bij ons allemaal, dood en doodsdreiging komen toch wel, als we ouder worden. Iemand zei tegen mij: 'In de hoeken van mijn ziel liggen steeds meer doden opgestapeld, soms kan ik er niet tegen, soms koester ik ze; soms ben ik opstandig, soms wil ik me wel bij hen voegen in alle rust.' Mooi beeld: die hoek van onze ziel waar de dierbaren liggen. Zo vers lijkt het, zo dichtbij, alsof ze tot ons spreken en ons bemoedigen om onze levensreis vol te houden, ontroerend. Maar ook de doden waar we niet mee in het reine konden komen liggen in die hoeken, iets verder op, in de uithoeken van onze ziel. Zij blijven opspelen. Zomaar midden in de nacht kunnen we soms verschrikt en bang wakker worden. We leverden in onze droom weer dat gevecht met die stugge vader of die onaardige moeder.

Altijd zijn de doden van dichtbij in en om ons heen, ze zijn niet weg te denken uit ons leven. Ik zou zelfs willen stellen dat met name onze herinnering aan hén voor een groot deel de omgang met onze eigen dood bepalen. Als ik vol haat en nijd afscheid moet nemen van mijn ouders als zij dood gaan, dan krijg ik misschien een zware dobber aan mijn eigen sterven. Als ik met mijn handen in de zakken bij het leed van de wereld ben blijven staan, dan

maken die kinderogen van zoeven mijn eigen sterven misschien onrustig. Als de wereld geen sikkepit beter is geworden, kan ik dan solidair sterven? De verre doden van de wereldstrijd en de dichtbijge doden in onze eigen levenstijd, zij bepalen in belangrijke mate hoe wij onze eigen dood een plaats kunnen geven in ons leven. Het zijn al deze doden, dag in, dag uit, die ons leren te sterven, ieder uur, iedere seconde. Ga ik aan ze voorbij? Leef ik de lot van de dag? Of ben ik bij hen, zoek ik hen op? Zoals die man die ik ken. Hij heeft het zelf lang niet altijd makkelijk, maar hij is wel maandelijks op de begraafplaats om oude mensen bij te staan als zij de mis voor de overledenen willen bijwonen. 'Dan is het net of alles van me afvalt' zei hij tegen me, 'ik ervaar dan zo sterk dat God zorgt en alle leed van de wereld van ons afneemt.'

Wanneer wij aan de beurt zijn om te sterven, dan zullen wij in óns sterven degenen die achter blijven kunnen leren om te sterven. Henri Nouwen noemt zelfs ons sterven het grootste geschenk dat wij kunnen geven aan degenen die achter blijven; ons grootste geschenk! ¹⁾ Ik vind deze gedachte van Nouwen buitengewoon prikkelend vind. Het is zo anders dan we doorgaans horen. Meestal lees je over sterven als een gevecht met de laatste vijand. Nouwen echter, en andere mystieke schrijvers met hem, zegt dat je moet proberen bevriend te raken met je dood. Jouw leven èn sterven, beide samen en niet gescheiden van elkaar, daarvan is het de

---

⁵⁸⁾ H. J.M. Nouwen, *Met de dood voor ogen*, Tielt 1994. Zie ook mijn biografie over Nouwen, *Onrustig zoeken naar God. De spiritualiteit van Henri Nouwen*, Tielt 1996 (derde druk 1999)

bedoeling dat het vruchtbaar wordt voor anderen. Zoal het bijbelse beeld van het zaad dat in de donkere akker gezaaid wordt. Wij mensen zijn door onze Schepper uitgezaaid in deze wereldakker om vrucht te dragen, om op te staan, om solidair met elkaar te zijn, om te voorkomen dat hele werelddelen in armoede leven, om te vechten tegen dictators en machthebbers die de kwetsbaren kleineren. Daarom ben je hier op aarde, daarvoor leef je en sterf je. Aan het eind ben je weer terug waar je vandaan kwam, bij je Schepper. 'Wij leven en sterven voor God onze Heer, aan Hem behoren wij toe!' (Romeinen 14: 8). Hopelijk klinken straks deze woorden bij onze teraardebestelling of crematie.

Lieve mens, je leven is maar voor heel even, zingt psalm 103. Jij sterveling, je dagen zijn als het gras. We moeten daarbij niet denken aan het groene gras in Nederland, want dan zouden we eindeloos lang leven, zoveel gras is hier. De psalm speelt in de subtropen, waar het heet is. Waar dikwijls de hete wind tekeer gaat en alles verschroeit. Zo ben jij ook mensenkind, als een grasje in de hete zon, als een ietsjepietsje in de baaierd van de kosmos. 'In de morgenstond bloeit het gras en het schiet op, des avonds verwelkt het en het verdort.' (psalm 90). Doodgaan in de bijbel relativeert onze waanwijsheid dat we onsterfelijk zouden zijn. In zo'n cultuur leven we. Het is een gezondheid- en fitness-cultuur. We hollen en joggen, we slanken en slenderen, we slikken potten met vitamines en de reclames prijzen ons een eeuwige jeugd aan. Jong zijn is in, oud en ouder zijn is lastig en duur. Alsof we ons leven in eigen hand hebben, alsof we ons sterven kunnen arrangeren. En de

bronnen van wijsheid in de religies worden aan de kant geschoven:
Wat nou, de dood als vriend, wat nou 'gelijk het gras is ons
kortstondig leven.' Nee hoor, ik ga het máken, ik kan de hele
wereld aan, de dood krijgt mij niet te pakken, ik doe er toch van
alles aan.

De dood als vriend of vriendin leren zien, je eigen sterven als een
geschenk geven aan de achterblijvers, is dat niet teveel gevraagd?
Ben ik nu niet veel te rooskleurig bezig? Ik hoor het de lezer
vragen. Want de dood is toch ook vreselijk, dood is pijn, is angst, is
lijden, is kanker in je lijf, is aftakeling. Toen een paar jaar terug
mijn goede vriend stierf, net zo oud als ik, waren we verlagen,
helemaal van de kaart. We maken het bijna dagelijks mee in onze
omgeving dat we dierbaren moeten laten gaan. We zitten vol met
verhalen over mensen die heengingen, hoe erg het was, hoe
eenzaam wij achterbleven, hoe het verdriet maar niet over wilde
gaan, hoe vreselijk je hem of haar mist, nog steeds, ook na lange
jaren. Ik maakte gedurende de intensieve maanden rond het
sterven van mijn vriend het volgende opstandige gedicht.

*Jij stomme dood
waar ben je mee bezig,
wie denk je wel dat je bent
om in te breken in mensenlevens,
ons af te breken, uit te teren -
vel over been, geen haar meer
op het hoofd.*

*Jij bent sluipend gif,
angel die venijn produceert.
Je bent alles waar ik niet
van houd: wreed, meedogenloos,
onophoudelijk uit op verderf.*

*Je bent me opgedrongen,
ik heb niet om je gevraagd,
je bent een indringer,
maar ik kan je niet afschudden,
ik moet met je leren leven. ¹⁾*

Nog een keer: is bevriend raken met de dood – niet straks als het zover is, maar nú al in het volle leven – niet teveel gevraagd? Ieder antwoord hierop is persoonlijk, we mogen elkaar daarbij niet voor de voeten lopen. We kunnen elkaar wel helpen door te putten uit de rijkdom van onze geloofstraditie. De bijbelse traditie zegt en gelooft, dat u en ik gewilde en zeer beminde mensen zijn, kinderen van God. Diep in ons dragen wij het geheim van onze Schepper in ons. Dat geheim, dat stukje liefde is niet kapot te krijgen. Op en rond die liefde in ons, die we allemaal bezitten, draait de hele wereld. Als die liefde afwezig zou zijn zouden wij en onze wereld meteen ophouden te bestaan. Die goddelijke liefde ligt verborgen diep in ons. Ze is de onzichtbare radar waarmee we leven,

---

⁵⁹⁾ Zie mijn, *Als alles duister is. Gebeden en gedachten bij het sterven*, Baarn/Tielt 2002 (tweede druk 2003), p.18

liefhebben en de naaste dienen. Vanuit die liefde zijn we geboren. Geen enkel mens is gelijk aan een ander. Geen vingerafdruk is gelijk en dat is zo wonderbaarlijk. Met dat unieke, dat heel eigene van ons, leven we ons leven, slagen we, falen we, gaan we onderuit en krabbelen we weer op. Ons leven zit soms vol kuilen en slippartijen. Maar God geeft ons de tijd om met die unieke en zeldzame liefde aan de slag te gaan. Om ook in anderen die liefde naar boven te halen, om vanuit die liefde scheppend bezig te zijn en deze wereld en onszelf voortdurend te vernieuwen. Om tenslotte aan het eind van onze tijd, als onze tijd gekomen is, terug te keren naar onze Schepper, om thuis te komen. Onze dierbaren en geliefden die gestorven zijn, zij die een plek hebben gekregen in de hoeken van onze ziel, ik geloof dat ze thuis zijn, ik geloof dat ze bij God zijn. Niet dat ik daaraan niet twijfel. Heel dikwijls zelfs. Maar bij twijfel en aanvechting hebben we elkaar nodig, om te zingen en te bidden dat het waar mag zijn.

Er is echter één grote troost, één grote genade voor ons weggelegd, en dat is, dat God ons een Metgezel heeft gegeven, onze broeder Jezus. Ik tover hem niet als een duveltje uit een doosje te voorschijn. Nee, wie het evangelie leest ziet een levens-verhaal voorgetekend dat ons eigen leven omvat: vallen en opstaan, bijna verdrinken, de pijn van het lijden, de smadelijke dood. God, waarom verlaat je mij! En tenslotte zijn weergaloze sprong in de handen van zijn Vader om daarna aan ons te kunnen vertellen hoe het huis van de Vader is en hoe welkom we zijn. Die sprong heet opstanding of verrijzenis, hetgeen wil zeggen dat die kern van liefde in ons niet zal sterven omdat ze bij God vandaan komt.

Deze gedachten zijn groot, te groot misschien. Ze vragen om geloof, veel geloof.

Ik heb pas op latere leeftijd leren zwemmen. Ik was bang voor het water. Ik had watervrees omdat ik als kind een keer per ongeluk in het diepe bad was terecht gekomen. Proestend en bibberend van de kou hebben ze mij er toen uitgevist. Lange jaren daarna kwam ik niet verder dan pootje baden en hooguit tot mijn middel in het water. Dat was niks voor mij, want ik deed veel aan sport. Ik geneerde me ook tegenover mijn vrienden en probeerde het te verbergen. Ik zat er zelf meer mee dan zij, begreep ik veel later. Totdat ik er zo genoeg van kreeg dat ik niet mee kon doen, en op zoek ging naar een betrouwbare badmeester. Die vond ik. Hij had geduld met me, begreep me, stelde me op mijn gemak en leerde me zwemmen. Langzaam werkten we samen toe naar dat ene grote moment, dat ik van de kant af in het diepe bad durfde te springen. Kopje onder? Ja, kopje onder! Dat was altijd mijn grote schrik en angst geweest. Maanden gingen voorbij, ik leerde goed zwemmen. Op een avond zei Kees (zijn naam vergeet ik nooit weer) tegen mij. Straks springen we en ik spring met je mee. Houd mijn hand maar vast en je zult merken dat we vanzelf weer boven komen. Ik waagde de sprong, met Kees die mijn hand vast hield. Ik sprong en ik kwam vanzelf boven, eerst nog met Kees, daarna alleen. Kun je leren om te sterven? Spring en vertrouw. God grijpt je hand, je komt vanzelf weer boven.

3.6. Eeuwig leven

'...
In het gras, overwoekerd
door oorzaak en gevolg,
moet iemand liggen die
met een aar tussen zijn tanden
naar de wolken staart.'

Wisława Szymborska ¹⁾

Kort wil ik zijn over 'eeuwig leven'. Te veel woorden kunnen dit persoonlijk-gevoelige thema kapot praten, te weinig woorden geven voeding aan louter speculatie. Over 'hierna' kun je de meest wonderlijke en fantastische verhalen horen en lezen. Ik ken geen geloofsthema dat zo omgeven is met persoonlijke ervaringen. Dood, hemel en hel, leven na de dood, hiernamaals, opstanding en verrijzenis: soms lijkt het wel of geloven en niet-geloven staat en valt met het antwoord dat gegeven wordt op de vragen rond het levenseinde en wat daarna komt. Best begrijpelijk overigens. Want van de 'andere kant' is nog nooit iemand terug gekomen om ons te zeggen hoe het in elkaar zit. Een paar dingen wil ik erover zeggen. Eerst een aantal opmerkingen om in kwesties als deze een zekere nuchterheid te betrachten. Ten tweede enkele theologische overwegingen bij 'eeuwig leven'.

---

⁶⁰⁾ W. Szymborska, *Uitzicht met zandkorrel*, Amsterdam 2001, 153.

Nuchterheid. 'Laten wij dan ook niet slapen als de anderen, maar waken en nuchter zijn. (1 Tess. 5:6) Vooral als we nogal spiritueel bevlogen zijn, en we leven in een tijd waarin veel mensen grijpen naar 'de' spiritualiteit, is het goed ons door de apostel te laten vermanen tot nuchterheid. De doodnuchtere uitspraak, 'het enige dat we zeker weten is het feit, dat we allemaal dood gaan', is weliswaar te kil en koud maar zet ons wel met twee benen op aardse grond als we te ver van diezelfde aarde verwijderd raken door al te grote en grove speculaties over 'hierna'. In wetenschappelijke zin weten we niets over een leven na de dood. Alles wat je er over zegt, denkt of schrijft creëert meteen een groot rookgordijn met het hier en nu. Anderzijds, tegenover de 'wetenschappelijk' zekerwetters, de rationalisten van twee plus twee is vier, moet je ook weer broodnuchter durven zeggen: 'wetenschappelijk', wat is dat, wat bedoel je ermee, wat of wie houdt je ermee buiten de deur? Onze westerse cultuur is zeer hardnekkig in haar afwijzen van zaken die je niet kunt meten of definiëren met het hoofd, met de ratio. Dan 'is' het er ook niet. Welk een eenzijdigheid! Willem Barnard noemt dit verlichtings-denken de 'anorexia nervosa van onze cultuur.' ¹⁾ Alsof ik 'liefde' kan meten en 'hoop' kan definiëren? Alsof er naast de wetenschappelijke taal niet nog een tweede taal is, die het zicht op het leven vanuit een andere invalshoek bekijkt en becommentarieert, een taal die denkt en praat vanuit het hart. 'Er zijn twee talen in de taal, twee

---

⁶¹⁾ W. Barnard, *De mare van God-bewaar-me*, Zoetermeer 2002, 48

manieren van spreken, twee niveaus van taalgebruik. Er is een taal van klare waarheden, begrippen en formules. De taal van de heldere logica, de objectieve informatie, de exacte wetenschap. (...) Dit is dit en niet dát: water; en geen stoom, en geen ijs. Hier is niet daar. Eén is één, $2 = 2$, dood is dood.' (...) Er is een tweede taal, diep onder de eerste, als een veel oudere aardlaag, of wijd om de eerste heen; "tweede" in aandacht en waardering; en ook weerlozer en bescheidener dan de eerste. (...) Niet een taal van begrijpen en hebben, maar van noemen en tasten. Geen taal van cijferen en praktisch nut, maar de taal van vingerpainting en vrije associatie.'

1)

Om deze tweede taal, de taal van het hart, gaat het in de religieuze tradities. Het is nuchter-poëtische taal. Nuchter omdat ook de tweede taal zich bezig houdt met een reflectie op de werkelijkheid hier en nu, poëtisch omdat de tweede taal hoog mag vliegen en vergezichten mag aanreiken die nauwelijks in woorden zijn te vatten. Theologie, d.i. de wetenschappelijke bezinning op geloofsuitspraken, die geloof alleen maar op het procrustes-bed van de ratio legt, kleedt haar uit en versmalt het tot loze is-zinnen. De notie 'eeuwig leven', maar ook de credo's van de kerk zie ik als speelse gedichten. Opgevat als standen van zaken en logische constructies worden het stenen om de nek. Ze daar van bevrijden, weg ook uit de kerkelijke dwang, geeft lucht. Niets moet meer, immers, de mensen die ze toen samenstelden deden ook maar een

---

⁶²⁾ H. Oosterhuis, 'De tweede taal.' In: Idem, *In het voorbijgaan*, Utrecht 1968, 236-244.

poging. Nu zijn wij aan de beurt om ermee te 'spelen', om er zin in te ontdekken, om er troost in te vinden, om dicht in de buurt te komen van Degene die ons uitdaagt de tweede taal vol te houden in een wereld die slechts uit schijnt te zijn op 'hebben' in plaats van 'zijn'. ¹⁾

Zelf ben ik door verschillende theologieën heen gekropen en ik verlang zelfs niet meer naar een afgerond betoog. Hoewel de geest altijd blijft vorsen en wil wéten, snappen, definiëren en begrijpen, vind ik het niet erg meer als ik niet alles 'op een rijtje heb'. Mijn theologie (én mijn geloof) is er een van flarden geworden, fragmentarisch. Altijd zoekend, maar steeds minder uit op het vinden; vol vragen, zonder direct een antwoord bij de hand te hebben. Het is meer een vermoeden geworden, maar wel met diepe sporen van een merkwaardig 'innerlijk weten' voorbij woorden en rationeel weten. Ik voel me vaak als een stuk aangespoeld wrakhout dat op het strand ligt, met slechts één verlangen. Om te léven, om echt te leven. Het accent op léven geeft aan waarom het gaat bij eeuwig leven. Zou het volgende ermee bedoeld kunnen zijn:

Eeuwig leven als kwaliteit van het leven nu. 'Eeuwig leven' houdt ons leven 'naar voren' open. Het is, theologisch uitgedrukt, de eschatologische dimensie van ons leven. De laatste dingen (de 'eschata') werpen nu reeds hun licht op het duister van dit bestaan. Dat wat je ziet is het nog niet, er kunnen nog dimensies

---

⁶³⁾ Het bekende gedicht 'Hebben en zijn' van Ed Hoornik gaat in wezen over dezelfde thematiek van eerste en tweede taal.

van recht en vrede aan worden toegevoegd. De neerdrukkende feiten van alle dag, de zwaarte van ons bestaan, er zitten kanten aan die nog niet benut zijn. Ons leven en de wereld waarin wij leven hebben kansen en mogelijkheden die nog volledig onbenut zijn. Opstanding of verrijzenis zijn termen die dit openstaan naar voren inhoud geven. Ze zijn waargemaakt in het open en ruime leven van de Opgestane zelf. De Meester die bezongen wordt in de tweede taal breekt als het ware al even door de eerste taal van hebben en houden heen. 'Ten derde dagen opgestaan van de dood' dicht het apostolicum. Blijf niet hangen in die eerste twee dagen, maar breek mee door naar die derde dag, dat is de zondag, de sabbat, dag van verrijzenis. Geloof dat jouw bestaan en deze wereld eens zullen worden bekleed met de eeuwige rust, met de requiem aeternam en de vreugde van de sabbat. Ja, binnenwereldlijk, hier en nu. Geen oorlog meer, geen haat, de godsdiensten eensgezind in de Naam van Degene die ze belijden.

Eeuwig leven als de kwantitatieve dimensie van ons bestaan.
Binnenwereldlijk, jazeker, maar we zouden volstrekt achter adem raken als we ons geheel en al zouden uitleveren aan de korthed van dit bestaan. Als het hier en nu móet, 't liefst morgen, dan volgt er agressie en dwang. Morgen zal en móet de wereld beter zijn, wie niet mee wil doen op onze manier, die zullen we mores leren. De utopie wordt ideologie, de revolutie vreet zijn eigen kinderen op. De boven bepleite kwaliteit komt onder druk te staan als er geen opening is 'naar boven' (ruimtelijk dus). Dan stikken we beneden. Niet wij mensen staan aan begin en eind van tijd en ruimte, maar

Degene die ons gemaakt heeft. Eeuwig leven betekent volop rekening houden met deze Eeuwige die de eeuwen omspant en het menselijk bestaan naar een goed einde voert. Het is daarom logisch dat het apostolicum begint met de belijdenis: 'Ik geloof in God de Vader, de Almachtige, Schepper van hemel en aarde.' Geen boeman is God, maar iemand die zich garant stelt. Geen willekeurige Almachtige is God, maar een waarborg. Zo spreekt de tweede taal en zo verlangt de taal van het hart. We dromen weg van onszelf langs deze geloofswaarden om met open ogen verder te kunnen op onze moeder aarde, de naaste tot steun. Iemand zijn we in onze dromen en visioenen tegen gekomen, zoals Jacob die droomde aan de voet van de hemelladder. In die Iemand hebben we gaandeweg fiducia gekregen. Zo zelfs dat we zijn visioen tot het onze gemaakt hebben. Zo zelfs dat we ons leven toevertrouwen aan Hem, ook voorbij de grenzen van ons eindige bestaan. Nu haperen zelfs poëtische woorden en maken plaats voor een stamelend gebed.

U ... Gij!

U -

*rots, houvast, teken van leven,
grenzeloze liefde, bestaansgrond,
kern, eeuwige erbarming,
anker van hoop.
Het paradoxale mysterie,
dat U dieper in mij leeft
dan ik in mezelf*

Gij - 1)

---

⁶⁴⁾ *Uit mijn, Als alles duister is. Gebeden en gedachten bij het sterven, Baarn 2003, 2de druk*

3.7. Verrast door de vreugde.

'Wij hebben een genetische band met de vreugde. Vreugde behoort tot onze identiteit. God schiep de mens naar eigen gelijkenis, dat wil zeggen: scheppend. Het wezen van de mens is scheppingsvreugde. Dat is een veerkrachtige, visionaire vreugde.'

Maria de Groot ¹⁾

We konden er nog net bij met onze groep, toen we Israël bezochten. In de volle synagoge werd *simchat thora* gevierd werd, het feest om de 'vreugde der wet'. Het was heel bijzonder om mee te maken; dansende mensen met in hun midden een grote boekrol, een kolossale thora. De thora bevat de eerste vijf bijbelboeken van de Hebreeuwse bijbel (wat wij oude testament noemen), de vijf boeken van Mozes, Genesis tot en met Deuteronomium. De feestvierders in de synagoge kunnen er maar geen genoeg van krijgen, ze zingen en klappen, ze dansen en springen almaar rond de thora. Je kunt merken dat ze dit van jongs af aan gedaan hebben. Even zijn ze bruidegoms die dansen met hun bruid de thora. Want de thora is een bruid waar je verliefd op bent, iets waar je alles voor over hebt en waarvoor je helemaal uit je dak gaat. Het is feest op deze laatste dag van het Loofhutfest, *simchat thora*, vreugde de wet. Het hele loofhutfest is één groot feest, het is één en al uitbundigheid. Dat was trouwens ook wel nodig na 'de tien

---

⁶⁵⁾ M. De Groot, *De innerlijke ruimte. Een spirituele weg*, Baarn 2001, 13.

geduchte dagen' die eraan vooraf gingen, met Grote Verzoendag (Jom Kippoer) als het hoogtepunt van inkeer. Na die inkeer en de bezinning over de ernst van het bestaan sluit simchat thora de drie grote joodse feesten af, met een groots perspectief; ... eens zal er altijd vreugde zijn, eens zullen de beulen en de folteraars, de grote bekken en de zware kanonnen ophouden. Dat is de grote belofte van de thora, het fantastische uitzicht ook van het evangelie. Maar voor de lange weg dáárheen moeten we toegerust worden en veerkracht ontwikkelen. Want nóg is het niet zover! In Gods goede schepping niet, in onze menselijke geschiedenis niet en in ons eigen levensverhaal niet. Bij lange na nog niet! 'Wat nou met je gezeur over perspectief en uitzicht?' Dit hoor je om je heen en je voelt het stiekem in je eigen hart: 'het wordt nooit wat, godsdienst is leuk voor de zachten, maar hou toch op, wees toch realistisch!' Vaak denk ik, ze hebben gelijk, we houden onszelf voor de gek! Kijk om je heen: aardbevingen in Gods goede (?) schepping, oorlogen in zoveel landen van de wereld, verharding in de eigen samenleving en vrienden met kanker in hun lijf. Vreugde? Ach, maak het even!

Maar dan is er weer de thora, onze bruid. Ze klopt op onze deur. Zachtjes dringt ze aan om het niet op te geven, om door te gaan, om troost te ervaren en te geven. 'Natuurlijk' zegt de bruid, 'o ja, ik weet het ook wel, het zit niet goed in elkaar nog, vreselijk, ik vertel er zelf over, lees me maar, ik weet precies hoe het allemaal in elkaar zit. Echt, godsdienst is geen doekje voor het bloeden, maar zoekt de pijnplekken en de wonden in de geschiedenis juist op. Om

daar hoop, genezing en heling te brengen. Doe je mee? Heb je zin om mee te doen?' Wie de thora leest ontvangt steeds deze uitnodiging.

Niet lukraak worden we gevraagd om mee te doen. Nee, zeggen thora en evangelie, er zijn een aantal spelregels voor nodig. Zo zou 'thora' het best omschreven kunnen worden; als een set spelregels, vuistregels, richtingwijzers, aangeefpunten, wegwijzers, merkstenen.

Laatst zag ik bij mij in de buurt een open plek waar een huis moest komen. Timmerlieden waren bezig om van die kleine piketpaaltjes in de grond te slaan. Als je goed keek kon je al zien hoe de vorm van het huis zou worden. Zo is het ook met de thora, het huis van de toekomst voor onze wereld en onszelf is er al in af te lezen. Je moet natuurlijk niet straks halverwege anders gaan bouwen dan de piketpaaltjes aangaven, want dan stort het huis straks in elkaar. Wie gaat stelen, verkrachten en vermoorden, wie uit is op eigen winst en waan, ja, die haalt het hele broze stelsel van de spelregels onderuit. Stel je voor, een voetbalwedstrijd waarbij het publiek de spelregels opstelt, dat wordt oorlog! Nee, stapje voor stapje zijn de sportregels gegroeid en als zinvol voor die sport ervaren, zinvol zijn ze als men er zich aan houdt. Zeker, regels kunnen bijgesteld worden en aangepast, want de tijden veranderen. Dat kan positief, dan ontstaat er een ruimere regelgeving, maar ook negatief, sportverruwing nu levert gele en rode kaarten op.

Het woord 'wet' is een veel te wettisch woord voor thora. 'Wet' doet denken aan bittere ernst en vooral móeten. Als het moeten wordt, dan wordt godsdienst dwang. Het moet gezegd, veel godsdienst (inclusief de christelijke) komt dikwijls over als te dwáng-matig, veel te moet-erig. Dan worden mensen kopschuw en haken af. Zelf zou ik de godsdienst veel meer willen brengen in de sfeer van het mógen, van het nodigen. Je mág, je wordt uitgenodigd, het is geinig, je krijgt er plezier in om verder te bouwen op die piketpaaltjes, om bezig te zijn met de spelregels. Onder je handen groeit het geloof in een nieuwe wereld. Gein, plezier, blijdschap en vreugde beleef je eraan, *simchat tora*. Zo althans ervaren de joden hun thora. Zouden ook wij niet veel meer moeten dansen? Oud met stramme benen en jong met lenige lichamen, samen dansend in de kerk. De kerk als een grote balzaal waar het spel van de toekomst gespeeld en gedanst wordt. Ééns weet je wel, ééns zal het er van komen!

We leven in een tijd waar vreugde over regels en handreikingen niet 'in' is. Regels, enige orde en regel-maat, ja zelfs spélregels worden als knellend en dwingend ervaren. We leven in een tijd waar gezegd wordt: 'ik zoek het zelf wel uit, bekijk het maar met je regels.' Zo is onze tijdgeest: 'je hoeft mij niks te vertellen.' We vallen scheidsrechters aan als ze in onze ogen een verkeerde beslissing nemen. Wat zeg ik, ze worden bedreigd. We rijden door rood licht tot we een keer niét goed uitkijken en keihard ons hoofd stoten, als we geluk hebben. Dan fluiten diezelfde regels waartegen we ons verzetten ons terug. Zeker, tot op zekere hoogte zoeken we het zelf uit, maar er is ook al heel veel voor ons uitgezocht, zegt de thora.

De godsdiensten en de levensfilosofieën hebben heel veel verzameld aan levenswijsheid, aan ethiek en inzicht. Dat is vervolgens opgeschreven en vaak literair vorm gegeven in verhalen met talloze dieptelagen. Oude verhalen en spreuken zijn het, misschien op het eerste gezicht gedateerde levensgeschiedenissen, maar toch elke keer nieuw. Omdat de concrete situatie verandert, de schepping, de menselijke geschiedenis en ons eigen persoonlijke leven. Het is alles voortdurend in beweging. Het wrikt en wringt naar voren, het smeekt om toekomst. Meng het 'oude' uit de traditie met het nieuwe vandaag en ga aan de slag. Dát is de uitnodiging. Dat is de roep van Degene die ons principieel vooruit is.

Jij kerk, wees voorzichtig met je gele en rode kaarten. Je bent geen politieagent en ook geen scheidsrechter. Je nodigt uit en je vertelt van Degene die de spelregels tot het laatste toe heeft volgehouden en er letterlijk en totterdood lééfregels van heeft gemaakt. Aan die mens Jezus spiegelen we en scherpen we ons. Rond deze Messias cirkelt de hele thora. Hij is de echte bruidegom van deze bruid. Waarom? Omdat Jezus als een van de weinigen in deze wereld fair play heeft gespeeld. Fair play, eerlijk spel. Hij doorzag de slimme spelletjes van politieke machthebbers en religieuze leiders. Het ging hem uiteindelijk niet om de regels, maar om de vreugde van Zijn Vader. Die vreugde wilde hij laten opbloeien in alle mensen om hem heen, toen en nu. Dit leven vanuit het hart van God is pure vreugde. Deze vreugde van God ligt diep verscholen in elk verdriet. Wie het ervaart dwars door verdriet en verlies heen is een gezegend mens. Wie de vreugde moet missen, wie het verloren heeft in de harde leerschool van het leven, dat onze solidariteit met name hen

betreft. De bedrukten, de vermoedden, de geknechten, de gemarginaliseerden en God weet wie.

Vreugde resoneert mee in elke huilbui, daarom sprong die vrouw niet voor de trein. Hoe wanhopig ze ook was. 'Ergens van binnen zat nog iets dat mij tegen hield.' Vreugde maakt situaties waarin mensen elkaar en zichzelf vreselijke dingen aan doen toch niet helemaal hopeloos.

Vreugde ligt diep verborgen in onze ziel. Veel spirituele leraren en leraressen beamen dit. Stel, dat de vreugde er niet zou zijn. Stel dat we alleen zouden moeten leven met strakke kaken en vertrokken gezichten, zou het leven dan niet ophouden? Als er geen vreugde in en aan ons leven te ontdekken zou zijn dan zouden we ineenschrompelen, dan zou de wereld vergaan. Dit precies leert de thora ons, dat een leven met God ten diepste vreugde is, hoe moeilijk die soms ook te ontdekken en te ervaren is. Daarom dansen joodse mensen op deze feestdag van simchat thora door hun synagogen.

*Dans de kou uit lijf en leden,
stroop je mouw op, kom tot leven,
maak muziek en sla de trom,
zing je lied en keer je om.*

*Durf je niet, het gaat wat stroef,
ben je mat en nog wat droef?
Grijp een hand in je bekommernis,*

die zal je leiden uit de duisternis.

*Dans alles weg wat je bezwaart,
zweef weg en weet je wel bewaard,
Degene die je leidt houdt stand,
Hij legt zijn vreugde in jouw hand.*

3.8. Nooit heb ik niets met jou.

'Maar nu zul je mij vragen: Hoe moet ik over God zelf denken, en over wat Hij is? En dan kan ik je enkel maar antwoorden: Ik weet het niet. Want met deze vraag heb je mij in dezelfde duisternis gebracht, dezelfde wolk van niet-weten, waarin ik jou hebben wil. Want wij kunnen door Gods genade alles weten over alle mogelijke andere zaken, en wij kunnen daarover ook nadenken, zelfs over Gods eigen werken; maar over God zelf kan niemand denken. Daarom schuif ik alles wat ik kan denken terzijde, en kies voor mijn liefde datgene uit wat mijn denken te boven gaat. Waarom? Omdat Hij wel bemind kan worden, maar niet bedacht.'

De wolk van niet-weten. ¹⁾

Het was in een vergaderkamer in een mooi gerestaureerd pandje aan de Oude Zijds Voorburgwal in Amsterdam. Ik kwam er regelmatig in mijn studententijd, de kamer was op de derde etage. Vanaf de plek waar ik zat kon je precies een stukje de Damstraat inkijken. Destijds was daar nog het hoofdkwartier van het Leger des Heils gevestigd. Aan de gevel van dit grote gebouw was een enorme neonreclame bevestigd waarop in grote blauwe woorden geschreven stond: *twijfel niet, God is er!*

---

⁶⁶⁾ *De wolk van niet-weten, Nijmegen 1986/2, 64. 'De wolk' is een anoniem, mystiek geschrift uit Engeland en is geschreven omstreeks 1380.*

Vanaf mijn stoel in de spreekruimte kon ik alleen het woord 'twijfel' zien. We spraken over bijna alles in deze kamer; over de studie, over onze achtergronden, waar we vandaan kwamen, over de politiek, het geloof, de kerk, maar vooral over onze toekomstplannen, wat we gingen en wilden doen na de studie. Als tijdens zo'n onderwerp mijn blik al mijmerend weg dwaalde naar buiten dan was daar dat woord opeens levensgroot voor me, *twijfel!* Bij het verlaten van het pand, op de fiets door de Damstraat, duizelde het me dikwijls. Mijn zoektocht begon. Het is een reis geworden die pendelde en nóg pendelt tussen 'twijfel' en 'God is er'.

Het vermoeden van 'Iemand die groter is dan ons hart' (1 Johannes 3,21), in gedegen eenvoud meegekregen van huis uit; het verlangen dat de mensheid uiteindelijk aangelegd is op Liefde en niet op oorlog, honger en rampspoed; de hartstocht om in een kerk te kunnen werken die zich bevrijden wil van zoveel overvullige ballast, dit alles bepaalde en bepaalt nog mijn (geloofs)reis. Samen met de tallozen die deze tocht ook maken. Het is voor mijn reisgenoten en voor mij een soort pelgrimage door de tweede helft van de vorige eeuw, gevolgd door de eerste schreden in de nieuwe eeuw. Het zijn decennia waarin immens veel is veranderd op cultureel, maatschappelijk en kerkelijk-gelovig erf. Er is een soort spanningsboog in te ontdekken. De eenzijdigheden van een bepaalde periode, bijvoorbeeld het overgewicht aan maatschappij-betrokkenheid eind zestiger/begin zeventiger jaren in een zeer extraverte cultuur (toen studeerde ik), heeft het zaad gezaaid voor de tijd van nu, voor een meer ingekeerde, introverte

cultuur met veel aandacht voor de binnenkant van de mens, een mens die zich hedentendage graag wil zien als individu, omdat hij/zij hetgeen 'buiten' gebeurt niet meer kan overzien. Het is teveel geworden. Zo volgt de ene eenzijdigheid de andere op en wellicht kan dat ook niet anders. De maakbaarheid van de samenleving van destijds middels politieke theologieën wisselt stuwertje met de maakbaarheid van de mens anno nu, zichtbaar in veel vormen van nieuwe religiositeit.⁶⁷⁾ Gelukkig stellen de postmodernen beide pogingen als een illusie aan de kaak. In zekere zin preludeerde het woordje 'twijfel' in mijn vergaderkamer van toen reeds aan deze postmoderne pogingen. Maar als de twijfel van hen een soort methode wordt, een relativeren om het relativeren dan blijft er 'niets' over. Ook dat kan een keus zijn, maar niet de mijne, dan flitst er weer door me heen, God is er! Niet als een statement of een schallende geloofsbelijdenis, maar als een zoeken naar een Geheim voorbij alle ideologieën met hun eenzijdigheden en voorbij alle -ismen die aanhangers eisen. Soms verdwaal ik tussen 'twijfel' en 'God is er', maar vaker de laatste tijd ervaar ik zowel persoonlijk als maatschappelijk dat ik eigenlijk 'nooit niets' heb met de Eeuwige. Ik wil dit 'nooit niets' illustreren aan het verhaal van Elia op de Horeb uit 1 Koningen 19.

*Verder word ik gedreven,
een onbekend land in.*

---

⁶⁷⁾ Vgl voor deze analyses, A. Van Harskamp, *Het nieuw-religieuze verlangen*, Kampen 2000.

*De grond wordt harder,
de lucht prikkelender, kouder,
Aangeraakt door de wind
vanuit mijn onbekende einder
trillen de snaren
in afwachting ¹⁾*

Over 'het ervaren van God' is het moeilijk schrijven. Je moet teksten lezen, bijvoorbeeld de tekst hierboven. Het is zo persoonlijk, zo eigen, zo kwetsbaar. De taal gaat heel gauw haperen omdat ze boven zichzelf moet uitgrijpen. Zijn daar woorden voor? Valt ervaring, valt beleving met elkaar te delen? En dan nog wel, ervaring met God. God? Wat dan God? Wie God?

Ja, discussies kunnen we samen delen; bijvoorbeeld over de gods-vraág of over een gods-béeld. Zeker in welbespraakte kringen kunnen we dat heel goed. Maar, zitten we met 'vragen' en met 'beelden' op het goede spoor? Vragen gaan óver iets of iemand. Vragen hebben we in talloze variaties, eindeloos denderen ze door ons hoofd. Beelden evenzeer, ze fladderen door ons bestaan, ze leiden ons af, we worden er zo moe van. Maar, ervaring is aan beelden en vragen voorbij, zelfs aan woorden voorbij. Ze horen er zeker bij, want ervaring bestaat nooit als een los iets, maar de vragen en de beelden raken niet de kern.

Een voorbeeld: wie zijn of haar liefde voor iemand (je man, je vrouw, je partner) eindeloos bevraagt en almaar 'ja-maar' jammert,

---

⁶⁸⁾ D. Hammarskjöld, *Merkstenen*, Nijmegen 1983 (7de herziene druk), p.21.

zal op een afstand blijven van de persoon die men zegt lief te hebben. Waarom? Omdat de kern, de Liefde zélf niet de kans krijgt het heft in handen te nemen. Dan ga je zeggen: ik ervaar nooit wat van die liefde. Het is dus zelfs zo dat mijn vragen (al of niet terecht) mij áf kunnen houden van de Liefde, omdat ik niet de sprong durf te maken in het ongewisse van de liefde.

Kortom, met onze naar rationele kennis vorsende vragen en de discussie die we daarover met elkaar voeren zullen we nooit bij de ervaring uitkomen en zeker niet bij de religieuze ervaring. Immers, mijn liefde diep in mij staat niet ter discussie. Ze is, ze gebeurt, ze ontwikkelt. Zeker, ze staat onder druk, ze verdwijnt soms, steekt dan de kop weer op, maar ze is niet klein te krijgen. Liefde bestaat niet op de manier van de dingen, ze zit in de dingen, overstijgt de dingen, bezielt de dingen en overléeft de dingen en de mensen; dáárom gaat de wereld verder, dáárom is er hoop. ¹⁾

'iets in mij', 'iets in ons', overstijgt ons. ¹⁾ Dat iets in ons is wél van ons en niet van ons. Je hebt er wéét van -anders zou ik geen woord op papier krijgen-, maar het is een weten met het hart dat ons

---

⁶⁹⁾ 'Als God zou "bestaan" zoals andere voorwerpen van onze kennis, zou de heenreis overbodig zijn.' zegt Dorothee Sölle in haar (nog steeds) fenomenale boek *De Heenreis* uit 1975 (!), Baarn 1975, 53. Onder heenreis verstaat zij de religieuze ervaring. Hoezeer Sölle deze daar begonnen thematiek trouw blijft en verder uitbouwt is te lezen in haar opus magnum, *Mystik und Widerstand, 'Du stilles Geschrei'*, Hamburg 1997.

⁷⁰⁾ Over deze en andere centrale teksten van Eckhart, T. van der Stap. *De weg van Eckhart*, Zoetermeer, Kapellen 2003. Ook komt Eckhart regelmatig ter sprake in, J. Baers, A. Jelsma en O. Steggink, *Encyclopedie van de mystiek. Fundamenten, tradities, perspectieven*, Kampen/Tielt 2003.

verstand te boven gaat. 'iets in mij', 'iets in ons' , 'etwas in der Seele'
; je kunt erbij en je kunt er niet bij. Het is van jou, maar als je
denkt 'nu weet ik het' is het weg. Dat 'iets' zit verstopt in ons
levensverhaal en maakt er prominent deel van uit, maar als jou
gevraagd wordt het onder woorden te brengen dan ga je stotteren en
moet je afhaken.

Je hebt de neiging om dat vermoeden in je, dat verlangen in je, dat
Geheim in je ver van je te gooien. Waarom? Omdat het zeurt en
knaagt, je hebt er geen greep op, je kunt het niet be-grijpen.

Veelzeggend woord: be-grijpen, er greep op krijgen, het in je macht
krijgen. Godzijdank laat God zich niet door ons bé-grijpen.

Het is lastig, want maar al te vaak is Het (Hij? Zij?) een tegenstem,
die dwars tegen je ingaat. Wat doe je hier Elia? staat er tot twee keer
toe in het prachtige en diepzinnige Horeb-verhaal. En Elia's
antwoord: 'Ik wil uw laatste woord- ik heb voor U geijverd als
vuur dat hoog oplaait. Uw volk heeft zich gebogen voor Baälgod,
uw rivaal. Ik ben alleen over. Uw woorden zijn verwaaid.'

(vertaling Huub Oosterhuis)

Alles is Elia bij de handen afgebroken. Hij heeft nota bene voor
regen gezorgd op de berg Karmel. Door middel van een
indrukwekkend schouwspel van water en vuur heeft hij het volk
met de neus op de niet-goden, de baäls, gedrukt. De niet-goden; dat
zijn de krachten en de machten in een mensenleven die ons willen
kleineren en ruïneren, dat zijn de stemmetjes en stemmen in ons
die fluïsteren dat het leven zinloos is, dat God onzin is, en dat
jouw geloof en jouw idealen slagen in de lucht zijn; dat het toch

nooit wat wordt met deze wereld, dat - je ziet het toch, zegt men! - onze wereld op de afgrond afstevent. De baäls dat zijn de geniepige en altijd in ons sluimerende giftige slangenbeten die ons murw willen maken voor de stem van Liefde. En dát heeft Elia aan de kaak gesteld, hij heeft ze vermorzeld. Zijn levenswerk lijkt vervuld. Maar dan maakt zijn tegenspeler koning Achab plaats voor diens vrouw Izebel, de opperbazin van de niet-goden. Want de baäls hebben politieke macht, toen en nu. Bezig zijn met Gods-ervaring en spiritualiteit is geen sprookje, maar bittere realiteit. Niet-goden zitten in ons hart, maar ook in het maatschappelijke leven van alle dag. Dacht je, beste Elia, dat cynisme en onverschilligheid, lamelendigheid en politieke gezapigheid zich zomaar aan de kant lieten zetten door een profeet?! De grootmeesteres Izebel beveelt, 'jij gaat er aan Elia, jij gaat er net zo aan als mijn baäl-priesters die jij vermoord hebt. Ik wil jou dood hebben, ik kan jouw gekweel over die Ene Liefde niet aanhoren, jij ondermijnt mijn politiek van hebben en houden!'

Elia vlucht, hij vlucht ver weg tot onder in Judea, en dan nog een dagreis ver de woestijn in, in 'buiten'-land dus. Helemaal alleen (zijn knecht laat hij achter, 19:3), in de eenzaamheid van de natuur en zijn eigen hart zal hij opnieuw zichzelf en de Eeuwige onder ogen moeten komen, tegen wil en dank. 'De langste reis is de reis naar binnen.'¹⁾ Veertig dagen en veertig nachten op de plek

---

⁷¹⁾ Dag Hammar skjöld, *Merkstenen*, Nijmegen 1983, p.49. Zie over Dag Hammar skjöld mijn, *De langste reis is de reis naar binnen. Het politiek-mystieke leven van Dag Hammar skjöld*, Baarn 2000 (4de druk)

waar eens Mozes, zijn grote voorganger, het verbond met God vernieuwde.

Als Elia het opgeeft en aan het einde van zijn latijn wil sterven grijpt de Liefde hem bij de kladden. En weer volgt zo'n daverend schouwspel met Storm (Adem), Baving en Vuur in de hoofdrollen. Zó willen we inderdaad God graag ervaren en beleven; hoorbaar, tastbaar, zichtbaar en voelbaar. Maar deze condities van ons zijn ook in dit verhaal slechts bijverschijnselen. Ze lijken op ónze vragen en ónze beelden waar ik mee begon, ze zijn misschien nodig, maar ze raken niet de kern. En over die kern, die bestaansgrond, dat hart van ons hart gaat het hier, wanneer het verhaal spreekt over hetgeen ná Storm, Baving en Vuur komt, 'het suizen van een zachte koelte'. (19:12) Het is geen stilte vóór de storm, maar een stilte ná de storm; nog beter kunnen we vertalen met 'een stem die tot stilte beukt'. ¹⁾ Het is een beslissende, aandringende stem die slechts in de eenzame stilte van de woestijn van ons hart vernomen kan worden, voorbij aan onze woorden, vragen en beelden. 'iets in Elia' loopt parallel met 'iets buiten Elia'; 'iets in ons' loopt parallel met 'iets buiten ons', het is nodigende Stem van de Liefde die woning in ons en deze wereld wil maken. ¹⁾

---

⁷²⁾ K. Waaijman, *De profeet Elia*, Nijmegen 1985, p. 64

⁷³⁾ 'De storm is Elia's opstandigheid, de aardbeving is zijn onzekerheid, het vuur zijn angst!' P.A.H. de Boer, 'Elia'. In: *Zoals gezegd is over Koningen en Kronieken* (Phoenix Bijbelpockets, nr. 9), Zeist 1964, p.77.

'Wat doe je hier Elia? (19:10,13) Adam, mens waar ben je? (Gen. 3:10) Horen wij die Stem, ervaren wij die liefde? Doen we er genoeg voor? Zoeken we, een ieder op zijn of haar eigen tijd en plaats, onze eigen veertig dagen in de woestijn, om te vechten tegen de niet-goden, de baäls, persoonlijk en maatschappelijk?

Al deze vragen samen maken ons leven tot het leven dat wij leiden, hier en nu. En in ieders persoonlijk antwoord op deze intieme vragen ligt een nieuwe opdracht verscholen. 'Keer op je schreden terug Elia' (19:15), een nieuwe opdracht wacht. Jij kunt dat zelf niet meer? Je bent te oud, te moe? Okay, het is goed. Dan is er jouw opvolger. In het verhaal wordt Elisa aangewezen (19:16).

Wie luistert met het hart, hoort het tot vandaag, het is één en al Liefde. Weliswaar vaak verborgen in haat en duisternis, maar dan weer oploeiend als een veenbrand. Het is waar, nooit hebben we niets met Jou. Het zindert en knispert. Ons gewone leven kan niet zonder die spiritualiteit. ¹⁾

---

⁷⁴⁾ Dit hoofdstuk verscheen eerder in, A. van Harskamp e.a., *De religieuze ruis in Nederland. Thesen over de versterving en de wedergeboorte van de godsdienst*, Zoetermeer 1998, p. 123 - 129. Ik heb de tekst her en der aangepast.

Andere publicaties van Jurjen Beumer, onder meer:

Intimiteit en Solidariteit. Over het evenwicht tussen dogmatiek, mystiek en ethiek, Baarn (Ten Have) 1993.

Pleisterplaatsen. De spiritualiteit van de diaconale gemeente en parochie,
Baarn (Ten Have) 1994.

Onrustig zoeken naar God. De spiritualiteit van Henri Nouwen,
Tielt (Lannoo) 1996, derde druk 1999. Vertaald in zeven andere talen.

De langste reis is de reis naar binnen. Het politiek/mystieke leven van Dag Hammarskjöld, Baarn 1997 (Ten Have), vierde druk 2000. Ook vertaald in het Zweeds.

Reikhalzend. Spiritualiteit uit het hart van de stad, Baarn (Ten Have) 1999.

Op de drempel. Gebeden bij wisselend tij, Baarn (Ten Have) 1999.

Als de dag ontwaakt. De kleur van het leven in woord en beeld.
Samen met de Twentse kunstschilder Ton Schulten. Baarn/Tielt
(Lannoo, Ten Have) 2000, derde druk in 2003.

*Als alles duister is. Gebeden en gedachten bij het sterven,,
Baarn/Tielt (Ten Have, Lannoo) 2002, tweede druk 2003.*

Vrede en alle goeds. Meditatief weekboek, Baarn (Ten Have) 2003.

*Beelden van de Eeuwige. Over de IK-BEN - woorden uit het
Johannes-evangelie, Hilversum (uitgave NCRV) 2004.*

Dr. Jurjen J. Beumer (1947) is predikant en directeur van
Stem in de Stad, een oecumenisch diaconaal centrum in
Haarlem. jjbeumer@antenna.nl